

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SİVİL İTAATSİZLİK: DÜNYADAN VE TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLER

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Merve BİLİCİ ERKEKER

Danışman

Prof. Dr. Sıtkı YILDIZ

Haziran - 2018
KIRIKKALE

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SİVİL İTAATSİZLİK: DÜNYADAN VE TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLER

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Merve BİLİCİ ERKEKER

Danışman

Prof. Dr. Sıtkı YILDIZ

Haziran - 2018
KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Sıtkı Yıldız danışmanlığında Merve Bilici Erkeker tarafından hazırlanan “Sivil İtaatsizlik: Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.../06/2018

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../2018

(Ünvan, Adı Soyadı)

Enstitü Müdürü

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘Sivil İtaatsizlik: Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

....-06-2018

Merve Bilici Erkeker

İmza

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Lisans ve Yüksek lisans eğitimim boyunca hem bilgi birikimi hemde yol göstericiliği ile bu çalışmayı ortaya çıkarmamı sağlayan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Sıtkı YILDIZ'a, eğitimimde katkıları bulunan bütün hocalarıma ve bu zorlu süreçte büyük bir sabır ile yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen sevgili ailem ve eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Haziran 2018
Merve BİLİCİ ERKEKER

ÖZET

Bilici Erkeker, Merve, 'Sivil İtaatsizlik: Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler', Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Sivil İtaatsizlik: Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler isimli bu çalışmanın amacı: Sivil itaatsizlik olgusunun teorik temellerini inceleyerek, dünyadan ve Türkiye'den örnek sivil itaatsizlik olayları üzerinden sivil itaatsizliğin teoride ve pratikte ne olup ne olmadığı üzerine analizler yapmaktır.

Sivil itaatsizlik olayları özelliklerine bakıldığında, devletin sistemini değiştirmeye yönelmeyen fakat yalnızca haksızlığı ve adaletsizliği gidermeyi amaçlayan olaylar olduğu görülmektedir. Sivil itaatsizliğin önemli koşulları; ortak adalet duygusuna ve kamu vicdanına seslenmesi, yasaya aykırılık, şiddetsizlik, kamuya açıklık ve eylem sonucu cezai yaptırım göze alma durumudur.

Bu çalışmada 15 ülkeden sivil itaatsizlik örnekleri ele alınmıştır. Görülmüştür ki, her ülkede gelişen sivil itaatsizlik olayları, o ülkenin kendine has konjonktürü içerisinde gelişmektedir. 'Wall Street'i İşgal Et' eylemleri, Cumartesi annelerinin eylemleri, Bergama'da siyanürlü altın arama karşıtı eylemler, düşünce suçuna karşı eylemler, başörtüsü eylemleri ve Taksim Gezi Parkı olayları detaylı olarak incelenmiştir. Görülmüştür ki, Taksim Gezi Parkı eylemleri dışındaki tüm eylemler sivil itaatsizliğin şartlarını yerine getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil İtaatsizlik, Direniş, Kamu Vicdanı.

ABSTRACT

Bilici Erkeker, Merve, 'Civil Disobedience: Examples from world and Turkey', Master's Thesis, Kırıkkale, 2018.

The aim of this work, named, as Civil Disobedience: Examples from world and Turkey, is to make analyzes on what civil disobedience is in theory and in practice in the case of civil disobedience from the world and Turkey.

When we look at the characteristics of civil disobedience, it is seen that civil disobedience events do not tend to change the system of the state, but aim to eliminate injustice and unjust implementations. Important conditions of civil disobedience; To have a common sense of justice and public conscience, to be against the law, to be non-violent, to be open and perceptible to the public, and to accept the criminal sanction after the action.

In this study, examples of civil disobedience from 15 countries were discussed. It is evident that the incidents of civil disobedience in every country develop within the conjuncture of that country. The actions of the "Occupy Wall Street", the actions of the Saturday Mothers, the anti-Cyanidated Gold Search in Bergama, the actions against the crime of thought, the headscarf actions and Taksim Gezi Park protests have been examined in detail. It is seen that all actions fulfill the conditions of civil disobedience outside of the Taksim Gezi Park protests.

Key Words: Civil Disobedience, Resistance, Public Conscience.

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

A.g.e.: Adı geçen eser

A.g.m.: Adı geçen makale

Bkz: Bakınız

Çev: Çeviren

TC: Türkiye Cumhuriyeti

AIDS: Edimsel Bağışıklık Yetmezliği Sendromu

WTC: Dünya Ticaret Merkezi

G8: Sekizler Grubu

ENSEC: Ulusal Güvenlik İçin Elektronik Fuar Konferansı

GARM: Militarizme Karşı Eylem ve Direnme Grubu

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası

LGBTT: Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transgender

AŞ: Anonim Şirketi

TOMA: Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı

TABLULAR

Tablo 1: ABD’de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	56
Tablo 2: Almanya’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	58
Tablo 3: Belçika’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	62
Tablo 4: Avustralya’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	63
Tablo 5: Fransa’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	63
Tablo 6: Danimarka’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Örnekleri.....	64
Tablo 7: Birleşik Krallık’ta Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Örnekleri.....	65
Tablo 8: Hollanda’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	66
Tablo 9: İtalya’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	67
Tablo 10: İsviçre’de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	68
Tablo 11: İsrail’de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	68
Tablo 12: Norveç’te Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	69
Tablo 13: Japonya’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	69
Tablo 14: Avusturya’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	70
Tablo 15: Türkiye’de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	71

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR	iv
TABLolar	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Direnme Hakkı	3
1.1.1.İlk Çağdan Günümüze Direnme Hakkı	5
1.1.2.Pozitif Hukukta Direnme Hakkı	9
1.2.Baskıya Karşı Direnmenin Kavramsal Çerçevesi	14
1.2.1.Aktif Direnme	14
1.2.2.Pasif Direnme	16
1.3.Sivil İtaatsizlik Tanımları	17
1.3.1.“Sivil İtaatsizlik” Kavramının Ortaya Çıkışı.....	18
1.3.2.Sivil İtaatsizlik Tanımı.....	19
1.3.2.1.Baskın (Yaygın) Tanım.....	19
1.3.2.2.Dar Tanım	21
1.3.2.3.Geniş Tanım	22
1.4.Sivil İtaatsizlik Olgusunun Temel Unsurları	23
1.4.1.Yasaya Aykırılık.....	23
1.4.2.Açıklık ve Kamuoyuna Çağrı	24
1.4.3.Şiddet Dışılık	25
1.4.4.Ahlakilik	25
1.4.5.Eylem Sonrası Sorumluluğu Üstlenmekten Kaçınmama.....	26
1.5.Sivil İtaatsizliğin Diğer Protesto Biçimleriyle Karşılaştırılması	27
1.6.Sivil İtaatsizliğin Toplumsal Yaşama Katkıları	30
1.7.Sivil İtaatsizliğin Hukuksal Çerçevesi ve Meşruiyeti	35

1.7.1.Meşruiyet Kavramının Genel Tanımı Ve Sivil İtaatsizlik Kavramının Meşruiyeti	35
1.7.2.Yasal Meşruiyet	36
1.7.3.Yasal Etik, Doğal Hukuk Ve Faydaları Açısından Meşruiyet.....	38
1.8.Sivil İtaatsizliğe Yöneltilen Eleştiriler	39

2.BÖLÜM

SİVİL İTAATSİZLİĞİN ÖNCÜLERİ

2.1.Sokrates	41
2.2.Henry David Thoreau	43
2.3.Mohandas Karamchad Gandhi	45
2.3.1.Ahimsa Kuralı (Şiddetin Reddi)	47
2.3.2.Satyagraha (Şiddetsiz Direniş).....	48
2.3.3.Gandhi'nin Çatışma Normları	49
2.3.4.Gandhi Liderliğindeki Sivil İtaatsizlik Eylemleri.....	51
2.4.Martin Luther King	52
2.5.Lev Nikolayeviç Tolstoy	54

3.BÖLÜM

DÜNYADAN VE TÜRKİYE'DEN SİVİL İTAATSİZLİK ÖRNEKLERİ

3.1.Sivil İtaatsizlik Örnekleri	56
3.1.1.ABD'de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları	56
3.1.2.Almanya'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	58
3.1.3.Belçika'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları	62
3.1.4.Avustralya'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları	63
3.1.5.Fransa'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	63
3.1.6.Danimarka'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	64
3.1.7.Birleşik Krallık'ta Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları	65
3.1.8.Hollanda'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	66
3.1.9.İtalya'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları	67
3.1.10.İsviçre'de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	67
3.1.11.İsrail'de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları	68
3.1.12.Norveç'te Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	69
3.1.13.Japonya'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları	69

3.1.14. Avusturya’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	69
3.1.15. Türkiye’de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları.....	70
3.2. Dünyadan ve Türkiye’den Seçme Sivil İtaatsizlik Olayları	71
3.2.1. Wall Street’i İşgal Et (Occupy Wall Street- Amerika Birleşik Devletleri)	72
3.2.1.1. Toplumun %99’unu Oluşturan Hareketin Öncüleri Kimlerdir?	74
3.2.1.2. Zuccotti Parkı’nın İstilasası	75
3.2.1.3. İşgale Tepkiler.....	77
3.2.2. Cumartesi Anneleri	78
3.2.3. Bergama’da Siyanürlü Altın Arama Karşıtı Eylemler.....	80
3.2.4. Düşünce Suçuna Karşı Sivil İtaatsizlik Eylemleri	81
3.2.5. Başörtüsü Eylemleri.....	82
3.2.6. Taksim Gezi Parkı Olayları	83
3.2.6.1. Gezi Parkı Olaylarının Öncesine Bir Bakış	83
3.2.6.2. Taksim Dayanışma Platformu’na Bir Bakış	84
3.2.6.3. Gezi Parkı Olaylarında Neler Oldu?	87
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA	94

GİRİŞ

Sivil İtaatsizlik: Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler isimli bu çalışmanın amacı; sivil itaatsizlik olgusunun teorik temellerini inceleyerek, dünyadan ve Türkiye’den örnek sivil itaatsizlik olayları üzerinden sivil itaatsizliğin teoride ve pratikte ne olup ne olmadığı üzerine analizler yapmaktır.

Modern toplumlarda gün geçtikçe daha çok görülmeye başlanan sivil itaatsizlik eylemleri incelenirken özellikle dikkat çeken nokta, olayların değerlendirilmesi kısmında hataların yapılmasıdır. Bu çalışmada incelenen olaylar sivil itaatsizlik unsurları göz önüne alınarak değerlendirilmiştir.

Sivil itaatsizlik olayları özelliklerine bakıldığında, devletin sistemini değiştirmeye yönelmeyen fakat yalnızca haksızlığı ve adaletsizliği gidermeyi amaçlayan olaylar olduğu görülmektedir. Sivil itaatsizliğin önemli koşulları; ortak adalet duygusuna ve kamu vicdanına seslenmesi, yasaya aykırılık, şiddetsizlik, kamuya açıklık ve eylem sonucu cezai yaptırım göze alma durumudur.

Çok eski çağlardan bu yana, insanlık tarihi vatandaşların siyasi otoriteler karşısında yukarıda bahsedilen sivil itaatsizliğin özelliklerini içeren direnişlerine şahit olmuştur. Sivil İtaatsizlik kavramının anayasa teorisi içerisindeki yeri oldukça hassastır. Sivil itaatsizlik kavramının yasaya aykırı olması ve pozitif hukuk açısından değerlendirilmemesi bu çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sivil itaatsizlik gibi -pozitif hukuka göre- yasa dışı bir olguyu teorileştirme çabaları sivil itaatsizliğin kurumsallaştırılması olarak değerlendirilebilir. Fakat sivil itaatsizliğin yasaya aykırı olması ahlaki bakımdan değer taşımadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü sivil itaatsizlik yasa dışı bir eylem olmasına rağmen, sonucu itibarıyla anayasanın sürekliliğine hizmet etmesi ve istikrarın devamı açısından önemli bir görev üstlenmektedir.

Demokratik devlet sistemleri kapsamında, sivil itaatsizlik kavramı iki hedef barındırmaktadır. Öncelikle, devlet sisteminin içinde olan ve üzerindeki yasaya veya kamu çıkarına aykırı olan işlem, kanun ve eylemleri kamuya açık bir şekilde ifşa etmektir. Sonraki amaç ise, ortaya çıkarılmış uygulama ve/veya metinlerin ortada kaldırılması veya değiştirilmesi için bunlara karşı eylemde bulunmaktır.

Bu çalışma toplamda 3 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sivil itaatsizlik kavramı tartışılacaktır. Bu bölümde sivil itaatsizlik kavramının şartları ve meşruiyet sorunsalı ilk çağdan bu yana ele alınarak ve karşıt görüşler sunulmak suretiyle ele alınacaktır. Çalışmanın temel amacı olan sivil itaatsizliğin ne olup ne olmadığı sorusunun cevabı teorik anlamda verilecektir. Bu sayede, sonraki bölümlerde örnek eylemleri ele alırken, hangi kriterlere göre bu eylemleri sivil itaatsizlik olayı olarak adlandırıp adlandıramayacağımızı ortaya koyma fırsatı bulacağız.

İkinci bölümde ise, sivil itaatsizlik olgusunun doğmasına ve eyleme dökülmesinde çok önemli rol üstlenmiş kişileri analiz edilecektir. Bu kişiler; Sokrates, Henry David Thoreau, Mohandas Karamchand Gandhi, Martin Luther King ve Lev Nikolayeviç Tolstoy'dur. Bu kişiler şüphesiz insanlık tarihinde çok önemli yere sahiptirler.

Üçüncü bölümde ise, öncelikle dünyadaki demokrasinin yaşandığı 15 ülkeden sivil itaatsizlik olayları sebepleriyle beraber listelenecek ve arkasından örnek seçme olaylar tartışılacaktır. Örnek olaylara bakıldığında, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nden Wall Street'i İşgal Et (Occupy Wall Street) olayı sebepleriyle beraber ele alınacak ve sivil itaatsizlik olayı olup olmadığı tartışılacaktır. Sonrasında, Türkiye'den önemli sivil itaatsizlik olaylarından olan Cumartesi anneleri eylemleri, Bergama'da siyanürlü altın aramama karşıtı eylemler, düşünce suçuna karşı sivil itaatsizlik eylemleri ve başörtüsü eylemleri tartışılacaktır. Son olarak ise Taksim Gezi Parkı olayları ele alınacak ve bu olayların neden sivil itaatsizlik olayı olmadığı tartışılacaktır.

Bu bölümde seçilmiş olan bütün olaylar, toplumda bir dönem büyük yer tutmuş ve sivil itaatsizlik olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışması olan olaydır.

Çalışmanın en sonunda ise, teorik olarak sivil itaatsizliğin temel unsurları tartışılacak ve verilen örnek olaylar üzerinden, sivil itaatsizlik kavramının çerçevesi çizilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Direnme Hakkı

Direnme, anlam olarak herhangi bir istekte durumda veya düşüncede ısrarcı olmak, inat etmek, karşı koymak olarak tanımlanabilirken; direnme hakkı ise en yalın şekliyle devlet organlarının kararlarına karşı girişilen kabul edilmiş hukuk kuralları çerçevesindeki davranışlar dışındaki her türlü hareket olarak tanımlanabilir (Ekici, t.y.: 79).

Direnme hakkı kavramı birçok düşünürce göre farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bazı düşünürler bu kavramı sadece sosyolojik bir tanıma sıkıştırırken bazıları ise siyasi bir kavram olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir husus ise direnmeye hukuki açıdan onay verilmesi bazı durumlarda yönetimin meşruluğunu zora sokabilir. Bu sebep ile direnme hakkı siyasi ve ahlaki olarak tanımlanmalıdır.

Geçmişte otoriteyi kötüye kullanan siyasi güçler ola gelmiştir. Öte yandan, halktan insanlar haklarını ve özgürlüklerini korumaya çalışmışlardır. Bunun nasıl yapılacağı konusunda çok farklı tutumlar geliştirmişlerdir (Zabunoğlu, 1963: 156).

Bu gibi durumlarla karşı karşıya kalan halk sesini duyurmak ve haklarına sahip çıkabilmek adına farklı yöntemlere başvurmuşlardır. Daha sonraki bölümlerde bahsedeceğimiz sivil itaatsizlik kavramı bu durumlarda karşımıza çıkmaktadır.

Devletin en önemli öğelerinden biri olan iktidar, birçok görüşe göre mutlak ve mutlak işler yapmıştır. Fakat böyle olsa da bu, onun sınırsız güce sahip olduğunu göstermez. Güç, doğası gereği bozulma eğilimindedir. Bu tehlike için bir çözüm olarak, "kuvvetler ayrılığı" ilkesi oluşturulmuştur (Doehring, 2002: 120).

Yönetilenler, iktidarın adaletsiz uygulamalarına karşı çeşitli tutumlar sergileyebilir. Bu tutumlar, devrime kadar sonuçlanabilir. Bu eylem, sivil itaatsizlik, amaç ve metot açısından özel bir kategori oluşturmaktadır. Sivil itaatsizliğin yerini

ve işlevini anlamak için "direniş" kavramının ne olduğunu çok iyi anlamak gerekir (Zabunoğlu, 1963: 157).

Özünde, yönetici ya da yönetim kadrosunun en temel normları ihlal etmesi durumunda karar verilen "direniş" hakkı, kurulu düzeni radikal bir şekilde değiştiren "devrim" den oldukça farklıdır. Bunun yanında direniş, şiddet temelinde uygulandığında, direnişi devrimden ayıran çizgi giderek ortadan kalkar ve bu tür bir direniş aynı anda başarılı olursa, devrim yolu açılabilir. Her devrim bir direniş olarak düşünülebilir; ancak her direniş bir devrim değildir (Ökçesiz, 2011: 118).

Genelde her toplumda yönetilen ile yöneten arasında yaşanabilen sorunlar sonucunda halkı direniş hakkını kullanabilir ancak devrim çok daha köklü bir değişimi kapsamaktadır. Bu sebep ile her toplumda halkın bir devrime sebep olması söz konusu olmazken, direniş olasıdır.

Direnme hakkının hangi durumlarda karşımıza çıktığına bakıldığında gördüğümüz tablo ise; genelde yönetenlerin yaptıklarının yönetilenler tarafından kabul edilmediğinde net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yönetenlerin yaptıkları ne kadar büyük maddi kaynaklara dayansa da halk ile uyuşmadığında halk direk olarak direnme hakkına başvurmaktadır.

Bir hükümetin yaptıklarına bağlı olarak yönetici gücün, hak ve özgürlükleri sınırlaması, kişilerin çıkarlarını, değerlerini ve inançlarını baskı altına alması veya zarar vermesi durumunda, direniş ortaya çıkabilir. Gene de, bu gibi durumlar direnişin gerçekleşmesi için çoğu zaman yeterli olmayabilir. Uyuşmazlık büyük ölçüde meşruiyet inançlarının ortadan kalkmasına, yönetimin güç kullanmasına, hoşgörü sınırlarının aşılmamış olmasına, halkın direnç kararlılığın yokluğuna ve dini-ahlaki normların, bu tür bir davranışı onaylamamasına bağlı olarak direnişin ortaya çıkmasını engelleyebilir (Tanör, 1999: 701).

Diğer taraftan bazı alışkanlıklar, gelenek-görenek, cezalandırma korkusu ve çaresizlik hissi gibi psikolojik durumlar itaatin devamı için bir rol oynayabilir. Bununla birlikte geçmişten günümüze güvenilirliğini kaybeden yönetimlerin, sahip oldukları güce dayanarak sonsuza kadar yönetilenlerin itaatini sağlayabildiği görülmemiştir (Kapani, 2015: 196).

Birçok kaynakta direnme hakkı aktif ve pasif olmak üzere 2 farklı şekilde ayrılmıştır. Ancak bu ayrımı birbirinden ayıran keskin bir çizgi bulunmaktadır. Bu da direnmenin barışçıl yollarda, şiddete başvurmadan yapılıp yapılmadığıdır.

Nitelik açısından direniş, düzenli veya rastgele, ya da devamlı veya aralıklı şekillerde meydana gelebilir. Önemli bir grubun değerleri, çıkarları ve inançları tehlikede olursa ortaya çıkacak örgütlü ve ısrarlı direniş, iktidar için daha ciddi bir tehlike teşkil eder. Bu ihlaller hayati, idari ve yargısal irade nedeniyle ortaya çıkabilir. Baskıya karşı direnç, aktif ve/veya pasif direnme olarak oluşabilir. Güce başvurarak sistemi kökten yok etme hedefi aktif direniş, isyan ve ihtilal eylemleri olarak şekillenir. Mecbura koşmaya ve şiddete başvurmadan zulme ve tekil adaletsizliklere direnme yolu olan "pasif direniş", ise barışçıl yolları izlemektedir (Kapani, 2015: 196).

Pasif direnme, amacına ulaşmada azami sabır ve moral gerektirmesinden dolayı eski işlevsel etkinliğini ve çekiciliğini kaybetmiş olmasına rağmen; bu yöntem, zaman içinde "sivil itaatsizlik" olarak yeniden işlev görmüştür (Nişancı, 2013: 26-27).

Protesto etme hakkı, kanunlara karşı koyma, şiddet dışı yürüyüş ve gösteri yapma özgürlüğü gibi birçok hak sivil itaatsizlik kavramı altında ele alınabilmektedir.

1.1.1. İlk Çağdan Günümüze Direnme Hakkı

İlk zamanlardan bugüne kadar birçok fikir insanı; keyfi yönetim sergileyenlere ve zor kullanan hükümetlere karşı direnmeye hakkı olduğunu ve bu hakkın meşruiyetine sahip olduklarını ileri sürmüştür. Politik iktidarın limitlenmesi teorisinin oluşumu genellikle Ortaçağ'da tamamlanmış olsa da, bu fikirlerin temelleri daha önceki dönemlerde bulunur. Daha fazlası, direnişin tarihi, neredeyse iktidar davasının ortaya çıkmasına kadar geri gidebilir (Ekici, t.y.: 79).

Direnme hakkının ne kadar eski zamanlara doğru yol aldığı incelendiğinde insanlığın var olduğu ilk dönemlere kadar gidilebileceği görünmüştür. Çünkü insanlık var olduktan ve kendi hayatları ile ilgili olarak düşündükten sonra bir çatışma ve haksızlığa karşı direnme ile tepki göstermeye başlamıştır.

Eski çağlardan beri direnme hakkı siyasi bir kavram olarak önemli bir yertutmuştur. Aslında eski çağlarda direnme hakkı siyasal düşünce alanında ve baskıya karşı direnme anlamında ele alınmış olsada, bu çağlarda siyaset üzerine çok düşünceler ve doktrinler geliştirilmiş olmasına rağmen bu direnme hakkı konusunda belli bir doktrin göze çarpmaz. Sadece bunun bir örneği vardır ki oda Sokrates'tir. Sokrates, görüşleri ile genç nesli baştan çıkarmış olmak ile yargılanır. Ve bu yargılanma sürecinde, devlet düzenini yerden yerer vurur. Amacının ise düşünce özgürlüğü olduğunu vurgular. Site'nin suçu ve Sokrates'in suçu ayrı yargılanır ve Sokrates kendisine verilen cezayı hiç tereddütsüz kabul eder. Bu davranışı direnme hakkına en iyi örneklerden biri olmuştur (Ekici, t.y.: 79).

Sokrates düşünme ve sorgulama noktasında tüm insanlığa en güzel örnekleri vermiştir. Bu öncülüğünün ölüm ile sonuçlanacağını bilmesine rağmen geri dönmeyerek kendi ve yönetilen halk için doğru olduğuna inandıklarının arkasında durarak gelecek düşünürlere de en güzel örnekleri sunmuştur.

Antik Çin'de, Yunanistan'da ve de Germenlerde, egemenlik sahibi olanlar keyfi bir şekilde davranma hakkına sahip değildirlere; genel görüş, yasayı ihlalettikleri takdirde ya belli bir grup ya komite ya da halk, darbeye başvurarak iktidardakini devirebilecek pozisyondaydı. Hatta ilk yüzyıllarda, direniş hakkını veren ve bu hakkın yerine getirilmesini görev olarak gören ve zalimi öldürme görevini dayatan bir senatör tarafından alınan bir karar vardır. Bu kararda şöyle denmektedir: Atina'da demokrasiyi yok edenlere veya demokrasinin çöküşünden sonra yeniden oluşan siyasi rejimde yer alan herkes, Atina halkının düşmanıdır; onu öldüren kişinin cezası yoktur. Demokrasi düşmanının tüm varlığı halkın menfaati için satılsın; demokrasi düşmanını öldürenler ve kendisine yardım edenler, suçsuz sayılsın. Tüm Atinalılar demokrasiyi yok etmek isteyenleri öldürmek için ant içsin. Metinde de anlaşılacağı üzere, zorba ve baskıcı yönetime karşı direnmek meşru bir hak ve görev olarak nitelenmiştir (Okandan, 1966: 796).

Bu dönemde halkın zulme karşı koymuş olduğu tepki zülmü yapan kişilerin öldürülmesi ile bile son bulabilirken bu durum yasalarca da meşru sayılmaktaydı. Aslında bir zulme direnirken başka bir zülmü ortaya çıkarıldığı görmezden gelinmektedir.

Thomas Aquinas, Orta Çağ'da zulme karşı direnme konusunu ciddi olarak ele almıştır. Aquinas'a göre, Hz İsa, Sezar'ın hakkını Sezar'a vermeyi istemiştir. Gene Hz. İsa, dünyevi otoriteye karşı gelinmemesini telkin eder. Fakat sonraları orta çağda kralların üstünlük mücadelesi başladığı zaman Hıristiyan teolojisi zalim hükümdarlara direnme hakkını kullanmıştır (Ekici, t.y.: 80).

Yönetimin ne şekilde başa geldiği de önemli bir faktördür. Eğer yönetim zorbalık ile başa geldiyse ya da sonrasında halka kötü davranıyorsa o zaman halk yine bu yönetimi devirme hakkını yakalar. Ama yönetim sonradan iyi şeyler yaparak yönetilenlerin haklarını düşünürse o zaman bu durum değişebilir.

Thomas döneminin ardından Orta Çağ'da bir süre boyunca direnme hakkı hiç konuşulmamıştır. Bunun yerine tam itaat ve yöneticilere direnmeme, tam teslimiyet gibi konular ele alınmıştır.

Protestan reformu öncüleri Luther ve Calvin önceleri herhangi bir direnme fikrini savunmamışlardır. Hatta yerleşmiş otoriteye ve düzene itaat gerektiğini savunmuşlardır. Fakat sonraları, Protestanlar Katolik yönetimlerin zulümlerine ve baskılarına uğramaya başlayınca düşünceleri değişmiştir. Saint Barthelemy felaketinden sonra, Protestanlar Fransa'da buna izin ve emir veren hükümete karşı fiili direnme icraatına girişmişlerdir. Bu mevcut siyasi ve fiili durumu meşru kılmak amacıyla, birçok Protestan insan hükümdarlara, siyasi iktidarı kullananlara karşı diretilebileceğini, zorba yöneticilerin öldürülebileceğinin avukatlığını yapan ve bunun siyasi, tarihi ve ahlaki taraflardan destekleyen eserler yayınlamışlardır. Bu eserlerin en önemlileri şunlardır: Theodore de Beze'ye ait Du Droit de magistratssurleurssujets, Hubert Languet'e ait Vindicine Contra Tyrannos ve François Hotman'a ait Gallia'dır (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 112-117).

Aslında bu dönemde Protestanlar ile birlikte direnme hakkı kullanımı daha da artmıştır. Önceleri yönetime karşı tam itaat savunulurken bu dönemde artık karşı tepki geliştirme ve zorba yöneticilere karşı sonuna kadar direnme savunulmaya başlanmıştır.

Krallar ile Kilise arasındaki güce sahip olma çekişmesi ve sonrasındaki din savaşları sakinleştikten sonra, direnme hakkı uzun bir süre zarfında gündemde olmamıştır. Ancak 17. yy sonlarında direnme hakkı tekrar gündeme gelebilmiştir.

Ama artık bu hakka, din açısından değil, sadece çağdaşlaşma düzeyinde yaklaşmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1991; 112-117).

17. yy sonrasında artık tam anlamıyla direnme hakkının konuşulduğu ve doğru anlamda gündeme geldiğini görmekteyiz. Bu dönemden sonra dini olgular dışında yönetime karşı direnme ya da ses çıkarma konusu konuşulmaktadır. Gelişme açık olan toplumlarda artık yenilik ve gelişme olguları ile birlikte zorba yönetime direnme hakkı netlik kazanmaya başlamıştır.

Yeniçağ düşünürlerinden John Lock, direnme hakkını toplum sözleşmesinin doğal ve mantıklı bir sonucu olarak görür. John Lock, dolayısıyla bu hakkın Yeniçağ'da en büyük savunucularındandır. Lock'a göre insanlar doğal durumlarında eşit ve özgürdürler. Yine de, bu doğal durumu ihlal eden bazı kişiler olmuştur. Bundan dolayıdır ki, daha güvenli ve barışçıl bir yaşamı sağlayacak bir sözleşme yapmışlardır. Yaptıkları "sosyal kontrat" ile asla tabi haklarından olan mülkiyet sahibi olma, hürriyet ve yaşama hakkından vazgeçmiş değildiler. Hatta siyasi iktidarın veya yönetimin temel görevi, halkın haklarını korumaktır. Eğer siyasi iktidar sosyal kontrata uymaz ve bunu bozarsa halkın ona itaat etme görevinde ortadan kalkmış olur. Eğer iktidar, halkı itaate zorlar ise, buna direnmek halkın en doğal hakkıdır. John Lock'a göre; direnmenin gerekli olduğuna halkın tümünün beraber karar vermesi gerekmektedir (Savran, 2003: 24-26).

Direnme hakkı konusuna bakıldığında en büyük ilerlemenin John Luck ile gerçekleştiğini savunulabilir. Yöneticiler ile yönetilenler arasındaki oluşturulan kontrat sayesinde iki tarafında temel haklarının güvence altına alınma fikrini savunmuştur. Bu fikir sosyal bir kontrat olarak adlandırılmıştır. Ama bu kontrata uymayan tarafa tepki göstermenin ve karşı çıkılabileceğini yani gerekli zamanda direnme hakkının saklı olduğunu da vurgulamıştır.

Birçok yaklaşım içerisinde ele aldığımız direnme hakkı aslında İslami ekoller arasında da tartışılan bir konu olmuştur.

İslam'da direnme hakkı iki açıdan ele alınabilir: Devrimci yaklaşım ve İslahçı yaklaşım. Her iki yaklaşım da kendisine hadis ve ayetlerde çokça kaynak bulabilir. Devrimci yaklaşım kaynağını "iyiliği emredip kötülükten alı koymayı" vacip

kılmaya dayandırır. Bu ekole göre kötülüğü düzeltmenin en etkili yolu kötülüğü emreden ve iyilikten alıkoyan yönetime karşı kuvvet kullanmaktır (Ekici, t.y.: 80).

İslahçı yaklaşımın bir diğer ismine de “sabır ekolü” denir. Bu yaklaşımın sebebi ise, ümmeti sıkıntıya düşürmekten alıkoymaktır. Bu yöntemle; her türlü ikaz, irşat, faaliyetlerini yapmak gereklidir. Fakat halen zulme ve baskıya devam ediyorsa sabır edilmelidir. Bu genelde ehlişünnet kesiminin görüşüdür (Ekici, t.y.: 80).

1.1.2.Pozitif Hukukta Direnme Hakkı

Esas anlamda, hiçbir zaman hukukileştirilemeyecek (hukuk= pozitif hukuk olarak düşünülürse) olan direnme hakkı, tam olarak içerik oluşturulamadan, bazı pozitif hukuk metinlerinde yer alabilmiştir. Yine bununla birlikte pozitif hukuk metinlerinde direnme hakkının yer almasını, bu hakkın evcilleştirilmesi olarak yorumlayan açıklamalar da yer almaktadır (Ökçesiz, 2011: 148).

Pozitif hukukta direnme hakkı direkt olarak düzenlenemez, öngörülemez ve hemen uygun bulunamaz. Pozitif hukuka göre yasalara aykırı her işlem ve anayasaya aykırı her kanunun illaki baskı oluşturduğu söylenemez. Normlar hiyerarşisi içindeki bu gibi aykırılık ve çelişkiler, her hukuk devletinde kendini gösterebilir ve bunların hukuki yollardan giderilmesi mümkündür. Fakat iktidar tarafından hukuki yolların kapatılması, temel özgürlüklerin ve hakların, bilerek ve sistematik bir şekilde kısıtlanıp ortadan kaldırılması ile baskı ve zulüm söz konusu olur (Aliefendioğlu, 2002: 395).

Direnme hakkı ilk dönemlerde tam olarak anlamlandırılmamıştır. Bu sebep ile hukuki olarak bir tanıma oturtulamamıştır. Özellikle ilk dönemlerinde sadece burjuva kesiminin haklarını tam olarak savunduğu ve diğer kesimleri dışarıda bıraktığı konusunda sert eleştiriler de mevcuttur. Bu iddialar sebebiyle burjuvanın haklarını güvence altına alırken diğer kesimin görmezden geldiğini söylemek mümkündür.

Baskıya karşı direnme hakkının pozitif hukuk metinlerinde yer alması, tarihte ilk kez, İngiltere’de ilan edilen 1215 tarihli Magna Carta –Özgürlükler Bildirisi’nde bulunur. Magna Carta’ya Büyük Hürriyet Fermanı denir. Bu fermana göre; kral, halkının onayını almadan yeni vergi almayacak, vergi oranlarını artırmayacak, özgür kişileri haksız yere tutuklatmayacak, hapis ve sürgün edemeyecekti. Kralın keyfi

yönetiminin ilk kez sınırlandırıldığı Magna Carta, kral ile uyrukları arasındaki karşılıklı hakları saptayan bir tür anayasa niteliğindedir (Nişancı, 2013: 106-107).

Magna Carta Fermanı'nın Kısaltılmış Maddelerinden bazıları şu şekildedir:

1. Madde: Her şeyden önce, Tanrı'nın önünde diz çöktük; bizim ve vârislerimiz için İngiliz kilisesinin sonsuza dek özgür olduğunu, haklarına eksiksiz bir şekilde, özgürlüklerine de kısıtlanmadan sahip olması gerektiğini bu sözleşme ile onayladık. Bu sözleşmeye biz uyacağız; vârislerimiz de sonsuza kadar samimiyetle bu sözleşmeye uyacaklardır. Aşağıda sıralanan tüm özgürlüklere, bizim ve vârislerimizin sahip olması gerektiğini, krallığımızın bütün özgür insanlarına kabul ettirdik. Bu, bizim ve vârislerimiz tarafından onlara ve onların vârislerine de kabul ettirilmiş sayılmalıdır.

13. madde: Londra kenti, eskiden sahip olduğu tüm özgürlüklerini ve geleneklerini hem karada hem de denizde koruyacaktır.

38. madde: Bundan böyle hiçbir hâkim, herhangi bir kimseyi, ilgili olayda doğru ve güvenilir deliller ortaya koymadan dava edemez.

39. madde: Kendi zümresinden olanlar ya da ülkenin ilgili yasalarına uygun olarak verilen bir karar olmadıkça, hiçbir özgür kişi tutuklanamaz, hapse atılamaz, mal ve mülkü elinden alınamaz, sürgüne yollanamaz ya da herhangi bir biçimde kötü muameleye maruz bırakılamaz.

40. madde: Hakkı ya da adaleti geciktirmeyeceğiz, kimseye satmayacağız, kimseyi bunlardan men etmeyeceğiz.

45. madde: Krallığın yasalarını bilmeyen ve bu yasalara tümüyle uyacağına kanaat getirmediğimiz kişileri hâkim, vali, şerif ya da sınırlı yetkili hâkim olarak atamayacağız.

63. madde: İngiliz kilisesinin özgür olacağını, ülkemizdeki tebaanın belirtilen bütün yerlerde ve bütün konularda yukarıda bahsedilen bütün özgürlüklere, haklara ve imtiyazlara hem kendileri için hem de vârisleri için tam olarak ve serbest bir biçimde sahip olmalarına karar verdik. Ayrıca hem kendi adımıza hem de baronların adına, yukarıda bahsedilen bütün hükümlere herhangi bir kötü niyet olmaksızın iyi niyetle uyulacağı üzerine yemin edildi. Saltanatımızın on yedinci yılında, haziranın

on beşinci gününde Windsor ve Stanes arasındaki düzlük de tarafımıza verildi (Gizli İlimler Kütüphanesi, t.y.).

Magna Carta fermanı ile kabul edilen haklara saygı gösterilmesi sağlanmıştır ve gerekli durumlarda yönetilenlere zora başvurabilme hakkı tanınmıştır. Yine bu fermana dayanarak, kralın yaptığı işleri kontrol etmek için baronlardan oluşan bir komite kurulmuştur (Nişancı, 2013: 106-107). Bu sayede yönetilenlerin hakları koruma altına alınmıştır.

Yönetenler ile yönetilenler arasında yapılan ve kontrol mekanizması ile de denetlenmesi sağlanan bu anlaşma tarih boyunca ününü ve etkisini sürdürmeyi başarmıştır. Dönemi içerisinde değerlendirdiğimizde gerçek anlamda büyük bir adım ve gelişme kaydedilen bir olay olduğu söylenebilir.

Bunun gibi yazılarda direnme bireysel değil, özellikle toplumun belli sınıflarına, soylulara tanınmıştır. Bunun sebebi ise Orta Çağ döneminde kralların karşısında bir güç olarak kişiler değil, başta soylular ve belli sınıflar bulunmaktadır. Direnme hakkını bireysel olarak ele alan ilk pozitif metin 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi olmuştur. Bu bildiri de direnme hakkı, “Yönetenler, bireylerin hak, yaşam, özgürlük ve mutluluğa erişmek gibi doğal, devredilmez haklarını sağlamak içindir; eğer yönetim bu amacından saparsa halkta yönetimi değiştirmek ve devirmek hakkına sahip olur” biçimindeki sözlerle yer almış; böylece pozitif hukuk metinlerine açıkça girmeye başlamıştır (Ökçesiz, 2011: 46-47).

Direnme hakkının yer aldığı diğer pozitif hukuk metinleri arasında şunları gösterebiliriz:

Aynı şekilde baskıya karşı direnme hakkından sırasıyla 1789, 1793 ve son olarak 1945 tarihli Evrensel İnsan Hakları Bildirisinde bahsedilmiştir. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi madde 2’ye göre:

“Her siyasal kuruluşun amacı insanın zaman aşımına uğramayan doğal haklarının korunmasıdır. Bu doğal haklar, özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme hakkıdır.” Kişi, devletçe verilmeyen doğuştan sahip olduğu bu hakları, siyasal iktidara karşı ileri sürebilir. Devlet yetkilerini aşarak kişinin hak ve özgürlüklerini çiğneyemez. Devletin bireyler üzerinde baskı kurması durumunda “baskıya karşı direnme hakkı” doğar (Nişancı, 2013: 107).

1776 Amerikan ve 1789 Fransız İhtilallerinden sonra direnme hakkı, bu ülkelerin anayasa metinlerindeki yerini korumakla birlikte önemini yitirmiş ve pozitif hukukça da reddedilmiştir. Fakat Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunca hazırlanan ‘Milletlerarası İnsan Hakları Beyannamesi Projesi’nde direnme hakkına yer verilmiştir. Metnin 29’uncu maddesine göre “Her ferдин ister tek başına ister diğer kişilerle birlikte zulüm ve işkenceye karşı gelme hakları vardır.” Bu durumda esas amacı bireyin haklarını korumak olan devlet otoritesi ister istemez ikinci plana düşmüştür (Nişancı, 2013: 107-108).

1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi “Başlangıç” kısmı,

“İnsanların zulme karşı ayaklanmalarını engellemek amacıyla insan haklarının bir anayasa ile korunması gerekli olduğu için; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu iş bu İnsan Hakları Evrensel Bildirisini... ilan eder.” Bu bildirin bazı maddeleri şunlardır:

Madde 1- Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 3 -Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.

Madde 8- Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır (Danistay.gov.tr, t.y.).

Direnme hakkı TC. Anayasalarında, ilk defa 1961 Anayasası’nın ilk bölümünde yer almıştır.

Başlangıçta Türk halkı, 27 Mayıs 1960 Devrimini yaparak direnme hakkını kullanmıştır. Buna sebep olarak ise iktidarın anayasa ve hukuk dışında davrandığını ve bu yüzden de meşruluğunu kaybettiğini öne sürmüşlerdir. Böyle bir durumda ulusun “direnme hakkı” doğmakta ve direnme eylemi meşruiyet kazanmaktadır. Türk halkı, “direnme hakkını” meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı kullanmıştır (Aliefendioğlu, 2002: 399).

Direnme hakkı 1982 Anayasası’nda açıkça yer almamıştır. Bu Anayasanın başlangıç bölümünde, Anayasa “Türk halkı tarafından, insan haklarına, özgürlüklerine âşık Türk vatandaşlarının vatan ve millet sevgisine emanet” olunmuş,

böylelikle Anayasa'yı koruma görevi, Türk evlatlarının vatan millet sevgilerine ve dikkatlerine bırakılmıştır. Gereken durumlarda, Ulusa bu görevle direnme hakkı verdiğisöylenebilir. Atatürk'ün "Gençliğe Hitabesi"nde de, gereken durumlarda "direnme" görevi verdiği gözlenmektedir (Ekici, t.y.: 81).

Bu hukuki metinlerden de anlaşılıyor ki, insanların temel bir direnme hakkından sıradan ve doğal bir hakmış gibi söz edilmektedir. Ancak önemli olan bu sıradan ve doğal olan hakların metinlerde yazıldığı gibi korunabilmesidir. Bu sebep ile değişen her metinde yerini almıştır ve sürekli olarak hatırlatılmaktadır.

Fakat direnme hakkının prensip olarak kabul edilmesiyle mesele ortadan kalkmış olmaz. Direnme hakkını hukuk alanları içerisine yerleştirebilmek, zaman ve şartlarını belirlemek gerekir. Problemlerde bu noktada ortaya çıkmaya başlar. Zulmün objektif anlamda incelenmesi zor olmakla birlikte bunun tanımını objektif olarak yapmakta zordur. Pozitif hukuk açısından anayasaya aykırı her şeyin her işlemin baskı oluşturduğu söylenemez (Doğan, 1998: 110-111).

Direnme hakkının fiilen kullanılabilir olması, onun temel bir hak olarak anayasada yer almasından daha önemlidir. Direnme hakkını kişi kimseden almak zorunda değildir, bu hakkı kişi kendisine tanır. Bu hakkın tartışılması, yerilmesi ya pozitifleştirilmesi gereksizdir. Bu hak zaten kendisini pozitif hukukun üstünde görür. Zulmeden bir yönetime karşı çıkmak, onu değiştirmek ya da ortadan kaldırmak isteyenler bunu yapmak için bu hakkın anayasada olup olmamasına bakmazlar (Kapani, 1993: 310-312).

Direnme hakkı dünya üzerinde bulunan her insanın en doğal hakkıdır. Çünkü insanların direnme haklarını kullanma sebepleri her zaman kendi temel haklarına müdahale olması durumunda olmaktadır. Anayasalarda güvence altına alınan insanların temel haklarına bir müdahale olması durumunda direnme haklarını kullanmak her bireyin en doğal başvuracağı çözüm olmuştur.

Direnme hakkı, zulmeden ve dilediği gibi hareket eden yönetimlere karşı bireye yönetimi devirme hakkı verir. Bazı metinlerde direnme bir hak olarak kabul edilir; fakat bu hakkın ne zaman, nasıl ve hangi durumlarda kullanılacağı belirtilmemiştir. Çünkü dilediği gibi karar veren ve zulmeden yönetimin genel geçer bir tanımı yapılamaz. Bundan dolayı direnme hakkı pozitif hukukta kabul edilmiş

fakat nasıl kullanılacağı ile ilgili şartlar belirlenmemiştir. Bunun da belirlenmesi için direnişlerin hukuken düzenlenmesi gerekir, böyle bir şeyde söz konusu olamaz (Kapani, 1993: 310-312).

1.2.Baskıya Karşı Direnmenin Kavramsal Çerçevesi

Sivil itaatsizlik, siyasi sorumluluğun çerçevesi kapsamında İlk Çağdan başlayarak, Orta Çağ ve Reformasyon dönemine kadar ilerleyerek günümüze ulaşmış ve günümüzde itaatsizliğin hangi şartlar ve durumlar altında ortaya çıkacağı belli olmuştur. Sivil itaatsizlik, eylemini gerçekleştirecek olan kişi, bunu net bir şekilde gösterir ve halktan empati kurmalarını amaçlayarak, onların vicdanına seslenir. Sivil itaatsizlik eylemi bencillik, öfke, vahşet ve çılgınlıktan kaynaklanan sıradan yasadışı eylemlerden farklıdır. Sivil itaatsizlik, bir direnme hakkı olarak diğer direnme türlerine göre daha uzlaşmacı ve müzakereci özellikleriyle günümüzün baskıya karşı bir direnme şeklidir diye tanımlanabilir. Baskıya karşı direnme günümüzde genel anlamda “pasif direnme” ve “aktif direnme” olarak iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Aktif direnme, somut başkaldırı hareketleri ile mevcut düzeni ortadan kaldırmayı hedeflerken; pasif direnme, bireysel haksızlıklara karşı gösterilen daha barışçıl tepkilerdir. Amacına ulaşmaya çalışırken en üst seviyede sabır ve motivasyon gerektirdiği için değersizleşen pasif direnme, zamanla sivil itaatsizlik olarak tekrardan işlevsel hale gelmiştir (Ekici, t.y.: 81).

Günümüzde ise dünyada da sivil itaatsizlik ses getirici eylemler ile tekrar gündeme gelmiştir. Modern toplumlarda aktif direnmeye oranla pasif direnmenin daha fazla olması gerektiği söylenebilir. Çünkü pasif direnme de haksızlıklara karşı şiddete başvurmadan bir başkaldırı mevcuttur. Bu da modern toplumlarda görülmek istenen bir tepki şeklidir.

1.2.1.Aktif Direnme

Duguit'e göre aktif direnme, savunucu karşı koyma ve saldırgan karşı koyma şeklinde olur. İsyân etmekle, saldırgan karşı koyma bir ve aynıdır. İsyânların haklı ya da haksız olması konusunda karar tarihe aittir. Savunucu karşı koyma daha karmaşık olup iki kesime ayrılabilir. Kişinin kendisini olaylara ve durumlara karşı korumasıdır. Örneğin zorla sizden bir eşyanızı almaya kalkan birine karşı kendinizi korumanız. İkinci durum, bireye yapılan işlemin kanuna uygun ancak objektif hak

kurallarına aykırılığı halidir. Burada önemli olan, kamusal alanın davranışının kanuna uygunluğu değil, kanunun objektif hak kuralına aykırılığı ve bu aykırılığa kimin karar vereceğidir. Duguit çözümü, kanunların objektif hak kurallarına aykırılığı iddialarını yargılayacak anayasa mahkemesinin kurulmasında görmektedir (Zabunoğlu, 1963: 157).

Bütün toplumlarda yaşanan yöneticiye karşı bazı durumlarda tepki gösterme şekli farklılık gösterebilmeye ve farklı isimlerle ele alınabilmektedir. Bazı toplumlarda devrim, ihtilal ve inkılab farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Devrim Batı literatüründe “revolution”, direnme hakkı ise Latince “jusresistendi”, İngilizcede “Wright of resistance”, Fransızca “le droit de résistance a l’oppression” ve Almanca’da “widerstandsrecht” gibi kavramlar kullanılmaktadır. Batı dillerinde revolution hem ihtilal hem de ihtilal sonrası düzenlemeleri ifade etmede devrim ve inkılâba karşılık gelmektedir. Bu iki kavram da eski, yanlış düzenin yıkılmasını ve yerine yeni bir düzenin kurulmasını anlatmaktadır (Eroğlu, 1990: 245-247).

Başkaldırı, ihtilal, isyan ve ayaklanma gibi kavramlar inkılabın bir aşamasıdır ve anlam bakımından birbirlerinden farklıdır. Mevcut olan meşru düzeni aleni şekilde reddetmeye “başkaldırı”, uygulamada olan meşru düzene ani hareketlerle karşı gelmeye “ayaklanma” denir. Sistemli bir grubun mevcut siyasal ve toplumsal düzeni değiştirmeye çalışmasına ve bunu yaparken şiddete başvurmasına “isyan” denir. Mevcut ekonomik ve siyasal düzendeki köklü değişime ve dönüşüme ise devrim denmektedir. Devrimi gerçekleştirmek isteyen toplumsal sınıfın amacı mevcut güce sahip olmak ve kendi sistemlerini gerçekleştirmek arzusudur (Thoreau ve Gandhi, 2012: 27-29).

Devrim, başka bir anlamıyla ise işin içine şiddet ile ilgili bir şey karışmadan mevcut iktidarın yönetimden çekilmesi için muhalefetin oluşturduğu siyasal değişikliklerdir.

Kapani (1993: 315-316)’ye göre; bu tür direnmenin saldırgan olduğunu baskı karşısında aktif direnmenin başarı ihtimalini silahlı güçlerin tavrı ile değerlendirmektedir. Fakat silahlı kuvvetlerle gerçekleştirilen bir devrimde mevcut siyasi düzen sorunu ortaya çıkacaktır ve bunun sonuçları önceden tahmin

edilememektir. Bu sebeple aktif direnme, çokça risk taşımakta ve değerini yitirmektedir.

1.2.2.Pasif Direnme

Devlet, tarafsız hukuk kurallarına karşı biçimde davrandığı ve kararlar aldığı durumda pasif direnme ortaya çıkacaktır. Mevcut yönetim gereken kanunları uygulamaya çalıştığında bireyler itiraz edebilirler, fakat kanun zorla uygulanmaya çalışılırsa pasif direnişçiler bu durumda uygulamayı kabul ederler. Pasif direniş Gandhi'ye göre; şiddete başvurmasalar da şiddete maruz kalmayı göze alan grupların mücadelesidir. Bireyler bu tür emirlere uymaktan kaçınabilirler (Thoreau ve Gandhi, 2012: 29).

Gandhi'nin de belirttiği gibi pasif direnişte direnen kısım şiddete başvurmaz ancak karşı taraftan gelebilecek olan şiddeti de göze almış ve hazırlıklı hale gelmiş olması gerekir. Pasif direnme de şiddet olgusu direnişçiler tarafından tamamen reddeilmektedir.

Bu şartlara bakıldığında pasif direniş daha kolay uygulanabilmektedir. Çünkü pasif direniş hukuki olarak yasal kabul edilmeyen şeylerin bireylere zorla yaptırılmasına verilen tepkidir. Bu sebeple bu kurallara uymama hakkı halkta mevcuttur.

Kaboğlu (2003: 252)'na göre devlet hak ve özgürlüklere ne kadar çok savunma sağlarsa, bu hürriyetler uğruna direnme ihtiyacı da ona göre azalacaktır. Fakat yasaların hukuka aykırı olması durumunda anayasa hakiminin varlığı ve kişisel başvuru hakkının verilmiş olması, boyun eğmeme yönündeki davranışı törpüleyebilecektir. Zulme ve baskıya karşı direnme net bir şekilde baskı ve kötü muameleye karşı kullanılabilir.

Pasif direnme Kapani (1993: 314)'ye göre daha barışçıl yollarla şiddet özeliği taşımayan baskı yollarına başvurmakta ve böylece bireye kısmen bir düşünce ve davranış özgürlüğü tanıyarak değer vermekte olduğundan dünya halkının vereceği tepkilere duyarlı yönetimlerde işlevsel hale gelme ihtimalinin yüksek olduğunu düşünmektedir.

Kapani'nin bu düşüncesine göre pasif direnişin bu biçiminde iktidar, pasif direnişçilere karşı elindeki fiziki gücü kullanarak şiddet uygulamayacaktır. Fakat şu ana kadar dünyadaki tüm yönetimler elinde bulundurduğu meşru fiziki gücü kullanmışlardır.

Yetkin (1970: 44)'e göre pasif direnme; yönetimin emir ve kurallarına şiddete başvurmadan karşı gelmek ve bu kuralları yerine getirmemektir. Bu direnmenin başarılı olabilmesi için grupların işbirliği içinde olmaları birbirlerine güvenmeleri gerekmektedir. Mevcut yönetim ise bu tarz bir direnişe karşı anlayışlı olmak yerine dayanışma içinde olan kitlelerin önüne çok önemli hukuki engeller koymuşlardır.

Bu hukuki engeller bazı kitlelerin direnişe geçmelerinde caydırıcı rol oynayabilmektedir. Ancak bazı kitleler ise bu engelleri de göz ardı ederek direnme yolunu seçebilmektedirler.

İçinde bulunulan siyasi yönetime bağlı olarak aktif ve pasif direnme şekli ortaya çıkar. Başta mevcut yönetimi yıkma amacı taşıdığı için direnmeler tarihsel süreçte sürekli kınanmıştır ve gereken önlemler alınmaya çalışılmıştır. Yine de eğer yönetim baskı ve şiddete varan eylemler gerçekleştirirse direnmeye de zemin hazırlamış olur. Bu zemin de yapılan adaletsizlikleri ortadan kaldırma amacına uygun bir görevdir diye düşünülebilir (Yetkin, 1970: 44).

Sonuç olarak, pasif direnme bireylere tanınan hakların zaman zaman devlet tarafından göz ardı edilebildiği durumlarda şiddete başvurmadan daha barışçıl yöntemlerle karşı çıkılması durumudur. Bu sayede bireyler devletin bazı kararlarına tepki göstererek haklarını güvence altına alabilmektedir.

1.3.Sivil İtaatsizlik Tanımları

Sivil itaatsizlik kavramı ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlar birbirinden farklı şekillerde yapılmış olsa de vurguladıkları noktalar genelde aynıdır.

Ökçesiz (2011: 97)'e göre sivil itaatsizlik rejimi ve hukuk düzenini, toplumun yapısını yani her şeyi sorgulayan çağdaş bir direnme türüdür.

John Rawls ise sivil itaatsizliğin meşruluğunu savunarak tanımıştır. Ona göre sivil itaatsizlik, birtakım hukuk kurallarının, siyasi politikanın değişmesini

amaçlayan, şiddete başvurmadan açık seçik şekilde yapılan, vicdani fakat yasal olmayan siyasi bir harekettir (Strauss, 2000: 92-93).

1.3.1.“Sivil İtaatsizlik” Kavramının Ortaya Çıkışı

Sivil itaatsizlik; hareket biçimi ve amaçları bakımından terörizmden, düşünce yapısı açısından da anarşizmden tamamen farklıdır.“Sivil itaatsizlik”, ilk kez 1849 yılında Amerika’da Henry David Thoreau (1817-1862) tarafından kullanılmıştır. Bu fikrin oluşumunda Meksika Savaşı önemli yer tutmaktadır. Meksika ile yapılan savaştaki amaç, zenci köleliğini yeni bir yere yaymak olduğunu düşünen Thoreau’nun; bu şekilde haksızlıklar yapan bir yönetimi ekonomik anlamda desteklememek için kelle vergisini ödemeye karşı gelmesi sonucu hapse girmesi; Thoreau’nun “Sivil İtaatsizlik” makalesini yazmasına sebep olmuştur.

Thoreau’nun “Sivil İtaatsizlik” isimli bu önemli eseri Gandhi, Martin Luther King ve onları izleyen, hak peşinde yüzlerce insana örnek ve ilham olmuştur (Nişancı, 2013: 176-177).

Thoreau, “Sivil İtaatsizlik” anlayışını 4 temel ilkeye dayandırmaktadır:

a. Bir kimsenin ülkesinin yasasından daha yüce bir yasa vardır. Bu da vicdanın yasasıdır.

b. Bu yüce yasayla ülkenin yasası birbiriyle çatışır duruma geldiğinde, kişinin ödevi “yüce yasa”ya uymak, ülke yasasına bile bile karşı gelmektir.

c. Kişi, ülkenin yasasına bile bile karşı geliyorsa bu eylemin bütün sonuçlarını göze almayı istiyor olmalıdır, hapse girmeyi bile!

d. Oysa hapishaneye girmek sanıldığı kadar olumsuz bir edim değildir. Bu durum iyi niyetli kişilerin dikkatini kötü yasaya çekmeye yarayacak, bu yasanın kaldırılması sonucuna katkıda bulunacaktır. Ya da yeterince kişi hapishaneye kapatılırsa, edimleri devlet mekanizmasını işlemez kılmayı, dolayısıyla kötü yasayı uygulanamaz duruma getirmeyi sağlayacaktır (Thoreau ve Gandhi, 2012: 117-118).

Thoreau’nun “Sivil İtaatsizlik” isimli bu önemli eseri aslında sivil itaatsizlik kavramını ana hatlarının oluşması ve toplumlar tarafından tanınmaya başlaması

olarak ifade edilebilmektedir. Çünkü bu maddeler ile sivil itaatsizliğe hangi durumlarda başvurulabileceği ve nelerin göze alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Sivil itaatsizlik kavramının, Liberalizm, demokrasi, sivil toplum gibi kavramlara kıyasla daha az değer görmesinin sebebi, sahip olduğumuz devlet politikası ve grup psikolojisi gibi faktörlerin olmasındadır. Bu olumsuz durumlara rağmen sivil itaatsizlik kavramı; eşit ve adil olma yanlısı, demokratik bir düzende meydana gelen adaletsizliklere karşı hukuki imkanların artık tükendiği noktada başvurulana, kendisine herkes için eşit olan adalet anlayışını esas alan, şiddete ve zulme karşı gelen yasa dışı, siyasi bir anlayışı temel alır (Coşar, 2001: 10).

1.3.2.Sivil İtaatsizlik Tanımı

Sivil itaatsizlik kavramı, genel anlamda üç başlıkta incelenir. Bunlar; dar tanım, geniş tanım ve baskın tanımdır. Tanım öğelerinin çok olması sebebiyle, ‘dar tanım’da itaatsizlik hareketlerinin az bir kısmı sivil itaatsizlik olarak bilinir. ‘geniş tanım’ ise bunun tam karşısı olarak bilinir, bunun öğeleri genel olarak, hukuk kurallarının çiğnenmesi, davranışın herkese açık olması, davranışçının özel bir motivasyonu olarak ortaya çıkar. Bunlara ek olarak şiddetsizlik eklenince de ‘baskın tanım’ ortaya çıkar.

1.3.2.1.Baskın (Yaygın) Tanım

Baskın tanımın temsilcileri, aynı zamanda felsefe profesörleri Hugo Adam Bedau ve John Rawls’tur.

Bedau’ya göre baskın (yaygın) tanım: “Herhangi biri herkese açık, şiddet barındırmayan, vicdani bir davranış sergilerse, bu sivil itaatsizlik hareketi olur.” (Bedau, 1991: 50; Nişancı, 2013: 193).

Sivil itaatsizliğin doğrudan ya da dolaylı olarak yapılması ile ilgili de ayrımlar yapılmıştır.

Sivil itaatsizlik ona göre direkt olabileceği gibi dolaylı da gerçekleşebilir. Zenci biri için ırk ayrımı yapılması, onun ihtiyaçlarını giderebileceği yerlerin özellikle belirlenmesi ve siyahi kişinin bunu reddetmesi doğrudan (direkt) itaatsizliğe, bir topluluğun yapılacak resmi bir törenini protesto ederek engellemeye çalışması ise dolaylı itaatsizlik olarak örneklendirilebilir (akt: Nişancı, 2013: 193).

Thoreau, Bedau'ya dolaylı ve doğrudan yapılan sivil itaatsizlik hareketleri ile ilgili ilham olmuştur. Örneğin Thoreau'nun savaşlarda kullanılacak diye seçim vergisini ödememesi bir sivil itaatsizlik hareketidir. Thoreau'nun yaptığı bu eylem herhangi bir kötülük barındırmayan haksızlığa karşı gösterilen dolaylı bir tavidir. Buna karşı düşünmek ise sivil itaatsizlik hareketleri oldukça engelleyen bir hareket olur (Bedau, 1991: 52; Nişancı, 2013: 193).

Yaygın tanım görüşünü savunanlara göre dolaylı hareketler sivil itaatsizlik içerisinde düşünölmelidir. John Rawls'ta Bedau gibi sivil itaatsizlik hareketinin gerçekleşmesi ve olgunlaşması için karşı gelinilen yasanın illa doğrudan bozulması ya da ortadan kaldırılması gerekliliğini savunmaz.

Sivil itaatsizlik Rawls'a göre (2001: 56): "Hukuki normlarda, siyasi politikalarda değişiklik olmasını hedeflemekte, bunu şiddete başvurmadan herkese açık şekilde gerçekleştirip, vicdani fakat yasal dayanaklara sahip olmayan bir harekettir. Bu tarz hareketler genel olarak çoğunluğun adalet duygusuna vurgu yapar, bireysel fayda yerine çoğunluğun ferahını düşünmek çoğunluğun iş birliği ilkelerini dikkate almamak eşitlik ve özgürlüklerin kısıtlanması anlamına gelir. Christian Bay, Rawls'ın görüşlerini temel alarak, şiddetsizlik yerine "dikkatle seçilmiş ve kısıtlı araçlarla" cümlesini kullanmıştır (akt: Habermas, 1995; Nişancı, 2013).

Sivil itaatsizlik aslında adalet içerisinde yaşamak isteyen bütün toplumlar için geçerli bir kavramdır. Çünkü halkın haklarını sonuna kadar eşit bir şekilde korumayı amaçlamaktadır. Adaletin de olabilmesi için demokratik bir yapının da toplumda var olması gerekmektedir.

Anayasal bir sivil itaatsizlik kuramı Rawls'a göre üç kısımdan oluşur: İlk olarak kuram sivil itaatsizlik şeklini tanımlar demokratik otoriteye karşı tutumlarını belirler. Teori öncelikle bu karşı çıkış biçimini tanımlar, demokratik yönetime yönelik diğer muhalefet şekilleriyle olan ayrımını belirler. Teorinin ikinci kısmı ise, bu itaatsizlik biçiminin realitelerini gösterip, demokratik yapı verileri alınarak, hangi şartlar altında sivil itaatsizliğin haklı olabileceğini tartışır. Sivil itaatsizliğin son kısmında ise eşit ve özgür bir toplumda bir karşı çıkış hareketinin uygunluğu ve anayasal düzen içindeki yerinin anlatılması gerekmektedir (Rawls, 2001: 56).

Dreier adlı düşünür de Rawls'ın etkisi altında kalarak sivil itaatsizliği şu şekilde tanımlamaktadır (1983: 60): “Herkes açık ve şiddete başvurmadan yürütülen ahlaki ve siyasi teşvike bağlı olarak başvuru itaatsizlik hareketini sivil saymak gerekir“. Dreier'a göre sivil itaatsizlik ancak çok büyük bir haksızlık karşısında gerçekleşmeli, eylem hedefine uygun olmalı, hedefe yasal yollarla ulaşılabilir, diğer bireylerin çıkarları ve hakları bundan etkilenmemelidir. Kısacası hedef ile yasaya karşı gelmenin sonuçları arasında kabul edilebilir bir ilişki olmalıdır (akt: Ökçesiz, 2011: 110-111).

1.3.2.2.Dar Tanım

Dar tanımın anlamına ulaşmak için yaygın tanım unsurlarına davranışın sonuçlarını göze almayı eklememiz gerekir.

Dar tanıma uygun bir örnek; Fleisch'in sivil itaatsizlik tanımı (Candan ve Bilgin, t.y.: 60-65): “Devlet gücünün haksız bir davranışına karşı şiddete başvurmadan herkese açık bir şekilde yapılan bir protesto davranışıdır. Bu hareket hukuki bir kural ihlalinin sonuçlarına razı olmayı gerektirir”. Bu davranış biçimi sivil itaatsizliğin temsilcilerinin (Sokrates, Henry David Thoreau, Mahatma Gandhi, Martin Luther King) düşünce ve davranışlarında ciddi bir yer tutmaktaydı.

Sivil itaatsizlik sadece bireysel olarak kişinin kendine ait çıkarlarının ve inançlarının esas alınmayacağı vicdani bir karşı geliştirdir. Herkes açık, normları önceden haber verilmiş, sürecin kestirilebilir olduğu bir harekettir. Hukuki yapıya olan itaati dokunmadan tekil kuralların kasti olarak yok sayılmasını içerir; kuralların yok sayılmasının yasal sonuçlarının yükümlülüğünü almak gerekir. Bundan dolayı da zaten bir protesto ortaya çıkmaktadır (Habermas, 1995: 124).

Birçok düşünür dar tanımı kendi fikirleri ile birleştirerek açıklamaya çalışmıştır. Dar tanım ile yaygın tanım birbirinden ayıran tek önemli nokta ise eylemin sonuçlarını göze almak maddesi olarak ifade edilebilmektedir.

Dar tanım Schuler – Springorum'a göre şu unsurları içermektedir: 1) Hedefe varmak için farkındalık gerektiren bir kural, 2) Halka söylenmiş, 3) Ahlaki değerlerle gerekçelendirilmiş, 4) Şiddet barındırmayan, 5) Yasaların, yönetmeliklerin gerektirdiği gibi bir tepki ile 6) Eylem yapan kişi yaptığı protestonun gerektirdiği yükümlülüğü almaya hazırlıklı olması...(akt: Habermas, 1995: 124).

Bazı düşünürler ise yapılan protestoların küçük bir grubun kararlarına bağlı olduğu fikrine sahiptirler. Bu grupların düşünce ve fikirde ortak paydada buluştuklarını ancak tutarlı bir temelleri olmazsa toplumun diğer kesimlerinde de destek alamadıkları takdirde başarıya ulaşamayacaklarını savunmaktadırlar.

Arendt'a göre; herkese açık olmadan işlerini yürüten gizli bir grup ile yasalara aykırı olduğunu gizlemeyen ve her şeyi halkla paylaşan sivil itaatsiz grupları bir ve aynı tutmamaktadır. Diğer bir suç teşkil edip sadece kendi çıkarları açısından düşünürken sivil itaatsiz grup aldıkları ortak kararlarla hareket edip herkesin faydasına olan şeyi istemektedirler ve bunun için hükümete karşı çıkarlar (Arendt, 2001: 82).

Hans De With bu tanımlardan yola çıkarak son olarak bir davranışın sivil itaatsizlik hareketi sayılabilmesi için şu şartların olması gerektiğini söylemiştir.

Bunlar: İlk olarak sivil itaatsizlik, ciddi ve büyük adaletsizliklere karşı yapılan bir hareket olduğundan, etik ve genel geçerliliği olan prensipleri haklı göstermeyi amaçlamalıdır. Diğer şart, sivil itaatsizlik davranışını gerçekleştirmeden önce tüm yasal yollara başvurulması gerekir. Üçüncü olarak, sivil itaatsizlik hareketine katılan kişiler yaptıkların davranışın sorumluluğunu almak zorundalar. Son madde bu hareketi gerçekleştiren kişi ya da grupların amaçlarının iyi ve toplumsal fayda için yapıyor olmaları gerekir (akt: Ökçesiz, 2011: 91).

1.3.2.3.Geniş Tanım

Adından da anlaşılacağı gibi pek çok edime sivil olma özelliği katan, tanımlama unsurları ise oldukça kısıtlı tutulan bir tanımlama şeklidir. Geniş tanım unsurları genel olarak şunlardır: Hukuki kuralların farkında olarak yok sayılması, hareketi gerçekleştiren kişinin isteği, davranışın halka açık olması, sivil itaatsizliğin sisteme uygun olması. Sivil itaatsizlik bu tanımla birlikte işlevi olmayan kanunları ihlal edebilecek şekilde ifade edilmiştir. Bundan dolayı geniş tanım çok önemli bir yer tutmamıştır. Açıklamalardan anlaşılıyor ki, sivil itaatsizlik hem yasanın ana öğeleri etrafında hem de yasaya karşı bir çelişkiyi barındırmaktadır (Çağlar, 1993: 651).

Sonraki kısımda da bahsedeceğimiz sivil itaatsizliğin içerisinde bulundurması gereken önemli maddeleri geniş tanım içerisinde net bir şekilde görmekteyiz. Bu

sebepler ile günümüzde kullanılan sivil itaatsizlik tanımına en yakın ve en kapsamlı olan şekli olarak geniş tanımı söylememiz mümkün olacaktır.

İnsanlar bir birey olarak ya da grup olarak ortak bir davranış sergileyerek direniş gösterebilirler. İzinsiz yürüyüş eylemleri, grevler, doğayı koruma eylemleri örnek olarak gösterilebilir. Demokrasiyi benimsemiş bir hukuk devleti, siyasi söylemleri ya kabullenir ya da devre dışı bırakır. Sivil itaatsizlik, şimdiki hukuk düzeninde içinde şiddet ögesi olmayan bireysel bir ifadedir (Çağlar, 1993: 651).

1.4.Sivil İtaatsizlik Olgusunun Temel Unsurları

Anlatılan bu tanımlardan esinlenerek sivil itaatsizlikle ilgili temel öğeler şu şekildedir:

1.4.1.Yasaya Aykırılık

Sivil itaatsizlik, yapılan bir haksızlığa karşı gerçekleştirilen yasaya aykırı bir davranıştır. Yasaya aykırı bir edimde bulunmak illaki yasaya aykırı bir davranışı ya da gruplaşmayı savunmak demek değildir. Sivil itaatsizliğe ancak tüm gerekli yerlere başvurduktan sonra girişilmesi gerekmektedir. Bunun sebebi sivil itaatsizlik yapacak olan kişinin hukuki düzenin temel esaslarına karşı bir itirazının bulunmamasıdır. Aksine anayasal düzenin kurallarının yok sayılmasından dolayı yaşadığı endişeyi bu yolla dile getirir. Bundan dolayı sivil itaatsizlik yasaya aykırı fakat meşru bir harekettir (Coşar, 2001: 10).

Yasaya aykırılıkta en önemli nokta, tüm yasal yolların denendikten sonra son çare olarak sivil itaatsizliğe başvurmaktır. Yani hiçbir yasal yol denenmeden direkt yasalara karşı gelerek bir protesto yapılması değildir.

Ancak şunu söylemek lazım, sivil itaatsizlik hareketleri hukuki ve siyasi düzeni olumsuz etkileyecek şekilde yasalara karşı bir tutum sergilememelidir ve bu şekilde kendisini yansıtmamalıdır. Bu şekilde bir örgütsel yapı suç teşkil edecek bir davranışta bulunursa devlet ceza gerektirecek bir yaptırım uygulayabilir (Coşar, 2001: 10).

Bu sebeple yasaya aykırılık ilkesinde tüm toplumsal düzenin göz ardı edilmesi olumlu karşılanmamaktadır.

1.4.2.Açıklık ve Kamuoyuna Çağrı

Sivil itaatsizliğin ilk unsuru haksızlık karşısında yasaya aykırı davranarak mevcut yasaya uymama iken, diğeri sivil itaatsizliğin halka aleni bir şekilde söylenilerek, halkın düşünmesini sağlamaktır. Sivil itaatsizlik hareketinin kamuoyuna duyurulması ile alınacak olan destek bu hareketin amaçlarındandır. Halkın tepkilerini ölçmek, halkı yasalar karşısında düşünmeye çağırmakta faydalı olabilir (Aliefendioğlu, 1993: 683).

Sivil itaatsizlik hareketini gerçekleştirecek olan kişiler, bu hareketle ilgili bilgilendirmelerini gerekli bir iletişim aracıyla halkla paylaşmalılar. Modern dünyada bu durum fazlasıyla yapılmaktadır. Bu noktada sosyal medya ağları ve televizyon gibi teknolojinin son kazanımları kullanılmaktadır. Geçmişte kamuya çağrı kısmı daha farklı şekillerde yapılmakta olsa de günümüzde ineternet ve sosyal ağların çoğalması ile çok daha geniş kitlelere ulaşılmaktadır.

Habermas, sivil itaatsizliğin kamuoyuna haber verilmesinin güvenlikler aracılığıyla hesaplanabilir olduğunu dile getirir (Habermas, 2001: 125). Ancak bu durumda itaatsizlik hareketini halka anlatılması ve açık şekilde yapılması birtakım sorunları da beraberinde getirir. Mesela denek hayvanları için hayvan severlerin protestosu, davranışın daha önce haber verilmemesini gerektirir (Arendt vd., 2001: 11).

Açıklık kelimesi böylece hedefe varmak için bazen ihlal edilebilir. Fakat edim gerçekleştikten hemen sonra mutlaka halka duyurulmalıdır. Buradaki amaç ise, ortaya çıkabilecek herhangi bir tehlikenin kalmamasıdır. Her durumda hareket halkla paylaşılmış ve insanların etik ve hukuki beklentileri karşılık bulmuş olur.

Rahat bir ortam için kamuoyuna başvurmak çok önemlidir. Toplumun yapıtaşlarına merkez oluşturan kamuoyudur. Bundan dolayı sivil itaatsizlik yapan bireyler için kamuoyu çok önemlidir. Çünkü sivil itaatsiz, eyleminin başarılı olması için kamuoyuna başvurur, bunun basını ve tüm teknolojik imkanları kullanır (Rawls, 2001: 74).

Sivil itaatsizlik kamuoyuna yapılan bir çağrı, iletilen mesajlardır. Ortak bir adalet anlayışının olması için bu kamusal çağrı gereklidir.

1.4.3.Şiddet Dışılık

Şiddete karşı olmak, sivil itaatsizlikle ilgili hareketin; bir bakıma hukuka, politikaya, devlet düzenine uygunluğunu sağlar. Adil olmayan bir yasaya karşı barışçıl yollarla, şiddete başvurmadan gösterilen tepkilerdir. Topluma ve etrafa verilecek zararlar sivil itaatsizliğin özüne aykırı hareketlerdir (Rawls, 2001: 60).

Sivil itaatsizlik araştırmasının en önemli noktası olan şiddet dışılık aslında en fazla üzerinde konuşulması gereken kısmıdır. Çünkü halkın haksızlıklara karşı şiddete başvurmadan tepki göstermesi yaptıkları protestonun devlet düzenini bozmadan bir hak arayışı olmasını sağlamaktadır.

Gandhi'ye göre sivil itaatsizliğin en önemli unsuru şiddet dışılıktır. Bununla ilgili "Satyagraha" adlı ilkesi sivil itaatsizliğin özünü anlamak için çok değerlidir. Gandhi'ye göre Satyagraha gerçeği anlamak ve hakikate ulaşmak anlamına gelir. Gerçek tinsel ve maneviyatlıdır. Bundan dolayı Satyagraha tinsel kuvvet diye bilinmektedir (Rawls, 2001: 60).

Satyagraha ilkesine göre, insan esas gerçeği bilemez bundan dolayı da ceza verme yetkisi ya da şiddet kullanma hakkı yoktur. Satyagraha ilkesine göre esas olan karşı tarafın üzülmeye değil, bireyin kendi acısıyla gerçeği görebilmesidir. Bundan dolayı Gandhi şiddeti reddetmektedir (Aygün, 2006: 58-59).

Gandhi'nin şiddeti reddedişi birçok sivil itaatsizlik olayında da öncü fikir olmuştur. Bu görüş sayesinde şiddete başvurulmadan da hak arayışının olabileceği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Özellikle modern toplumlarda şiddete başvurmadan hak arayışı popülerliğini arttırmaktadır.

Sivil itaatsizlik, genel hukuki düzene, yasalara karşı herhangi bir faaliyette bulunmaz. O mevcut düzenle ilgili bir şeylerin yanlış gitmesiyle birlikte birey olarak ya da ortak paydada birleşen bir grup olarak, ceza çekmeye razı olur ve şiddete başvurmadan, uygun bir şekilde yasaları ihlal eder toplumu ortak adalet ve birlik beraberliğe çağırır (Rawls, 2001: 60).

1.4.4.Ahlakilik

Ahlakilik ilkesi, diğer sivil itaatsizlik unsurlarından farklı olarak hiçbir bireysel fayda gütmeyen irade ve niyetle eyleme girişime anlamına gelir. Ahlak ilkesi

için bir kurala ‘neden’ itaat etmeliyiz sorusu yerine ‘ne zaman’ itaat etmeliyiz sorusunun cevabı önemlidir. Bir toplumda yasalara uymak için çok önemli nedenler olsa da bazen bu durumun tersi şekilde davranmak için daha önemli nedenler olabilir, bu da sivil itaatsizliğin hakkaniyet ilkesine dayandığını gösterir (Nişancı, 2013: 234-235).

Bir eylemin ahlaki olmaması onu sivil itaatsizlik kavramından tamamen uzaklaştırmaktadır. Her toplumun bir vicdanı olduğunu ve bu vicdani öğeler karşı çıkılmadan hareket edilmesi gerektiği çok önemlidir. Ahlak dışı olarak kabul edilen bir eylemde toplumsal destekte yeteri kadar toplanamamaktadır.

Hem eylemi gerçekleştirmek için motive olmanın hem de eylemi gerçekleştirmenin bir şekli olarak, ahlaki davranış için vicdanın sesini dinlemek ve ona odaklanmak çok önemlidir. Vicdanını sesini dinleyen birey; öncelikle tüm hukuki yolları denedikten sonra, hiçbir kişisel çıkar düşünmeden, barışçıl yollarla şiddete başvurmadan, yaptığı eylemin sorumluluğunu alarak, hedefine ulaşmaya çalışır. Son olarak anlatılmak istenen sivil itaatsizlik için ahlak özümsemiş bir vicdan ya da tam tersi vicdan özümsemiş bir ahlakıdır (Nişancı, 2013: 234-235).

1.4.5.Eylem Sonrası Sorumluluğu Üstlenmekten Kaçınmama

Sivil itaatsizlik unsurlarından en önemlilerden biri, yapılan sivil itaatsizlik hareketinin sorumluluğunu üstlenmedir. Davranışı gerçekleştiren kişi ya da örgütler yaptıkları hareketin siyasi sorumluluğunu alırlar. Karşılığında bir ceza olduğunu bilmesine rağmen inandığı şeyin peşinden gitmesi önemli bir özveridir. Bu özveri sayesinde eylemci diğer kitlelerden gerekli ilgi ve desteği de alabilecektir. Hayrettin Ökçesiz’e göre Sokrates, kurallara uymamasının ardından, devletle olan sözleşmesinden dolayı kendisine uygulanacak yaptırıma razı olmuştur. Verilecek olan cezaya razı olmak itaatsizin tercihidir. Fakat cezadan kaçmak eylemcinin inandırıcılığını azaltır ve etrafından gelecek olan desteğin önünü kesmiş olur (Ökçesiz, 2011: 156).

Toplumda yasaya aykırı olarak gerçekleşen her eylemin hukuki bir sorumluluğu vardır. Bu sebeple eğer bir sivil itaatsizlik eylemi gerçekleşecekse bunun sonucunda bir cezai yaptırım olması muhtemeldir. En başta bunu göze alarak

hareket etmek ve etrafta toplanan kitlenin de bunu kabul ederek desteğini almak eylemin büyümesini sağlayacaktır.

Sivil itaatsizlik eylemlerinde, Dworkin ve Rawls daha esnek bir hukuki takibin olması gerektiğini düşünürler. Önemli bir haksızlığa karşı, şiddete başvurmadan barışçıl yollarla eylemini gerçekleştiren kişilere adi bir suçlu gibi davranmak ve onları hukuki olarak cezalandırmaya çalışan hakimlerin bu tutumlarını yanlış bulurlar (Nişancı, 2013: 232-234).

Çoğu düşünür bu cezai yaptırımın göze alarak hareket etmiştir. Ancak bazıları cezai yaptırımın doğru olmadığını çünkü meşru şekilde şiddet unsuru barındırmayan eylemlerin sonunda cezai yaptırım olmaması gerektiğini savunmaktadırlar.

Hukuki ve siyasi yükümlüğün üstlenilmesi ile ilgili Sokrates ve Thoreau'nun davranışları çok önemli örneklerdir. Devletin tüm yasalarını detaylı şekilde inceleyen Sokrates, adaletli olmayan kurallara uymamış bunun sonucunda hakim tarafından verilen cezayı da üstlenmiştir. Thoreau ise halkın faydasına kullanılmayacak seçim vergisini ödemeyi reddettiği için cezaevinde bir geçirmeye razı olmuştur (Arendt, 2001: 81).

1.5.Sivil İtaatsizliğin Diğer Protesto Biçimleriyle Karşılaştırılması

Sivil itaatsizlik ile diğer protesto biçimleri arasında metot olarak farklılıklar vardır. Aynı zamanda eylemcilik (aktivizm), kargaşacılık (anarşizm) ve bilinircilik (gnostizm) gibi felsefi hareketlerinde birçok yönde sivil itaatsizlik ile benzer yanları vardır (Woodcock, 2001: 13).

Bu sebeple sivil itaatsizlik diğer protesto türleri ile zaman zaman karıştırılabilmektedir.

Gnostikler; hakikati, ancak iç dünyalarında bulabileceklerini savunurlar. Eylemciler mevcut sistemi reddedip yepyeni bir düzen olmasını isterler. Kargaşacılar (anarşistler) ise geleneğe bağlı tüm sınırlandırmalardan kurtulan bir düzen isterler. Anarşistlerin çoğu, mevcut yönetimi reddetmektedirler ve yönetime karşı savaş halindedirler. Tarihte anarşizmi şu şekilde açıklayabiliriz: Sosyolojik düzene karşı bir eleştiri ve istenilen toplumsal yapıya ulaşmanın bir şeklidir. Anarşizmde amaç daima sosyolojik bir değişimdir. Bu açıdan anarşizmin genel tavrı sosyal düzeni

kınama, metodu ise başkaldırıdır. Anarşizm her türlü devlet şekline karşıdır (Woodcock, 2001: 13).

Aslında karıştırılan birçok kavram ile sivil itaatsizlik arasında keskin çizgiler mevcuttur. Özellikle şiddete başvurma noktasında sivil itaatsizlik oldukça katı olduğu için diğer kavramlarla ayrıldıkları en önemli noktasının bu olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Sivil itaatsizlik, öncelikle tüm yasal yolları tükettikten sonra şiddete başvurmadan eylemini gerçekleştirme açısından diğer protesto biçimlerinden ayrılmaktadır. Sosyolojik ve politik düzene direkt olarak bir müdahalesi yoktur. Bundan dolayı sivil itaatsizler, pasif direniş gösterdiklerinden, sürekli polislerle karşı karşıya gelen eylemcilerden farklıdır. Fakat zamanla aktivistler eylemlerini müzakereci demokratik öğelere bağlı hafifleterek aktiflikleri sivil itaatsizliğe doğru yönelmiştir (Woodcock, 2001: 13-15).

Toplum içerisinde yaşanan olaylara karşı geçmişte daha farklı şekillerde ses getirmeye çalışan eylemcilere göre artık aynı konular üzerine bile olsa sivil itaatsizliğe başvuranların sayısı artmaktadır. Şiddete başvurmadan seslerini duyurmayı başaran eylemciler diğer unsurları da eylemlerinde barındırırlarsa bir sivil itaatsiz olarak adlandırılmaktadır.

Aktivistler Fung'a göre sivil itaatsizlik metodunu kullanmak şartıyla ciddi haksızlıklara karşı eyleme geçmektedirler. Genel olarak sivil itaatsizlik eylemleri belli hakların gerçekleştirilmesi, kürtaj olayının yasak hale getirilmesi, AIDS gibi ciddi hastalıklar için araştırma merkezlerinin oluşturulması, kimyasal silahların kısıtlanmasına yöneliktir. Müzakereci eylemciler ve sivil itaatsizler siyasi eylemlerinde belli başlı doğruları mutlaka gözetirler. Bunlar; ölçülülük, iyilik, doğru olmak, yardımseverliktir. İkisi de ihtilalci değil siyasi hareketlerinde devletle olan ilişkilerine zarar vermezler (Woodcock, 2001: 13-15).

Geçmişten bu yana Dünya Ticaret Merkezi, birçok kesim tarafından yapılan protestolara sahne olmuştur. Eylemcilerin globalleşmeye karşı olan davranışlarının türleri sivil itaatsizliktir. Belli bir protesto hareketi hukuki ya da siyasi bir ikilik, katılan kişilerin hedeflerinin farklı olması ve eylemi hangi yöntemle yaptıklarından yola çıkılarak anlatılabilir. Kategorize ederken hareketlerin yenilikçi ya da devrimci

özellikleri temel alınmalı ki eylemcilerin olaya anlayışla bakıp bakmadığı anlaşılmalı. Bu analizi hem halk hem de mahkemeler yapmaktadır. Sivil itaatsizlikte belli bir kurala karşı gelen kişi bunun sonuçlarına katlanmaya razı olur. Fakat hakimlerin böyle hareketleri hoş karşılayıp karşılamadıkları ile ilgili tutumları öngörülemezdir (Saticı, 2012: 2-5).

Esmonde'a göre, aktivistler otoritenin ya da yönetimin kısıtlanmasını toplumun güvenliği açısından objektif bir gözle sunmaktadırlar. Bu sivil itaatsizlik içinde bir sorun ya da engel teşkil etmez. Aktivistler birtakım sınıflandırmalar yaparken mevcut sistemin uygunluğuna da karşı tavırlarını sergilemektedir. Aynı zamanda hak ve adalet, siyasi ve hukuki ilkelerin uygunluk ve etik tarafından kontrol edilmesinde bir kriter olabilir. Fakat belirtilen bu kontrol etme amacıyla sadece eylemciler kastedilmemektedir. Herhangi bir haksızlık karşısında sivil itaatsizlerinde bunları gidermeye yönelik bir amaç taşıdığı unutulmamalıdır (Anbarlı, 2007: 88).

Bir siyasi örgütün etkin üyesi, mevcut sisteme karşı çıkmakta, sistemi adaletli görmemekte, karşı olduğunu gösterirken bunu vicdani bir eylem olarak göstermeye çalışsa da herkes için uygun adaletin peşinde değildir. Eylemini gerçekleştirirken, şiddete başvurabilir ve bunun sorumluluğunu almaya razı değildir. Bu durumda bu tarz bir örgütün eylemi anayasaya saygılı olmadığı gibi mevcut sisteme de karşıdır (Rawls, 2001: 60-61).

Çoğu düşünere göre diğer protesto şekilleri göz önüne alındığında sivil itaatsizlik daha tercih edilebilir olarak adlandırılır. Çünkü barışçıl yollar araması ve ufak ufak meydana gelen haksızlıklara odaklanarak daha mutlu bir toplum düzeni hedeflemesi sebebiyle diğer eylemlere oranla daha kabul edilebilir gelmektedir.

Dworkin (2001: 140-159)'e göre sivil itaatsizlik; pragmatist, egoist ve öfkeli grupların yaptığı kanunlara aykırı eylemlerden farklıdır. Sivil itaatsizler hükümetin ve siyasi beraberliğin varlığına, uygunluğuna karşı gelmezler, kendilerini toplumun bir parçası olarak görürler ve toplumdan kendilerini ayırtmazlar. Bu şekilde sivil itaatsizler sorumluluk alıp, vatandaşlık görevinin bilinciyle hareket ederler. Sivil itaatsizlik hareketleri, diğer itaatsizlik hareketlerine göre daha planlı, daha hedef odaklı ve mantıklıdır.

Devrim yapmak isteyen kişiler ile sivil itaatsizler karşılaştığımızda ikisinin de, birlikte dünya için yepyeni bir düzen isteği içinde olduklarını görürüz. Bu açıdan sivil itaatsiz ve diğer protestocuları karşılaştığımızda farklarının çok net olmadığı görülecektir. Fakat sivil itaatsizlik var olan bir haksızlığa gidermekten ziyade sistemi kökten değiştirme amacına yönelirse amacının dışına çıkmış olur (Arendt, 2001: 97).

Kısacası, sivil itaatsizler toplumun daha küçük bir noktasında meydana gelen haksızlıkları şiddete başvurmadan ve diğer unsurlarına sadık kalara değiştirmeyi hedeflemektedirler. Ancak diğer protestocularda bu durum daha kökten ve içerisinde kan barındıran eylemlerle yapılabildiği için birbirlerinden keskin bir çizgi ile ayrılmaktadır.

1.6.Sivil İtaatsizliğin Toplumsal Yaşama Katkıları

Toplumlarda yaşanan sivil itaatsizlik olayları bireylere uygulanan ve herkes tarafından görülen haksızlıklara karşı yapılmalıdır. Sivil itaatsizliğe başvurmadan önce bireyler tarafından bütün hukuki yolların denenmiş olması ve hiçbir sonuca ulaşılamamış olması da önemlidir. Genelde bireysel haksızlıklara tepki göstermek yerine o toplum içerisinde yaşayan bir gruba karşı yapılan haksızlıklara tepki göstermek daha büyük bir kitleye seslenildiği için sonuç alınması daha çabuk ve kolay olabilir.

Sivil itaatsizlik eylemleri şu şekilde de meydana gelebilir: Siyasi ve hukuki olarak tüm yasal yollara başvurmuş fakat sonuçsuz kalmışsak, yasal yollar tükenmiştir. Fakat kişilerin düşünce ve düşündüğünü söyleme hakkı daimidir. Fakat yinede başvuru yerler cevapsız kalıyorsa yapılan sivil itaatsizlik eylemleri de bir süre sonra anlamını kaybedebilir. Kalabalık olan taraf azınlığın haklarını tehdit ediyor ve kötü niyetli davranıyorsa buna karşılık sivil itaatsizlik eylemleri yeterli gelmeyecektir. Birçok grubun bu konularda eylem yapma hakları vardır. Fakat aynı zaman dilimlerinde birçok grubun sorunların altını çizmesi ve eyleme kalkışmaları mevcut sisteme de zarar verecektir. Buradaki amaç kimseye zarar vermeden, kanunlara, hukuka saygı çerçevesinde eylemi faydalı kılmaktır (Rawls, 2001: 64).

Bu problem, sorumluluğu herkes tarafından kabul edilen adalet duygusuna zarar verebilir ve bu da demokratik bir toplumda asla kabul edilebilecek bir şey değildir. Böyle bir durumda yapılacak şey, bu kişiler arasında uyum ve ortak bir

anlayışın olmasını sağlamaktır. Bu şekilde ayrı gruplar tarafından meydana gelen sivil itaatsizlikler daha sistemli bir şekilde ilerleyebilecek, eylemler çok kötü bir noktaya gitmeyecek ve herkes demokrasiye uygun, yasaya hukuka karşı sorumluluklarını almış olacaktır. Tabii ki farklı topluluklar arasında uyum sağlamak kolay değildir fakat akliselim birinin liderlik etmesiyle bu durumda kolaylaşabilir. Böylece herkesin bu durumdan öğreneceği şeyler ortaya çıkacaktır (Çaha, 2012: 65-66).

Önemli olan eylemlerimizde toplumun yararına olacak, sistemli ve mantıklı bir şekilde hareket edebilmektir. Bu durum hem eylemi gerçekleştiren topluluk, hem kendimiz hem de diğer kişilerin haklarını koruma adına önemli ve pozitif durumdur. Tersine durum ise hem kendi haklılığımızı kaybettirir hem de topluma zarar vermiş olur. Haklılık durumumuz meşru temellere dayanmalıdır. Adalet, anayasaya, kanunlara karşı görevlerimiz vardır ve bunları herkesin koruması gerekir. Rawls'a göre adalet teorisinin esaslarından biri açıklıktır. Bu bağlamda birey iki durumda kurallara uyabilir. Bunlardan ilki, kurumlar hakka ve hukuka uygun olmalı, diğeri ise yükümlüklerin bireyin hür hareketleri sonucunda olmalarıdır (Çaha, 2012: 65-66). Böylece kişi hür akli yanı sıra yönetime karşı yükümlülüklerine alıp, onun imkanlarından faydalanmaya hak kazanır. Bu şekliyle zorla yaptırılan her şey ve verilen sözlerin en baştan geçersiz olduğunu söyleyebiliriz. Kesinlikle hür irade dışında, zorla yaptırılan şeylerin bir geçerliliği yoktur.

Sivil itaatsizlik ile vurgulanmak istenen şey normal koşullarda ve düzende birlik ve beraberlik içinde ortak adalet duygusuyla yaşayabilmek anlayışının ihlal edildiğidir. Böyle bir durumda karşı taraf bizden uymamızı istedikleri kuralları, empati yapmamızı ve onları tekrar düşünmemizi ummamaları gerektiğini anlarlar. Sivil itaatsizlik toplumun değişmesine, bakış açısını geliştirmeye ve değişimine katkı sağlamalıdır. Bu demokratik toplumlarda daha kolay sağlanabilir. Bu tarz bir toplumda sivil itaatsizlik eylemler, yasaya karşıt olsa hukuki düzenin sürekliliğini sağlamaktadır. Bağımız mahkemelerin kurulması da bu eylemlerle, hak ve hukuk peşinde koşan yönetimlerin daha güçlü olması adına fayda sağlar. Yanlış ve haksız yapılan şeylere karşı kanunlara ve anayasaya aykırı olmamak şartıyla yapılan eylemler, adaletsizlikleri önler ve düzelmesini sağlamaya çalışır (Rawls, 2001: 68).

Sivil itaatsizlik eylemleri yasaya aykırı olsa da halkın temel haklarını ve problemlerini çözmeye ve hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlamaya çalıştığı için hukuki yapıyı geliştirmek adına önemlidir.

Toplumsal olayları incelerken dini ya da ahlaki unsurlar tamamen yok sayılmamalıdır. Bu sebep ile sivil itaatsizlik olaylarının da incelenmesi sırasında toplumun dini ve ahlaki kuralları göz önüne alınmalıdır. Bazı düşünürler ise hukuki yapının incelenmesinde dinsel ve ahlaki yapının tamamen bu konunun dışında bırakılması gerektiğini savunmaktadırlar.

Bundan dolayı sivil itaatsizlik, demokratik bir toplumda halka uygun adalet anlayışıyla şekillenir. Kesinliği tartışılan öğelerle hareket etmez. Toplumun ortak adalet anlayışına uygun, yanlış olan şeyleri düzeltme adına gerçekleştirilen ve yaptıklarının sorumluluğunu alan bir anlayıştır. Bu durumda etik ya da dini öğelerin siyasi anlamda bir şey ifade etmeyeceği söylenebilir. Bu söylenilenlere rağmen gerekli koşullar olduğunda yapılan önemli bir sivil itaatsizlik hareketi ile toplumun çoğunluğu kendi değerlerine saygısızlık eden ve onlara uyum sağlamayanların hareketlerini kabullenmesi hedeflenmektedir (Rawls, 2001: 73).

Sivil itaatsizlerin adil düzen arayışları ve istekleri haksızlık yapan hükümet mensuplarını rahatsız etmekte ve zamanla güçlerini de azaltmaktadır. Örneğin; kölelik ABD’de yasaklanma sürecindeyken kölelerin kaçması, yasalara rağmen halk tarafından baskı ve zorbalığa karşı korunmaları iktidarın gücünü azaltan bir faktör olmuştur.

Sivil itaatsizlik durumlarında toplumun çoğunluğu birlikte hareket ederse o zaman bir sonuca ulaşılır ve ilerleme kaydedilir. Aksi takdirde bütün eylemler boşa gider ve toplum içerisinde büyük uyuşmazlıklar yaşanabilir.

Sonuçta, sorumluluğun her daim bireyde olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. İnsanlar yükümlüklerini bir kenarda bırakarak kendi kendine meydana getirdiği sıkıntıları başka kişilere aktaramaz. Haksızlıklar karşısında susmak ve hakkını savunmamak, olumsuz durumların oluşmasına sebep olur. Bireyde buna paralel davranırsa olumsuz durumlara katkı sağlamış olur (Rawls, 2001: 72).

Sivil itaatsizlik olaylarında asıl amaç protesto edilecek olan olayın hem toplumsal hemde bireysel yanlarının kuvvetli olmasıdır. Toplum içerisinde sadece ufak bir kesimi ilgilendiren olayların yönetenler tarafından dikkate alınarak çözüm bulunmaya çalışılması çok ufak bir ihtimaldir. Bu sebep ile yönetenler ile sürekli problem yaşamamak adına doğru eksiklikler ve sorunlar için organize olunarak seslerini duyurmaları gerekmektedir.

Eğer bir birey mantıklı ve adaletli kuralları benimsemiş ve kendine ilke edinmişse, bu kişi mevcut hükümetle herhangi bir problem yaşamaz. Eğer hükümet toplumun lehine kararlar alıyorsa, demokrasiye önem veriyor ve halkın eşitliği ve özgürlüğüne değer veriyorsa bu hükümetle ters düşmek zaten lüzumsuz olur. Toplumun demokratik ve gelişmiş olmasını isteyen mahkeme, toplum için pragmatik adımlar atar ve kararlar verir ve mutlaka kamuoyunun taleplerini alır. Bu şekilde çıkardığı yasa ve kanunlar kamuoyunda daha etkili olumlu olur (Rawls, 2001: 74).

Mevcut yönetimin sahip olduğu güç, adaletsiz bir şekilde, toplumun zararına kullanılırsa; geride kalmış kurumları ayaklandırmaya çalışması aleni bir şekilde şiddeti temsil eder. Vatandaş, böyle bir durumda direnme hakkını kullanabilir. Yönetimin bu yanlış tutumu şiddete başvurmaksızın sivil itaatsizliği akılcı kılabiliyor. Bu da sivil itaatsizliği diğer kanun dışı hareketlerden daha meşru hale getiriyor (Aygün, 2006: 215).

Toplumsal olarak yaşanan her problem sonucunda sivil itaatsizlik olgusu ortaya çıkmamaktadır. Vatandaşların toplumsal anlamda yaşadıkları ve bütün çözüm yollarını denedikleri ama hiçbir sonuca ulaşamadıkları durumlarda son çare olarak sivil itaatsizlik eylemlerine başvurmaları gerekmektedir. Bazı gelişmiş toplumlarda yaşanan problemler toplum tarafından bulunulan talepler ile sivil itaatsizlik eylemlerine dönüşmeden son bulabilmektedir.

Sivil itaatsizlik içeren hareketler, niyet ve tarz açısından da diğer yasa dışı hareketlerden farklıdır. Yasa dışı hareketler şiddet içeren çılgınca tepkilerken, sivil itaatsizlik; baskı ve şiddete başvurmadan daha barışçıl ve haksızlıklar karşısında gösterilen tepkilerdir. Sivil itaatsizlik daha iyi ve adaletli olan düzen peşindedir(Aygün, 2006: 215). Bu durumda sivil itaatsizliğin en önemli özelliğini oluşturmaktadır. Toplumunu tamamen ayrıştırmayı değil aksine bir noktada birleştirerek şiddet kullanmadan problem çözme odaklı olduğunu göstermektedir.

Sivil itaatsizlik yönetime yönelik iç savaş peşinde olan gruplardan da farklıdır. O sadece yönetimin haksız ve toplumun faydasına olmayan kanunlarına karşı ayaklanmalar gösterir. Hkmetin egemenliğine karşı herhangi bir tepkisi yoktur. Bu açıdan da diğer yasa dışı eylem peşinde olanlardan farklıdır (Aygün, 2006: 215).

Örneğin Amerika, zenci vatandaşlara karşı ırk ayrımcılığı yapmış, siyah vatandaşların beyaz vatandaşlar gibi aynı haklara sahip olmadığını dile getirmiş hatta aynı restoranlar da yemek bile yiyemeyeceklerine dair yasa çıkartmıştır. Fakat siyah vatandaşlar bu yasaya karşı çıkmıştır. Bu onların yaşama haklarına yapılan haksızlıktır ve direnme hakları vardır. Sivil itaatsizlik hareketleri de bundan dolayı çıkmaktadır (Aygün, 2006: 215). Görüldüğü gibi yapılan bir ırk ayrımı ile bir kesimin temel hakkı olan yaşama hakkına yapılan bir müdahale ile yasaya karşı gelerek ve diğer temel sivil itaatsizlik unsurlarına da sahip olarak tepkilerini göstermişlerdir.

Sivil itaatsizlik hareketi, her şeyden önce uyarıcı bir nitelik taşır. Hkmetin toplumun faydasına bir karar alma niyeti yoksa bile bu hareket onların daha dikkatli olmasına sebep olabilir. Kennedy'nin bir konuşmasında şunlar geçmektedir: "Ben bu sivil haklar manzumesini sizin önünüze getirmeye hazır ve niyetli değildim. Çünkü gerekli olup olmadığından emin değildim. Fakat zencileri Birmingham ve diğer şehirlerimizin sokaklarında özgürce dolaşır görmedikçe Birleşik Devletler de sosyal barış olmayacaktır" (Aygün, 2006: 215).

Hkmetin her bir bireyin faydasına, eşitlikçi ve özgürlükçü yasalar çıkarması gerekmektedir. Eğer siyah vatandaşlar, Amerika'da kanunlara karşı çıkmış olmasalardı, şu an belki de Amerika'nın bir Sivil İtaatsizlik Bildirgesi olmayacaktı ya da daha geç olacaktı.

Pratikte sivil itaatsizliği engellemeyen, fakat düşünce olarak yapılan eylemlere karşı olmak sorunlar karşısında tepkisiz davranmak o toplumu güvensiz kılacaktır. Böyle bir duyarsızlık faşizm ile sonuçlanabilir. Bir rnek vermek gerekirse, Nazi'nin yaklaşımlarına karşı gelen Hollanda'daki işçiler; Naziler tarafından işkencelere maruz kalmış, dövülmüş hatta kurşuna dizilmişlerdir. Bunun sonucunda ise, büyük bir direnme ortaya çıkmış, bu direnme tüm Avrupa'yı etkilemiş, Hitler'in ise sonu gelmeye başlamıştır. Hitler direnişçilere ne kadar baskı,

şiddet ve işkence yapsa da zamanla kendi sonunu kendi getirmiştir ve hiçbir zaman tamamı ile denetimi elde edememiştir (Aygün, 2006: 216).

Bu sebeple toplumsal bir problemi görmezden gelmek bu problemin daha da büyümesine ve kontrolden çıkmasına sebep olabilir. Sonrasında ise kontrol altına alınması için şiddete başvurulabilir. Bunları göz önünde bulundurarak yönetilen tüm kesimlerin haklarını koruyan bir yönetim anlayışı toplumsal huzuru da beraberinde getirecektir.

Toplumun yapısına göre sivil itaatsizlik türlerinde de değişiklikler olabilmektedir. Demokrasinin egemen olduğu toplumlarda, topluma faydalı olan ve toplumun lehine kararlar alınırken o toplumda kolay kolay büyük bir kargaşa çıkmaz. Bazı bölgesel sivil itaatsizlik hareketlerinde devlet bunların önünü kapatırsa, halk artık bazı şeylerin değişeceğini fark eder ve yaptığı eylemin sorumluluğunu üstlenerek, toplumun farkındalığını arttırmaya çalışır ve onları harekete geçirmek için onlara liderlik yapar (Aygün, 2006: 217).

Sonraki bölümlerde detaylı olarak bahsedeceğimiz dünyadan sivil itaatsizlik örneklerinde de bu nokta net bir şekilde görülmektedir. Yaşanılan her sivil itaatsizlik olayı o toplumun yapısı hakkında bizlere bilgi vermektedir.

Evrende hak, eşitlik ve özgürlük savunucularına her zaman ihtiyaç duyulmuştur ve duyulacaktır. Fakat birey, kendi bağımsız hür iradesini, herhangi bir kitleye bağımlı kılsa o takdirde bağımsız bir birey anlayışı ortadan kalkmış olur (Aygün, 2006: 215).

1.7.Sivil İtaatsizliğin Hukuksal Çerçevesi ve Meşruiyeti

1.7.1.Meşruiyet Kavramının Genel Tanımı Ve Sivil İtaatsizlik Kavramının Meşruiyeti

Meşruiyet genel anlamıyla pozitivist hukuk anlayışında "bir süreç veya olayın, pozitif şekildeki yasal kurallarına uyumu" olarak anlaşılır. Bu açıklama şekli, meşruiyet kavramının dar anlamını içerir ve meşruiyet kavramının içeriğinin tüm yönlerini açığa vuramaz. Meşruiyet kavramı, bir kurum veya kurala ilişkin yasal veya "etik" normallik anlamına gelir. Bir başka deyişle, "hukuk", "ahlak", "geçerliliği olan bir değer" üzerine kurulan kurum ya da kural uygundur. Bundan dolayı

meşruiyet, yetkili organlar tarafından çıkarılan herhangi bir yasa ile uygunluğu ifade eden yasallık kavramından farklıdır. Çünkü hukuki kurallar kendisini, meşruiyetini kanıtlamaya mecburdur.

Meşruiyet, mevcut hukuki kurallara uygun hareket etmekten başka, farklı anlamlara da sahiptir. Bunun sebebi yürürlükteki yasayla hareket edilmesi; süreci, kanuna uygun hale getirir; fakat yasalara uyma, aynı anda meşru olmayı ifade etmez.

Yukarıda, yasallık kavramı ile meşruiyet kavramının farklı içerikleri olduğu görüldü. Bu şekliyle sivil itaatsizliğe bakıldığında bunun yasal olmadığını görebiliriz. Çünkü sivil itaatsizlikte, yasanın kanuna aykırı olması yapıcı bir unsurdur. Dolayısıyla, mevcut hukuk kurallarına aykırı olmayan bir eyleme sivil itaatsizlik denemez; geçerli bir hukuk devleti kuralını ihlal eden bir hareket veya davranışta yasadışı olabilir. Bununla birlikte, meşru olmayan sivil itaatsizlik meşruluğuna farklı yaklaşımlar da vardır (Atay, 1999: 121).

1.7.2.Yasal Meşruiyet

Sivil itaatsizliğin, yalnızca bazı özel ve sıkı koşullar altında yani üçüncü şahısların herhangi bir zarara uğramadığı ya da çok az zarara uğradığı durumlarda hukukimeşruiyet elde edebileceğini ileri süren Ralf Dreier'in sivil uyuşmazlık teorilerini içeren on üç sivil itaatsizlik tezi beyanında, meşruiyet testi görmekteyiz (Ökçesiz, 2011: 157).

Dreier'e göre, "siyasi olarak meşru kabul edilebilen herhangi bir sivil itaatsizliğin, yasal olarak da meşru olacağı kesinliği yoktur". Tam tersi anayasaya bağlı bir demokratik devlette birçok hak bulunmaktadır. Bunlar: Yasal korumalar, politik etki etme, hukuki ters tepki gösterme hakkı gibi haklar sunduğu için, gösteri amaçlı hukuk ihlaline başvurmak yasaklanmıştır. Hukuki bir devlet düzeninde sivil itaatsizlik yapan herkes, bu yasanın yasal yaptırımlarına uymaya razı olmalıdır. Bu açıdan özel olarak bakıldığında ters tepkilerin önemi ve vicdani olarak değerlendirilmesini ortaya çıkarmaktadır. Elbette bu, sivil itaatsizliğin hukuk devletinde yasal olarak meşrulaştırılabileceğini dışlamaz (Ökçesiz, 2011: 157).

Dreier, iki yüksek mahkeme kararına dayanarak sivil itaatsizliği meşrulaştırır. Alman Federal Anayasa Mahkemesi'nin Lüth kararı bunun ilkidir. Lüth ahlaki ve siyasi açıdan dayanılmaz bulduğu, filmlerinin boykot edilmesini genel olarak

tazminat ve anayasaya uygun olarak tartışmasız olarak talep eden bir hukuk normunu ihlal etti. Temel düşünce özgürlüğü hakkının "yayıma etkisi" ya da özel hukukta orantılılık ilkesine dayandığı gerçeği eylemleri ile haklıdır (Ökçesiz, 2011: 157).

Buradaki iddia, temel bir hakkı kısıtlayan yasanın, sınırlı temel hakların anlamından ayrı olarak görülmesi ve yorumlanması gerektiğidir. İçindeki değeri korumak önemlidir. Böyle bir hedef takip edildiğinde, esas hak ve kısıtlayıcı yasalar arasında karşılıklı olarak bir etkileme yaşanacaktır. Bu temel hakların, liberal ve demokratik devlette ihtiyatlı bir anlamının bilincinde olarak yorumlanmalı, böylece temel hakların sınırlandırıcı etkilerini sınırlarken, temel yasal hakka bir sınır getiriyorlardı. Böyle bir iddiada orantılılık, denetleme ve değerlere saygı kurallarına dayanır (Ökçesiz, 2011: 159).

Direnme hakkı açısından bu iddiaya bakacak olursak; Alman Yüksek Mahkemesinin Paetsch'in ikinci yüksek mahkeme kararı ile verdiği kararda açıkça görülüyor: Paetsch, yasaya aykırı bir devlet sırrını, bazı uygulamalara karşı koyduğu anayasal şüphe ve endişeler sebebiyle aleni bir şekilde açıklıyor. Federal Anayasal Koruma Dairesi tarafından yürütülmekte ve Alman Federal Mahkemesi'nin görüşüne göre Ceza Kanununun 100. maddesini ihlal etmektedir. Fakat aynı mahkeme, bu eylemi Anayasanın 5/1 maddesine uygun olarak temel hakların yasal bir şekilde kullanılması olarak görmektedir (akt: Ökçesiz, 2011: 60).

Dreier, "tüm sivil itaatsizlik eylemleri, aynı zamanda, ifade ve toplanma özgürlüğü ile benzer mantıkta olan, temel hakların, özellikle de gösteri özgürlüğü haklarının korunması alanına dahil edildiğini ve korunmanın alanının temel hak normlarının uzunca açıklaması yapılan yasal bir garanti çerçevesini ifade etmektedir (akt: Ökçesiz, 2011: 60). Yasak olan kuralların, yasal biçimiyle uyumlu eylemlerin temel hakların sınırları içerisinde olduğunu söylemek için, somut davadaki değerlerin takdir edilmesi, karşı gelinilen kural tarafından korunan hak ve menfaatlerin, öne sürülen temel hakların içinde yorumlandığında, bu hakka karşı korunmamaktadır. Bu olduğunda, ilk yasa dışılık gibi görünen eylemin yasal meşruiyeti anlaşılacaktır.

Dreier'in yasal meşruluğunun sivil itaatsizlik eylemi için yapıcı bir unsur olduğunu savunan Frankenberg'e (akt: Ökçesiz, 2011: 134) göre, yasal meşruiyeti tartışmak imkânsız. O, sivil itaatsizliğin yasal meşruiyetten yoksun olduğunu söylemektedir. Yasal meşruiyeti sivil itaatsizlik için uygun gören yaklaşımlar,

yapılan eylemlerin, karşı gelişlerin kanunlara aykırı olduğu gerçeğini görmüyor, ancak anayasal hukuk seviyesinde değerlendirip politik niteliğinden kaldırıyor.

1.7.3.Yasal Etik, Doğal Hukuk Ve Faydaları Açısından Meşruiyet

Sivil itaatsizlikte meşrulaştırma sorununa daha çok hukuk etiği alanında rastlamaktayız. Sivil itaatsizlik konusunda meşruiyet, yasal değil ahlaki olarak konuşulabilir. Değerli filozof I.Kant'ta yasal sistemi etik üzerine inşa etmiştir. Kant'a göre hukuk "bireyin akli eylemlerini, başka şahısların akli eylemleri ile birleştiren durumların tamamıdır". Hukuk etik alanında daha fazla çözülmüştür (Kant, 1980: 174). Yasal etik açısından sivil itaatsizlik meşruiyetini; Doğal Hukuk, Varsayımlı Sözleşme Kuramı ve Fayda gibi yönlerden değerlendirebiliriz.

12. ve 13. Yüzyıllardan itibaren hareket noktası olarak "zihin" ve "insan doğası" kavramlarını ele alan doğal hukuku destekleyenler, devlet ve devlet organlarının otoritesini ve bu otoritenin sınırlarını, ısrar ettikleri "Hipotetik Sözleşme Kuramı" ile mevcut gücün önemini, otoritesini ve bu otoritenin çerçevesini çizmeye çalışmışlardır (Güriz, 2003: 196).

Doğal hukuk, sivil itaatsizlik için önemli bir bağlamdır. Bununla birlikte, zaman içindeki oluşumu ve gelişimi ve sorunlarına karşı geliştirdiği argümanlar açısından tek bir doğal yasadan söz edilemez. Bu geniş bir tanım aralığıdır. Doğal yasa kavramı ve düşünce doğası kavramı, anlayış yollarına, bu kavramlarda kullanılan yöntemlere ve bu kavramları anlamada kullanılan önermelere göre değişmektedir (Ökçesiz, 2011: 164).

Doğal hukuk ile gerekçelendirilen birçok kuramda, direkt ve ya dolaylı olarak ifade edilen şey; kanunların adil düzeni sağlayamayacağı, sadece onu garanti altında tutabileceği görüşüdür. Bunun gerçeklik payı da çoktur. Çünkü gücü elinde bulunduranlar kanunları zaman zaman sadece bir araç olarak kullanabiliyorlar. Mevcut yönetimin adil davranmadığı, haksızlık yaptığı durumlarda toplumun ortak adalet duygusuyla baskı ve şiddete karşı direnme hakkına sahip olduğu birçok kaynakta geçmektedir (Çeçen, 1980: 110).

Haksız bir uygulamaya karşı toplumun direnme hakkını kullanması kural olarak kabul edilse bile, sivil itaatsizliği normal bir şey gibi göstermede yeterli olmaz. Yapılan hareketin amacının, toplum için ortak bir adalet anlayışına, uyum

içinde olmaya hizmet etmesi gerekir. Doğal hukuk adına yapılan sivil itaatsizlik, pozitif hukuk için bir esin kaynağı ise haklı olma ihtimali olabilir. Hak ve hukuk bütün insanlığı ilgilendirdiğinden, etik davranışımızın içinde adaletin, adaletli davranışımızda da etiğin mutlaka yeri vardır (Nişancı, 2013: 270-272).

Sivil itaatsizliğin ahlaki meşruiyeti sorunu, özellikle İngiliz-Amerikan tartışmasında fayda sağlamacılık felsefesi etrafında toplanmıştır. Buna göre, sivil itaatsizliğin meşruluğu, sağladığı en fazla faydaya bağlıdır. Bundan dolayı sivil itaatsizliği, en büyük faydadan başka meşru gösterecek herhangi bir şey bulunmamaktadır. Önemli olan birey için en yüksek ve en fazla mutluluğu sağlamasıdır (Ökçesiz, 2011: 175).

Faydacıların itaatsizlikle ilgili davranışları toplumsal bir fenomen değil, bunları daha çok tekil olaylar olarak algılama eğilimindedirler, her birini de doğru ya da yanlış diye öznel olarak değerlendirirler. Faydacı görüşü benimseyenlere göre sivil itaatsizlik, toplumsal bir olgu ya da olaylar olarak değerlendirilmez, faydacı bulunduğu zaman ve mekan içinde elle tutulur ve gözle görülür tekil olaylar için kendi kararını verebilir (Ökçesiz, 2011: 175).

1.8.Sivil İtaatsizliğe Yöneltilen Eleştiriler

Sivil itaatsizlik eylemlerine ilişkin en sık ve en ciddi eleştiri, eylemlerinin genelleştirilememesi nedeniyle yanılıyor olmalarıdır. Davacılar, yasal itaatsizliğin yıkıcı sonuçlarından ötürü kimsenin böyle bir hakka sahip olduğunu düşünmemesi gerektiğini iddia ediyor. Bir kişi bile bu hakka sahip olduğunu iddia ederse, toplumdaki diğer kişilerin de hak sahibi olduğunu iddia edeceklerdir. Sonuç olarak uygar toplum ve hukukun üstünlüğü böyle bir durumda alt üst olabilir. Uygar toplumlar, hukukun üstünlüğünü esas alır ve kurumların meşruluğuna inanır (Lichtman, 1999: 132).

Uygar toplumlarda bireylerin çok fazla sivil itaatsizliğe başvurmamaları gerektiği konusunda da birçok eleştiri bulunmaktadır. Çünkü bu toplumlarda bireylerin tüm hakları yasalarla güvence altına alınmış ve sonuna kadar korunmakta olmalıdır. Ancak birçok uygar toplumda sivi itaatsizliğe zaman zaman başvurulduğu görülmektedir.

Örneğin, sivil itaatsizlik eyleminin yasayı yok sayması ve yapılan hareketin hukuki sonuçlarının üstlenilmesi, barışçıl bir amaç gütmesi, yapılan ihlalin ne kadar önemli olduğunu ve kişilerin birçok şeyi göze aldığını göstermektedir. Çünkü yapılan ihlal mevcut bir adaletsizliğe karşı gösterilen ortak bir harekettir (Lichtman, 1999: 132).

Sivil itaatsizliğe karşı genel eleştiri, yasa karşıtı faaliyeti teşvik etme noktasındadır. Keaton bu davranışın, eylem amacı doğrultusunda yanıltıcı olduğunu kaydeder. Çünkü belirli bir negatif yasaya karşı, yasayı zayıflatma başka bir şeydir. Bu manada, sivil itaatsizliği kesinlikle bir karşı tepki ya da isyan olarak nitelendiremeyiz. Sivil itaatsizlik, isyan gibi bir direniş seviyesine sahip olmadığından, amacın yasayı baltalamak olmadığını belirtmek gerekir. Dahası, bu kanuna aykırı eylemin yasayı zayıflatması mümkündür. Sivil itaatsizlikle eleştirilen yasal düzenlemenin içinde bulunduğu yasal düzen için hazırlandığına göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çerçevede, hukuk düzenini herhangi bir şekilde amaçlamamış iddiası, kanuna aykırı olmasına rağmen, hareketin kısıtlı bir hedef için yapıldığını göstermeyebilir. Medeni hukuk, itaatsizliğin teşvik edilmesi, eylemin kanun ve düzeni kaldırmak olduğunu ispatlamasa da yasadışı faaliyeti teşvik etme tehlikesini ortadan kaldırmaz. Freeman'a göre, çoğunluğun yasalara uymaması durumunda durumun kötü bir olaya neden olacağını iddia etmek yanlıştır. Bunun sebebi bir yasaya karşı gelmek bir bütün olarak itaatsizlik olarak nitelenmeyecektir (Lichtman, 1999: 132). Çoğu eleştirmen bu nokta üzerinde özellikle durmaktadır. Onlara göre hangi sebep ile olursa olsun yasaya karşı gelmek kanunların etkisini ve yönetimin gücünü zayıflatmaktadır. Sonuç olarak düşünürlere göre; hangi sebep ile olursa olsun kanunlara karşı gelmek bir suçtur ve yasadışı faaliyetleri teşvik etmiş olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.SİVİL İTAATSİZLİĞİN ÖNCÜLERİ

Sivil itaatsizlik eski zamanlara dayanan bir retoriktir. Sivil itaatsizlik söz konusu olduğunda akla ilk gelenler Sokrates, Henry David Thoreau, Mohandas Karamchad Gandhi, Martin Luther King, Lev Nikolayeviç Tolstoy'dur. Antik çağda ve modern çağda yaşayan bu düşünürlerin eylemleri, siyasal düşünce alanında geniş bir yankı uyandırmıştır. Sivil itaatsizlik ışığında; bu isimler, düşüncelerinin ve eylemlerinin belirli yönlerini ve onlar üzerindeki etkilerini dikkate alarak incelemeye tabi tutulabilir. Bu değerli düşünürlerin yaşadıkları tarihsel döneme göre kısaca ele alınacaktır.

2.1.Sokrates

Tüm zamanların en büyük filozoflarından biri olan Sokrates, 469-399 yıl Atina'da yaşamıştır. Sokrates, yazmaktan çok konuşmayı ve soru sormaya yönelmiş bu yüzden de yazılı bir doküman bırakmamıştır. Onunla ilgili genel bilgiler ve felsefi yaklaşımları Platon ve Xenophon'un eserlerinde yer almaktadır. Örneğin Sokrates'in hüküm giymesini Platon'un Apologia adlı eserde, hapisanedeki son kalan günlerini içeren bilgiye ise Xenophon'un Kriton isimli eserinde karşılaşmaktayız.

Sokrates, demokratik bir devlette devletin teorisine karşı çıkan ilk sivil itaatsizlik teorisyeni ve eylemcisidir. Sivil itaatsizlik teorisini kullanmamakla birlikte, hukukun üstünlüğüne karşı yasanın adil bir şekilde uygulanmaması halinde vatandaşların nasıl davranması gerektiğini de formüle etmiştir.

Sokrates, çok agresif bir üslup sorgulama ile ilgili olan diyalektik yöntemini geliştirdi. Çok güçlü sorularıyla rakiplerinin kafalarını karıştırmış, onların kötü niyetlerini ortaya çıkarmış ve hakikate ulaşma yolunda da ilerlemiştir.

Atina halkı, Sokrates'in felsefesiyle oldukça heyecanlanmıştır ve herkese yayılan bir durum haline gelmiştir. Otuz yaşında olduğu zaman, Delpho'nun rahipleri onu en bilgili kişi olarak adlandırdılar. Sokrates ise buna karşın "Bildiğim bir şey

varsa, o da hiçbir şey bilmediğimdir” yanıtını vermiştir. Bu iddiasıyla esas ulaşmak istediği, neleri bildiğini ortaya çıkarmaktır (Platon, 2003: 21).

Kullandığı düşünme yöntemi ile halkı sorulamaya yöneltmiş ve bu sebeple yönetenlerin tepkilerini üzerine toplamıştır. Ancak Sokrates sorduğu sorular ile insanların çok farklı alanlarda da fikir sahibi olabileceklerini herkese göstermeyi başarmıştır.

Sokrates’in düşünce yapısı bir kesim tarafından hayranlık uyandırır da bir kesim tarafından ise tersi bir etki yaratmış ve onunla ilgili türlü bahaneler uydurulmuştur. Gerçeğe ulaşmak için ortak bir gayretin olması gerektiğini düşünen Sokrates, çevresindekilerle sürekli sohbet halinde olduğundan ve etrafındakileri ahlaksızlığa sürüklediği ve tanrılara saygısızlık ettiği iddia edilerek, bir zehir verilerek ölümlü cezalandırılır (Platon, 2003: 22).

Aslında Sokrates’in tek suçu düşünmek ve sorgulamaktır. Halkın da kendisi gibi düşünmesini ve sorgulamasını sağladığı için cezalandırılmıştır.

Sokrates tanrılara herhangi bir saygısızlık etmediğini ve inanç konusunda kimseyi olumsuz etkilemediğini, etrafındakileri de ahlaki konuda kötü etkilemediğini çok net ifade etmiştir. Mahkemenin bunları suç sayması ve cezalandırması durumunda bile fikirlerinden vazgeçmeyeceğini, insanları hakikate ulaştıracak eylemlerde ısrarcı olacağını dile getirmiştir. Sokrates’i bir şartla affedeceğini dile getiren mahkeme; bundan böyle vaktini felsefi düşüncelere ayırmayacaksın ve insanlarla diyalogu keseceksin bunları tekrar edersen ölümlü yargılanacaksın. Bunun üzerine Sokrates, Atinalıları çok sevsem de şartlarınızı kabul etmiyorum ve doğru bildiğimden vazgeçmiyorum, der. Sizin dediklerinizi yapmak yerine Tanrı neyi emretmişse ona razı olurum ve son nefesime kadar, insanlara hakikati göstermeye, nasihat vermeye ve felsefe yapmaya devam edeceğim, diyerek ekler (Platon, 2003: 38). Sokrates gerçeğin ortaya çıkması umuduyla ünlü savunmasını yaptı. Toplumun genel yapısını, bakış açısını, gelenek ve göreneklerini, kültürel yapısını en ince ayrıntılarına kadar analiz etti fakat bu yüzden çok ağır bir bedel ödedi.

Arkadaşları onu kurtarmak için uğraşsa da, Sokrates o ölümcül zehri içti ve yaşamı son buldu. Esas olan şey şu ki Sokrates, haksız gördüğü bir yasaya itaat etmemiş, mevcut yönetim ile arasında olan ceza anlaşmasına itaat etmiştir. Bireyler

sözleşmeye uymalı ki, toplumda da bir uzlaşma olsun, aksi takdir de düzen bozulur. Bu düşüncesinden vazgeçmemek uğruna, kendisini feda eder fakat düşünceleriyle yaşamaya devam eder (Platon, 2003: 38).

Aslında sivil itaatsizliğin ilk başladığı nokta olarak gösterebileceğimiz bu dönemlerde Sokrates cezayı da göze alarak kendisi için onurlu bir davranış gerçekleştirmiştir. Yöneticilerin baskısına kendi canını ortaya koyarak cevap vermiştir.

Sokrates, adil olmayan bir yasa karşısında hiçbir şekilde sessiz bir seyirci olmamıştır, böyle adil olmayan bir yasaya karşı olumlu davranmamış, buna itaatsizlik etmiştir, ceza kurallarına ise itaat etmiştir. Bu yüzden karşılıklı sözleşmeye dayalı, adil bulduğu cezaya razı olur. Yine savunmasında esas alınacak kısım, davasıyla ilgili yasayla bir sorunu olmadığıdır, esas tepkili olduğu yasayı hayata geçiren yargıçlardır. Bundan dolayı kendisini ceza evinden kaçırmak isteyen arkadaşlarına hayır cevabını vermiştir. Bunun sebebi, eğer öyle bir şey yaparsa söyledikleri ve yaptıkları birbiriyle tutarlı olmayacak, mahkemede savunduğu her felsefi düşünce anlamsızlaşacaktır (Platon, 2003: 38). Çevresindeki insanların Sokrates'i kendisinden fazla düşündükleri ve onu kaçırmak istemelerine rağmen olumsuz cevap vermesi onu günümüzde sivil itaatsizlik öncülerinden biri olarak hala anmamızı sağlamıştır. Çünkü bu direnişten kaçması onu bir sivil itaatsiz yapmayacaktı.

Sokrates adil yasalara ve devlete itaat eden, vicdanlı, onurlu bir vatandaştır. Haklı görmediği bir kuralı asla dinlemez. O, Tanrının bize bahşettiği, herkesin içinde var olduğuna inandığı, bir iç sese inanır. Bunun adına vicdan demiştir. Vicdanımızın sesine kulak vermenin sonu ölüm bile olsa, kendi onur ve gururumuz için direnmemiz gerektiğini dile getirir. Felsefi düşüncelerindeki içtenliği, Tanrıyı, varlığı, evreni, insanı detaylı bir şekilde incelemesi ve meraklı soruları, haksızlık karşısında susmaması gibi nedenler ölümüne sebebiyet vermiştir (Platon, 2003: 38).

2.2. Henry David Thoreau

Henry David Thoreau, 12 Temmuz 1817'de Concord'da dünyaya geldi. Thoreau, 1835'te Harvard Üniversitesi'ne giren Thoreau, mezun olduktan sonra öğretmeni Ralph Waldo Emerson'la Concord'un entelektüel çevresi arasında yer aldı.

Thoreau yayıncılık ve öğretmenlik görevini yürütmüş, bir kişinin ne kadar az çalışırsa, kendisi ve toplumu için o kadar iyi ve faydalı olacağını düşünür. Bundan dolayı iki yıl boyunca Walden Gölü'nün yakınında sade bir yaşam sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu süre zarfında yetişkinlerin ödemesi gereken vergileri ödemediği için ceza evine girmiş, arkadaşının borcunu ödemesiyle bir gün yattığı ceza evinden çıkabilmiştir. Bu cezaevi tecrübesi ise ona "Sivil İtaatsizlik Görevine Dair" adlı eserini yazmasını sağlamıştır (Nişancı, 2013: 176-177).

Thoreau'nun sivil itaatsiz olarak anılmasının tek sebebi ödemesi gereken vergilere karşı çıkması değildir. Bu vergileri ödemeyi reddedişinin altında yönetimin kendisine göre uygun olmayan politikalarının yatmasıdır.

Thoreau genel olarak sert bir mizaca sahip, uyum ve uzlaşmaya çok yakın olmayan o döneme göre nadir kişilerden biridir. Onu böyle özel bir isim haline getiren şey; Amerika'da doğup yaşamasına karşın "Amerikan Barış Rüyası"na karşı olan tutumudur. Thoreau, 26 Ocak 1848'de "Sivil Yönetime Karşı Koyma Hakkı" isimli denemesini, Corcord Lisesi'nde bir bildiri olarak okumuştur (Nişancı, 2013: 176-177).

Thoreau'nun bu bildirisinde genel olarak geçen şey; en az yönetim biçiminin en iyi yönetim biçimi olduğunu, hükümetlerin iyi durumlarda bir araç olabileceği onun dışında ise gereksiz olduğunu ileri sürmüştür. Tabii bir yönetim biçimini de direkt olarak reddetmediği için kesin olarak anarşist denilememektedir (Nişancı, 2013: 177-178). Yönetimleri direk reddetmeyişi sebebiyle kendisine sadece bir sivil itaatsiz denilebilir. Çünkü ona göre yönetim olmalıdır ancak halkın ihtiyaçlarına cevap verir şekilde olmalıdır.

ABD' de var olan kölelik sorunu için 1850'de Thoreau, bu konuyla yakından ilgilenmiştir. Thoreau, siyah kölelerin kaçışına destek olan "Köleliğin Kaldırılmasının Hareketi"nin yanındadır. Kölelik savunucularına karşı silahlı gerilla savaşına devam eden John Brow ile görüşmüştür. Brow, 1859'da grubuyla birlikte bir silah deposuna saldırmıştır ve ciddi bir çatışma yaşamıştır. Bu olaydan sonra Brow yakalanmış ve ölüm cezası almış, ardından asılmıştır. Thoreau ise bu olaydan çok etkilenmiştir, daha çok düşünmeye, soru sormaya başlayıp, Brow'u ve yaptığı eylemleri savunmaya başlamıştır (Ökçesiz, 2011: 31).

Yaşadığı olaylarında etkisi ile yönetim ve insan ilişkileri konusunda daha detaylı düşünmeye başlayan Thoreau, sonunda kendi hayalindeki sistemi oluşturur. Aslında ütöpik gibi görünen bu düşünce uygar toplumların sahip olması gereken bir anlayışı içerisinde barındırmaktadır.

Yapılan bu açıklamalar doğrultusunda Thoreau'nun esas düşünce yapısı kısaca şöyledir; haksız olan bir yasaya karşı Thoreau, her ne şartla olursa olsun itaat edilmesini savunmaz. Adil olmayan bir yere hapse giren, işkence gören, baskı altında tutulan insanların yaşadığı bir devlet sisteminde, iyilik yapan vicdan sahibi, etik değerleri olan insanlarda hapse girmelidir. Çünkü adaletsiz bir duruma ayak uydurulacağına, bu duruma uymayıp, bunu kendisine uygulamak daha erdemli bir davranış olacaktır. Bu sözlerinden yola çıkarak Thoreau'nun bu sözlerinden anlaşılan şey, bireye çok önem verdiğidir fakat bununla birlikte toplumun genel faydasına ve toplum için iyi olacak şeyin gerçekleşmesini ister. Bu bağlamda hem bireyci hem de toplumcu bir yaklaşımı benimsemiştir. Ona göre insanın sahip olduğu değerler ve bu değerlerle tutarlı bir kişilik olması çok önemlidir. Thoreau için önemli olan insanın vicdan sahibi ve onurlu olmasıdır. O da davranışlarında ve hareketlerinde bunları esas almıştır. Yanlış giden bir şey varsa bunu insanların görmesi ve önlemesi gerekir. Ona göre bile bile yanlış boyuna boyun eğmemeli, kötülüğe hizmet etmemeliyiz. İnsanlar, devletin kanunlarına isteyerek karşı gelirken de, bunların sonuçlarına katlanmalıdır (Nişancı, 2013: 179-181).

Bu düşüncelerden de anlaşıldığı gibi Thoreau'nun aslında kendi aklında oluşturduğu bir yönetim şekli mevcuttur. Yazılı hukunun yerine vicdanın esas alındığı bir yönetim ile insanların çok daha mutlu ve barış içerisinde olacağını vurgulamaktadır.

2.3.Mohandas Karamchad Gandhi

1869-1948 yılları arasında yaşayan Mohandas "Mahatma" Gandhi özgür bir Hint devlet düzeni kurmak amacıyla, şiddete başvurmadan, birlik, beraberlik ve barış için uğraş vermiş etkili bir düşünürdür. Londra'da hukuk fakültesine devam ettikten sonra, Hintli işçileri ırkçılığa karşı korumak için Güney Afrika'da avukat olarak çalıştı. 1914 yılında Güney Afrika'da ilk kez Hindistan'a döndü. Ahimsa (şiddet reddini) ve Satyagraha (şiddetsiz direniş) İlkelerini uyguladı. Amacı şiddete başvurmadan sivil itaatsizlik hareketleriyle Hindistan'ın özgürlüğüne kavuşması ve

İngiliz yönetimi ve baskısından kurtarılmasıdır. Gandhi, Satyagraha'nın eylemlerini 30 yılı aşkın bir süredir öncülük etti ve tutsak edilmesi ve şiddete maruz kalmasına rağmen davasından vazgeçmedi. Gandhi, Budizm ışığında hayatını devam ettirmiş, Budizm'in savunduğu düşünce insanların maddi ihtiyaçlarının en alt seviye de olması gerektiğidir. Gandhi'nin Ahimsa ve Satyagraha ilkelerinin doğru algılanışı, Hint düşüncesinde sivil itaatsizliğin felsefi alt yapısının algılanmasında da önemlidir (Thoreau ve Gandhi, 2012: 27-29).

Gandhi'nin başlatmış olduğu hareket sadece bir sivil itaatsizlik hareketi olmamıştır. İçerisinde yepyeni bir felsefe de barındırması sebebiyle birçok düşünür ve yeni akımlara ışık tutmuştur. Kavramsal çerçeveye de çok önem veren Gandhi şiddetsizlik üzerine önemle vurgu yapmıştır.

Gandhi'nin temel fikirleri Hindistan'da değil, Güney Afrika'da, 1890'larda genç bir avukatken oluşmaya başlamıştır. Güney Afrika'daki diğer Avrupalı olmayan insanlar gibi Hintliler de ciddi ayrımcılıkla karşı karşıydı. Beyaz yöneticiler Avrupalı olmayanların oy haklarını, nerede yaşayacaklarını ve iş yapabilecekleri konusunda kısıtlamalar getirmişlerdir. Gandhi Güney Afrika Hintlileri arasında hızlıca bir lider olarak ortaya çıktı. İlk başlarda bu kısıtlamalara karşı kendi halkının haklarını çok fazla etkili olmayan konvansiyonel politik araçlar (dava, dilekçe vb.) kullanarak savundu (Thoreau ve Gandhi, 2012: 27-29). Sivil itaatsizliğin ilk adımlarını Gandhi yavaş yavaş attı. Beyazların baskılarına ilk başta hukuki yolları deneyerek karşı koydu. Ama bir süre sonra bunların bir sonuç getirmeyeceğini gördü. Yine de haklı savaşında haksız duruma düşmemek adına tüm hukuki yolları denemekten kaçınmadı.

1906'da Gandhi, tüm "Asyatik"lerin kayıt kartlarına sahip olmasını gerektiren yeni bir yasayı protesto etmek için Johannesburg'daki bir tiyatroyun büyük bir Hintliler grubuna katıldı. Yeni yönetmeliklerle işbirliği yapmayacaklarına dair yemin ettikten sonra, Hintliler kayıt ofislerindeki kartlarını yaktı. Takip eden birkaç yıl içinde, binlerce şiddet yanlısı protestocu ile beraber Gandhi de üç kez hapse girdi. 1914 yılına gelindiğinde, protestoları sayesinde ve yetkililerle işbirliği yapmayı reddetmeleri sonucu hükümete kayıt kartlarına yönelik işlemini geri çekmesi yönünde bir adım attırdı (Thoreau ve Gandhi, 2012: 27-29).

Gandhi'nin barışçıl başlayan öncülüğü bir süre sonra grupların büyümesi ve kontrol dışı kalması sebebiyle şiddet olayları da görülmeye başlandı. Ama Gandhi her zaman şiddetsiz bir mücadeleyi savundu.

Gandhi'nin Güney Afrika'daki eylemleri, İngiliz yönetimine karşı bir hareketi yönetmek için Hindistan'a döndüğünde kullandığı politik eylem stratejisi ile paralellik göstermiştir. O ve diğer Hintliler şiddete başvurmadan İngilizleri taleplerini kabul etmeye zorlayabileceğini öngörmüşlerdir. Bu eylem metodunu Satyagraha olarak adlandırıldı. Satyagraha'nın önemi, haksız bir yasayı (kayıt kartları gerekliliği gibi) tespit etmek, itaat etmeyi reddetmek ve sonuçlarını kabul etmektir. Bu sonuçlar para cezası, hapis cezası, dayak veya kötü davranış olabilirdi. Gandhi, vicdanlara dokunabileceğini, zalimlerin zihnini değiştirebileceğini ve adaletsizliği giderebileceğini tasarlamıştır (Thoreau ve Gandhi, 2012: 27-29).

2.3.1. Ahimsa Kuralı (Şiddetin Reddi)

Ahimsa kelimesini kısaca şiddet reddi olarak açıklamak mümkündür. Ancak şiddet denildiğinde ilk akla gelen fiziksel şiddet olmaktadır. Aslında bu yetersiz kalır. Çünkü burada bahsedilen şiddet bütün anlamlarıyla yani hem sözlü hem fiziksel hemde duygusal boyutlarını kapsamaktadır.

Mohandas Gandhi'ye göre kurtuluş, Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla mümkün olur. Varoluşun temel yasası olan Ahimsa, toplumsal eylemlerin başlangıç noktasıdır. Bunun sebebi bu yasa insanın değerleriyle yani birlik beraberlik, barış, hak ve bağımsızlık, isteyen içgüdüyle uyumludur. Ahimsa, iktidarı ele geçirmek için uygulanan bir politika değil, ancak gücün barış içinde iletilmesini sağlar. Ahimsa, gücü ele geçirmek için uygulanan bir politika olmayıp, gücün barışçıl yollarla aktarılmasını sağlamaktadır. İlke, herkesin öğrenebilmesidir, çünkü ilke kişinin içinde bulunmaktadır. Gandhi; Ahimsa için, güç dünyanın imha edemeyeceği en büyük ilkelerden biri olarak görür ve onun uğruna ölen insanlar olsa bile asla ölmeyeceğini ve bu inancı ancak ölen insanlar tarafından yayılacağını düşünür. Ahimsa'nın evrensel uygulaması, Tanrı'nın hem gökyüzünü hem de yeryüzünü yönetmesini sağlamaktır. Gandhi, taahhüt edilen ilkenin bir kural olarak Tanrı'nın buyruklarına dayatılmaya eşdeğer olduğunu düşünmektedir (Merton, 2003: 3).

Ahimsa prensibi aslında tamamen bir pasif olmayı ve hiçbir şeye tepki vermemeyi öğütmez. Aksine bütün karmaşa içerisinde sakin kalmak ve insanın içinden gelen şiddet dürtüsüne engel olmak çok fazla şey yapmak demektir. Çünkü şiddet insan zekasını negatif yönde etkiler ve gelişimini yavaşlatır. Gandhi bu görüş ile birçok insanın desteğini alarak bütün eşitsizliklere karşı koyabilmeyi başarmış ve bir lider olmuştur.

2.3.2.Satyagraha (Şiddetsiz Direniş)

Satyagraha kelime anlamına göre; hakikate tutunmak veya hakikatin gücü olarak açıklanabilir. Hakikat manevi bir kelimeyi ifade de etmektedir. Bu sebeple Satyagraha içerik olarak manevi bir gücü de simgelemektedir. İnsanın tam anlamıyla hakikati bilemeyeceğiniz ve bu yüzden de aslında cezalandırmaya gücünün olmadığını vurgular. Kısacası şiddet kullanımını da bu gerekçeler ile reddeder.

Miller'a göre, manevi gücün gerçekliğin gücü olarak tanımlanan Satyagrahan'ın bu tanımlara tek başına karşılık veremediği düşüncesi, "en büyük gerçeğe derin bir bağlılıkla gelen güçtür". Satyagraha, şiddet olmadan gerçeği savunmak için kendisini adanmış kişidir. Satyagraha'nın başarıya ulaşabilmesi bazı şartlara bağlıdır. Bunlar: Satyagraha'nın kendisine karşı olana, kalbinde kötü bir düşünce olmamasına, savunduğu davanın doğru olmasına, sonunda ne olursa ona katlanması gerektiğidir (Galtung, 2001: 221-222).

Satyagraha 20. yy'da Hindistan'da ortaya çıkan bir kavramdır. Gandhi'nin oluşturduğu felsefi anlayışın temellerini oluşturur. Aslında Hinduların Ahimsa olarak adlandırdıkları kavramla iç içe oldukları söylebilir.

Mahatma Gandhi, hakikatin gücüne dayanan şiddetsiz direniş yoluyla Hindistan'ın politik olarak bağımsızlığını kazanacağına inanmaktadır. Başarısızlık ancak disiplinsizlik yüzünden meydana gelir. Bu yüzden yapılması gereken ilk şey şiddete başvurmadan direniş gösterecek kişileri disipline etmek gerekir. Zorlanılan nokta ise kişilerin alışkanlıklarını değiştirmekte olur (Galtung, 2001: 221-222).

Şiddet içermeyen direniş mistisizminde en tipik ve en az bilinen unsur, zengin endüstriyel toplum fikrinin reddedilmesidir. Gandhi'ye göre, açgözlülük, sistematik terör ve zulüm içeren bir toplum her zaman şiddet eğilimi gösterecektir. Bu, böyle bir

toplumun düzensizlik ve karışıklığa sahip olmasıyla açıklanabilir. Çünkü düzeni bozan nazik, iç ve dış güçlere dayanan modern ve modern merkezlere şiddet içermeyen bir direniş olasılığı görmüyor. Sonuç olarak, Satyagraha barış ve düzeni korumak için şiddet kullanan bir toplumun hak taleplerini önemsememektedir (Galtung, 2001: 221-222).

Hindu geleneklerinden beslenen bu düşüncenin bir eksiği bulunmaktadır. Batı toplumlarına ve endüstri toplumlarına fazla uyumlu olamayan bu görüş sadece belirli bir toplumsal yapı arasında yayılmıştır. Çünkü özellikle batı toplumlarında insanların kendi çıkarlarını son noktada düşünmeleri ve bunun için üretim odaklı hareket etmeleri mevcuttur. Bu sebep ile diğer toplumlar şiddetten uzak olarak gerçekleştirilmeye çalışılan direnme örnekleri ile daha az karşılaşmaktadır.

Gandhi oluşturmuş olduğu düşünce sistemini ahlaki ve insani temellere oturtmuştur. Bunun içinde çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarını ise Galtung normlar ve alt normlar listesine dönüştürmüş bu sayede felsefi temellerini görebilmemizi sağlamıştır. Bu liste aşağıdaki şekildedir:

2.3.3.Gandhi'nin Çatışma Normları

1.Hedefler ve Çatışma

N.1. 1.Çatışma durumlarında harekete geç!

1.1.1.Şimdi davran!

1.1.2.Burada davran!

1.1.3.Kendi grubun için davran!

1.1.4.Çatışmadan etkilenenlerin onayıyla davran!

1.1.5.İnançların doğrultusunda davran!

N.1. 2. Çatışmanın ne olduğunu kesin olarak belirle!

1.2.1.Hedeflerini açık biçimde ortaya koy!

1.2.2.Karşıtlarının hedeflerini anlamaya çalış!

1.2.3.Ortak ve uzlaştırılabilir hedefleri vurgula

1.2.4.Çatışma açısından tayin edici olguları nesnel olarak belirle!

N.1. 3.Çatışmaya olumlu yaklaş!

1.3.1.Çatışmanın olumlu yönlerini vurgula!

1.3.2.Çatışmayı karşıtınla karşılaşmanın bir vesilesi olarak düşün!

1.3.3.Çatışmayı toplumu yeniden şekillendirme fırsatı olarak düşün!

1.3.4.Çatışmayı kendini değiştirmenin bir fırsatı olarak düşün!

2.Çatışma Süreci

N.2. 1.Çatışmalarda şiddet kullanma!

2.1.1.Yaralayıcı ve zarar verici eylemlerden kaçın!

2.1.2.Yaralayıcı ve zarar verici sözlerden kaçın!

2.1.3.Yaralayıcı ve zarar verici düşüncelerden kaçın!

- 2.1.4.Karşıtının malına zarar verme!
- 2.1.5.Şiddetin bile korkaklıktan daha iyi olduğunu unutma
- 2.1.6.Kötülük yapana bile iyilik yap!
- N.2. 2.Hedefe/amaca uygun davran!
- 2.2.1.Çatışmaya yapıcı, ileriye götürücü bir unsur katmaya çalış
- 2.2.2.Hedefleri açığa çıkarıcı mücadele biçimlerini kullan!
- 2.2.3.Gizli değil açık davran!
- 2.2.4.Mücadeleyi esas hedefe yönelt!
- N.2. 3.Kötü ile işbirliğini reddet!
- 2.3.1.Kötülüğü körükleyen kurumlarla işbirliği yapma!
- 2.3.2.Kötülükten oluşan bir mevki ile işbirliği yapma!
- 2.3.3.Kötülük getiren eylemlere katılma!
- 2.3.4.Kötülüğe karşı çıkmayan kişilerle işbirliği yapma!
- N.2. 4.Fedakârlığa hazır ol!
- 2.4.1.Cezalandırılmaktan kaçınma!
- 2.4.2.Olağan üstü durumlarda yaşamını vermeye hazır ol!
- N.2. 5.Yapay cepheler oluşturmaktan kaçın!
- 2.5.1.Husumet ile karşıtını birbirinden ayırt etmesini bil!
- 2.5.2.Kişi ile statüsünü birbirinden ayırt etmeyi bil!
- 2.5.3.Karşıtınla ilişkini sürdür!
- 2. 5. 4.Kendini karşıtının yerinde hissetmeye çalış!
- 2. 5. 5.Tarafların ve tutumların belirlenmesinde katı olma!
- N.2. 6.Gereksiz taşkınlıktan kaçın!
- 2.6.1.Tavrına olabildiğince bağlı kal!
- 2.6.2.Kimseyi kışkırtma ve seni kışkırtmalarına izin verme!
- 2.6.3.Kimseyi aşağılama ve seni aşağılamalarına izin verme!
- 2.6.4.Çatışma hedeflerini genişletme!
- 2.6.5.En yumuşak çatışma biçimlerini kullan!

3.Çatışmanın Çözümü

- N.3. 1.Çatışmaları çözüme ulaştır!
- 3.1.1.Çatışma sürecini uzatma!
- 3.1.2.Karşıtınla daima pazarlık yolları ara!
- 3.1.3.Olumlu toplumsal değişimler için çaba harca!
- 3.1.4.İnsani değişimler için çaba harca!
- kendinde!
- karşıtında!
- N.3.2.Öze ilişkin olmayan şeyler üzerinde değil, öze ilişkin şeyler üzerinde ısrarlı ol!
- 3.2.1.Öze ilişkin sorunlar konusunda seninle pazarlık edilmesine izin verme!
- 3.2.2.Öze ilişkin olmayan sorunlarda uzlaşmaya hazır ol!
- N.3. 3.Kendini yanılabilir bir insan olarak gör!
- 3.2.3.Yanılabileceğini unutma!
- 3.2.4.Hatalarını açıkça kabul et!
- 3.2.5.Daima aynı fikri savunmanın önemli olmadığını bil!
- N.3. 4.Karşıtına karşı hoşgörülü ol!
- 3.4.1.Karşıtının zaaflarından yararlanma!
- 3.4.2.Karşıtını kendinden daha katı biçimde yargılama!
- 3.4.3.Karşıtının sana güvenmesini sağla!
- N.3. 5.Zorlama ikna et!

3.5.1. Daima kabul edilebilecek çözümler ara!

-kendin için!

-karşıtın için!

3.5.2.Karşıtını baskı altına alma!

3.5.3.Karşıtını inandığın düşünceye ikna et! (Galtung, 2001: 222-225).

Gandhi'nin çatışmalara yaklaşımı barışçıl, sevgi dolu, maneviyatı olan canlı bir yapıda olmasıdır. Çatışma bir organizma gibidir: Doğar, olgunlaşır, zayıflar ve yeniden doğmak için yok olur. Satyagraha'nın amacı çatışmayı beslemek, ona önem vermek ve onu kullanmaktır (Galtung, 2001: 221-222).

2.3.4.Gandhi Liderliğindeki Sivil İtaatsizlik Eylemleri

1893'ten 1914'e kadar Güney Afrika'da avukat olarak çalıştığı yıllarda Gandhi, ırk ayrımı rejimini apartheid politikalarına tabi tutan Hint göçmen işçilerinin haklarını savunmak için yükseldi. Gandhi'nin Güney Afrika'daki ideolojisinin yıllar boyunca temelleri anti-şiddet, sivil itaatsizlik, pasifizm, uzlaşma, rascalizm, Hindu hareketin dini mistisizm, dinlere saygı ve anti-teknoloji'dir. 1915'te Hindistan'a dönen Gandhi ile tanışmaya gelen on binlerce Hintli, Hindistan için ulusal bir sembol haline geldiğini kanıtladı. Hindistan'daki yıllarında İngiliz emperyalizmine karşı pasif ve uzlaşmaz bir çizgi izledi. Avrupa ürünlerinde boykot ve sivil itaatsizlik gibi davranışlarda bulunan Gandhi, ulusal kurtuluşa karşı ayaklanma ve savaşa karşı durmaktadır. Gandhi önderliğinde yürütölen eylemler şöyle sıralanabilir (Örmeci, 2012):

1. Transval'da Hindistanlıların kaydedilmesi için parmak izlerinin kaldırılmasını emreden 1906'da kanuna aykırı kampanyalar düzenleyerek onları kontrol etmek için evlere girmeleri için polise izin verildi. İlk kampanyada kayıtlar gönüllöler tarafından işgal edildi. 1908'de Gandhi, kayıt belgelerini üç bin Hintli Johannesburg'daki bir caminin önünde yakarak, Hintlilere mahkemeleri yasanın iptali ve idaresine vaat edilen izinsiz sokak satışlarıyla tutuklamaya çağırıldı (Ökçesiz, 2011: 54-58).

2. Yönetim, baş vergilerini kaldırmamak ve Farsi, Hint ve İslam evlilik sözleşmelerini geçersiz kılma sözü konusunda aktif bir isyana dönüştü. Hapishaneleri çok sayıda insanın tutuklanması, özellikle de bu yolda eylemlerde rol oynayan kadınların tutuklanmasıyla imkansız hale geldi (Ökçesiz, 2011: 54-58).

3. 1930'lu yıllardan itibaren Hindistan'a hakimiyet verme arzusunun reddedilmesi üzerine, tuzdaki hükümet tekeline kaldırma yönünde bir direniş başlattı (Ökçesiz, 2011: 54-58).

Bütün eylemlerinde arkasında onu destekleyen büyük kitleyi şiddetsiz ilerleyiş konusunda uyarmıştır. Çünkü zaman zaman kendi dışında gerçekleşen ve büyüyen olaylarda şiddetin başlaması onu her zaman huzursuz ve mutsuz etmiştir. Onun düşüncesinde hayal ettiği toplum düzenine şiddet olmadan ulaşmak tek hedefi olmuştur. Kendisi yakın dönem için hem bir sivil itaatsiz örneği hemde bir modern düşünür olmayı başarmıştır.

Hayatı bir suikastla sonuçlanmadan bir süre önce cezaevine girmesine rağmen inançlarından ödün vermeyen Gandhi, vatansever felsefe ve sivil itaatsizlik yöntemleriyle çatışmaları çözmeyi başaran bir liderdir. Hint ruhunun veya Hint bilgeliğinin mesajı sadece Hindistan için değil tüm dünya için örnek teşkil etmiştir. Bu nedenle, Gandhi'nin zihninde şiddet, yalnızca Hindistan'ın kendi kimliğine döndüğü noktada, kendi egemenliğinden halkını kurtarmaya yönelik bir taktik değil, aynı zamanda kendi içindeki manevî birlikten gelmektedir. İç bütünüyle birlikte gelen manevi ve kişisel özgürlük, ulusal özgürlüğü de beraberinde getirecektir (Ökçesiz, 2011: 54-58).

2.4.Martin Luther King

M.L.King Amerika Birleşik Devletleri'nin Atlanta şehrinde 1929'da siyah bir papazın oğlu olarak doğmuş, ırkçılık ayrımcılıklarına maruz kalmıştır. Yaşı ilerledikçe siyahların önderi durumuna gelmiş, M.Gandhi ve Thoreau'yu araştırmış ve şiddete başvurmadan, herkesin faydasına olacak şekilde barış içinde eylemlerini gerçekleştirmiştir (Dworkin, 2001: 141).

King kendi dönemi içerisinde siyahların ırkçılığa uğramalarının etkisinde kalarak buna bir son vermeyi hedeflemiştir. Yaptığı araştırmalar ile tepkilerinde düşünsel anlamda da bir temeli oluşturmuştur. Eğitimli ve bilgili oluşu sebebiyle ayrımcılığa uğrayan birçok insanı da peşinden sürükleyebilmiştir.

Gandhi ve King'in sivil itaatsizlik hareketleri farklı bir özelliğe sahiptir. Bu eylemlerin özü insan inançlarına saygı göstermektir: Dini inanç, etnik çeşitlilik ve ırk ayrımı. İnsanın temel haklarının kabul edilmesi için sivil itaatsizlik eylemlerine

tepki gösterilmesi tesadüften kaynaklanmamaktadır. Gandhi ve King'in itaatsizlik eylemleri, yukarıda sözü edilen anlamda bağımsızlık ve kimlik sorunları olan birçok topluluğa ve devlete örnek teşkil edebilecek bir karaktere sahiptir (Dworkin, 2001: 141).

King yapmış olduğu eylemlerde boykot gibi sivil itaatsizlik örneklerini kullanarak halkının bu konuda bilinçlenmesine ve haklarını geri almasına sebep olmuştur. Örneğin; King'in düzenlemiş olduğu Montgomery Otobüs Boykotu bir yıl sürmüş ve sonucunda otobüslerdeki ırkçı ayrımların son bulmasına sebep olmuştur. Ancak kendisi bu boykotu sebebiyle tutuklanmıştır.

King birçok eyleminde ve sözlerinde Gandhi'den etkilendiğini göstermektedir. Aslında tek amacı kendisinin mesup olduğu soydaşlarının eşit, mutlu ve rahat bir hayat sürmelerini sağlamaktır ve tüm hayatını bu yolda emek vererek geçirmiştir.

M.L.King, tüm dünya düzeni ve adaleti üzerine düşünmektedir. Kendi soyunun çektiği sıkıntılardan olumsuz etkilenen King, adaleti, eşitliği tüm dünya halkı için ister. Eğer bir yerde adaletsizlik varsa bu diğer her yeri etkileme riski taşımaktadır (Aygün, 2006: 183).

M.L.King, sivil itaatsizlik hareketlerinin uygun olup olmamasının gerekçesini dine dayandırmaktadır. Eğer bir yasa adil değilse ona uyulmaması gerektiğini öğütleyen King, Gandhi'nin Satyagraha'sı ile benzerdir. Kanunlar adil ve adil olmayan şekilde iki kısma ayrılır. Tabii ki King'e göre yasa adil değilse, buna yasa diyemeyiz. King'e göre adil yasa; din öğretileri ve ahlak normlarıyla tutarlı olan, yasa adil değil ise de ahlak kurallarına uymayandır (Aygün, 2006: 183).

Gandhi'nin de vurguladığı vicdan ve adalet kavramları King'de de mevcuttur. Bu da düşünce sisteminden etkilendiğini göstermektedir. King; insanların birbirlerine yaptıkları ırkçılığın bütün toplumun ve bireylerin psikolojisini bozabileceğinden bahsetmiştir. Kimsenin kimseden üstün olmadığı ve üstünlük taslayan kişilerinde adalet duygusuna sahip olmadığını vurgulamaktadır.

M.L.King, sivil itaatsizlik hareketlerine karşı çıkanlara, bunun aslında halk için doğru ve uygun olduğuna değinmiştir. 1954 senesinde Amerikan Yüksek Mahkemesi okullarda ırkçılıkla ilgili yapılan ayrımcılığı sona erdirmek için bir

verdiği karardan bahsetmiştir. King ve yanındakiler bundan dolayı ortaya çıkabilecek şiddetli durumlarla baş edebilmek amacıyla ‘Toplumsal ve Siyasal Eylem Kurulu’ adında bir grup oluşturmuşlardır (Aygün, 2006: 183).

2.5.Lev Nikolayeviç Tolstoy

Tolstoy Tula bölgesinde 1828’de dünyaya geldi. 1844’de doğu dillerine merak salan Tolstoy, Kazan Üniversitesi’ne gitti fakat bir süre sonra yeterince ilgili olmadığını fark etti ve Kuzey Kafkasya’da yaşayan abisinin yanına giderek orduda yer almaya karar verdi. Burada köy halkının işlerini gelenek görenek ve anlaşma yoluyla hallettiğini gören Tolstoy şu sözleri sarf etmiştir (Marshall, 2003: 512-513).

... toprak mülkiyetinin örgütlü hükümet şiddetiyle savunulduğu bir toplumda var olmayan bir refah ve düzen gördüm...

Bu sözleri ile aslında yönetenler ile yönetilenler arasında yaşanan problemi kısa ve öz şekilde anlatmaktadır. Ona göre şiddet bir toplumda bütün düzeni ve huzuru bozan bir kavram olmuştur.

L.N.Tolstoy, M.Gandhi’nin şiddet dışı sivil itaatsizlik eylemlerini şekillendiren, yönetimin yaptığı haksızlıkları, vatandaş ahlaksızlığını, militarizm tehlikesini çok etkili şekilde eleştiren biridir. Rus Aristokrasisine aittir fakat asla onların savunduğu şiddet fikrinin yanında olmamıştır (Marshall, 2003: 512-513).

Orduda bulunan ve 1856’da ayrılma kararı alan Tolstoy bunun sebebi olarak şiddetin devlet tarafından orduda insanlara öğretildiğini ve buna karşı olduğunu vurgulamıştır. Ona göre herhangi bir konu da şiddet işin içine girdğinde hiçbir şekilde haklı ya da kazanan taraf olamayacağı her kesimin bu durumdan zararlı çıkacağıdır.

İnsanların her zaman özgür olmalarını savunan Tolstoy bireysel özgürlük olmadan toplumsal özgürlüğün olmayacağını ve insanların eğitimden yaptıkları işe kadar her konuda özgürce hareket etmeleri gerektiğini savunur. Eğitimin amacının insana özgüven verme ve haklarını korumayı öğretmek olduğunu bu sebeple özgür bırakılması gerektiğini ancak bunlar sağlanırsa meşru olarak adlandırılabileceğini vurgular.

Tolstoy'un ahlak öğretisine ulaşmak içinse kişi, fesatlığı, kıskançlığı, egoizmi, kını geride bırakarak hareket etmelidir. Kişi kendini aşırı fazla sevmeye başlarsa, çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlar. O bunu doğru bulmaz. Onun ahlak felsefesine göre kişi kendisine kötülük edilse dahi, buna karşılık vermemeli, kimseyi öldürmemeli, kimseyi mahkemeye vermemeli, kimseye zarar vermemelidir. Yine kimse savaş için hazırlık yapmamalı, bu tarz hareketlere katkıda bulunacak vergileri ödememelidir (Marshall, 2003: 512-51).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.DÜNYADAN VE TÜRKİYE'DEN SİVİL İTAATSİZLİK ÖRNEKLERİ

Bu bölüm toplamda 3 alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci kısımda, 18. yy'dan başlayarak gerçekleşmiş örnek sivil itaatsizlik olaylarını 15 hukuk ülkesini içine alacak şekilde sunulmaktadır. Örnek sivil itaatsizlik olaylarının sunulacağı ülkeler: Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Belçika, Avusturya, Avustralya, Fransa, Danimarka, Birleşik Krallık, Hollanda, İtalya, İsviçre, İsrail, Norveç, Japonya ve Türkiye'dir. Bu bölümde öncelikle ülkelerdeki sivil itaatsizliklerin temel sebepleri genel başlıklar halinde verilecek, arkasından önemli sivil itaatsizlik olayları tablolar halinde sunulacaktır. İkinci kısımda ise, dünyadan ve Türkiye'den seçme sivil itaatsizlik olayları tahlil edilecek ve sunulacaktır. Bu bölümde, ABD'den 'Wall Street'i İşgal Et' olayları, Türkiye'den ise, Cumartesi anneleri, Bergama'daki siyanürlü altın arama karşıtı eylemler, düşünce suçuna karşı sivil itaatsizlik eylemleri ve son olarak başörtüsü eylemleri ele alınacak ve bu olayların sivil itaatsizlik olayları olup olmadığı incelenecektir. Son bölümde ise, Taksim Gezi Parkı olayları ele alınacak ve bu olayların neden sivil itaatsizlik olayları olmaktan çıktığı tartışılacaktır.

3.1.Sivil İtaatsizlik Örnekleri

3.1.1.ABD'de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

ABD içerisinde gerçekleşen olayların çoğunluğunun öncelikle savaş karşıtlığı ve silahlanma karşıtlığı sebepleri üzerine geliştiği söylenebilir. Bu sebepleri, kölelik ve ırkçılık, Kızılderili hakları izlemektedir. Tablo 1'de ABD'de meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 1: Amerika Birleşik Devletleri'nde Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları (Ökçesiz, 2011: 75; TRTHaber, 2014; Hürriyet, 2013).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	Quaker'ın ritüelleri ile diğer din mezheplerinin ayinlerinin, köleliğe karşı protestolar ile bölünmesi.	Concord / New Hampshire	1841
2	H.David Thoreau, Meksika ile olan savaşı ve köleliği protesto etmek amacıyla kafa vergisi vermeye razı olmayışı.	Concord/ Massachusetts	1846

3	Chippewa Kızılderililerinin, Kızılderili problemlerimerkeziniyerel bölgelerden şehre transferini engellemek amacı ile içeriye girme ve oturma eylemleri.	Cass Lake/ Minneapolis	1938
4	Corbett Bishop'un dinsel sebeplerden dolayı ikame görevleri yapmaması ve askerliliğini yapmaması.		9.Eylül 1944- 12 Mart 1946
5	United Auto Workers'ın işçi temsilciliğinin kabul edilmesi amacıyla General Motors'ta oturma eylemi		Aralık, 1936
6	Belediyenin toplu taşıma araçlarında koyduğu ırklara göre oturma sisteminin Rosa Parks tarafından ihlal edilmesi ve yok hükmünde kabul görmesi.	Montgomery/ Al.	Aralık, 1955
7	Tuscacora Kızılderililerinin oturdukları yerde sel baskınına neden olacak olan hafriyat araçlarının direk önünün kesilmesi.	New York	1958
8	Teolog Maurice Crakkin'in nükleer silahları protesto etme amacı ile vergi ödemeyi ret etmesi.	Cincinnati	1958
9	Phoenix'lerin Eniwetok'tanükleersilahalanına girme girişimi.	Hawaii	Temmuz, 1958
10	Nükleer silahın şantiye bölgesine giden yolları işgal ve protesto hareketleri.	Chyenneye,Wy.	1958
11	Siyahların, ırkça ayrılmamış toplu taşıma araçlarıyla yola çıkan özgürlük yolcularına yasaklı sevgi gösterileri. Bu gösterilerden sonra 560 kişi tutuklanmıştır.	Albany- Georgia	Aralık, 1961
12	İrk ayrımının kaldırılması için yasaklanmış bir gösteri: 76 tutuklu.	Albany	Temmuz, 1982
13	Siyahlara ait, medeni haklar hareketinin yapmış olduğu yasaklanan gösterileri.	Birmingham/ Alabama	1963
14	Üç askerin basın konferansı yaparak, Vietnam'dakisavaşihlaka aykırı ilan etmek suretiyle savaş karşıtı açıklamalar yapması.	Washington D.C.	1966
15	Vietnam Savaşını protesto etmek için askerlik dairesi önünde oturma eylemi.	Oakland/ California	Ekim, 1967
16	İsmi, Everyman I ve II olan yelkenli teknenin nükleer silahlar bölgesine girme girişimi.	Christmas Island	1962
17	Askerliği reddeden bir vatandaşa, bir kilisenin iltica hakkı vermesi.	Boston/ Massachusetts	Mayıs, 1968
18	Vietnam Savaşını protesto amaçlı itaatsizlik ve isyan yapımları sonucu 200 bin ilgiliolarak 3 ve 8 yıl arası hapis cezalarının verilmesi.		1967-1970
19	John Broxton askerlik görevini dinsel olmayan bir sebebe bağdaştırdı ve iki buçuk yıl hapis cezasına çarptırıldı.	Philadelphia	Aralık, 1970
20	ABD'nin, Vietnam Savaşına girmesinin Anayasaya aykırı olduğunun kararı verilmesine yol açmak amacı ile yüz askerin Yüksek Federal Mahkemeyi abluka altına alması.	Washington D.C	Aralık, 1971
21	Daniel Ellsberg'in, Pentagon'un Vietnam Savaşı üzerine gizli çalışmalarını yayımlaması.	Washington D.C.	1971
22	MX türü Nükleer Silahların denemesini protesto amacı ile Vadenburg hava kuvvetleri üssünün ana girişi önünde, oturma eylemi ve tel örgülerinin sökülmesi. Sonunda 200 kişi polis tarafından tutuklanmıştır.	Santa Barbara/ California	Ocak, 1983
23	Concord'daki deniz üssüne giden bir trenin Rayların üzerinde diz çökerek engellenmesi denemesi. Bu deneme sonunda; protestocu Brian Willson'ın iki bacağı da tren altında kalmıştır ve çiğnenmiştir.	Concord	1987
24	Gwynne Oak Eğlence Park'ındaki CORE Medeni Haklar Örgütünde içeri girme protestosu: 283 tutuklama.	Baltimore/ Maryland	Temmuz, 1963

25	Quebec-Washington-Guantanamo-Barış Yürüyüşüne katılanların önceden saptanan güzergahı izlemedikleri için tutuklanması: 64 kişi	Albany	1963
26	Üç askerin bir basın konferansı yaparak Vietnam'da ahlaka aykırı bir savaşı sürdürmekten kaçınmaya teşvik etmesi.	Washington/DC	Haziran, 1966
27	Vietnam savaşını protesto etmek düşüncesiyle, 50 adet asker kimliğinin yakılması olayı.	Boston/Mass	Ekim, 1967
28	Kızıldeniz'in San Fransisco Körfezindeki Alcatraz adasını işgal etmesi.	San Fransisco	Kasım, 1969
29	Daniel Ellsberg, Pentagon'un Vietnam savaşı hakkındaki gizli çalışmalarını yayımlamıştır.	Pentagon	1971
30	Seabrook atom reaktörünün şantiye alanının işgal altına alınması: 1400 kişi tutuklanmıştır.		Mayıs, 1977
31	Tucson 'dan başlayarak, Sanctuary Hareketi tarafından, Latin Amerika'dan gelmiş olan sığınmacıların saklanması.		1981-1985
32	Greenpeace'in, Nevada çölünde Yaka Flat nükleer silahları deneme alanına girmesi: Beş tutuklu.		Nisan, 1983
33	Bir "pflugschar" grubunca Avco füze fabrikasında bilgisayar parçalarının üzerine kan serpmeye sınırlı şekilde zarar verilmesi.	Wilmington/ Mass	Temmuz, 1983
34	Hareketleri üzerine geçici olarak tutuklanan 11 kişinin, Montgomery'de ki kongre binasından uzaklaştırılması.	Montgomery	Şubat, 1988
35	Wall Street'i İşgal Et (İngilizce: Occupy Wall Street), ABD'nin finansal kalbi Wall Street'te, Kanadalı aktivist grup Adbusters tarafından başlatılan halk eylemleri ve toplumsal hareket.	Missouri	2014

3.1.2. Almanya'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

Almanya'daki sivil itaatsizlik olayların nedenlerine bakıldığında, daha çok ABD'deki gibi savaş karşıtlığının öne çıktığı görülmektedir. Hitler Rejimi karşıtlığı, Yahudilere destek, askere alınmaya karşı gelmek, nükleer silahlara direnme ve çevresel sebepler diğer sivil itaatsizlik sebepleri arasında gelmektedir. Tablo 2'de Almanya'da meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 2: Almanya'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları (Ökçesiz, 2011: 61; Haberler.com, 2011: Fromm, 1987).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	"Beyaz Gül" topluluğunun organize ettiği, toplama kampındaki tutukluların aileleriyle ilgilenme ve bu tutuklular için ekme toplama.	Münih	1942-1943
2	Beyaz Gül'ün organizasyonunun kurulması. Bu kuruluş Nasyonal Sosyalizm'e karşı ilk kurulan organizasyondur. Demokratik ilkeleri yok sayan yönetime entelektüel eylem çağrısı yapar.	Münih	Haziran, 1942

3	27 Şubat günü Alman Eşleri olan Yahudi erkekler tutuklanmıştır. Bunun üzerine Alman Eşler Rosenstrasse'deki cezaevinde protesto gerçekleştirdiler. Alman Askerler ateş açma tehdidi yöneltmişlerdir fakat eşler orayı terk etmemişlerdir ve kadınlar halk tarafından desteklenmiştir. Sonunda eşler mücadelelerini kazanmıştır ve 1700 kişiden oluşan büyük bir tutsak erkeğin hepsi salınmıştır.	Berlin	Şubat, 1943
4	Alman Parlamentosunun nükleer silahlar kararına karşı Volkswagen fabrikasında çalışan 3000 kadar işçinin bir saatlik grevi.	Braunschweig	Mart, 1958
5	Nükleer bombalarakarı Henschel fabrikasında 500 kadar işçinin yürüyüşü ile gerçekleşen protesto.	Kassel	Mart, 1958
6	SPDdestekçisi gençlik örgütü, Şahinler'in Atom silahlarını protesto amaçlı tramvay raylarına oturmaları.	Berlin/Neukölln	Nisan, 1958
7	Frankfurt polis binası önünde protesto eylemi. Bu eylemin sebebi, Der Spiegel dergisinde çalışan ve vatana ihanetle suçlanan redaktörler olmuştur.	Frankfurt	Şubat, 1962
8	Kadın dergisi, "Constanze"nin tüm kadınları savaşa karşı genel greve çağırması.		Ocak, 1950
9	Yasaklanmasına rağmen, halk kamuoyu yoklama kurulu, yeniden ordu kurulmasına karşı imza toplamaya devam etmesi.		1951
10	Royal Air Force'un Helgoland adasındaki bomba fırlatma bölgesini işgal etmesi.		Aralık, 1950-1951
11	Berlin Özgür Üniversitesi'ndeki Otta-Sohr Enstitüsü'nün olağanüstü hal yasalarını protesto hedefiyle işgal edilmesi.	Berlin/ Otta-Sohr	Mayıs, 1968
12	Nordhorn-Range'daki hava alanının, uçuş kulesinin ve bombalama bölgesinin kuşatılması.	Nordhorn-Range	Haziran, 1971
13	Sivil hizmet görenlerin siyasi amaçlı tayinlere karşı protestoda bulunması.	Göttingen	1972
14	Yüzler Komitesi'nin Berlin'de Yunan askeri komisyonu karşısında Yunanistan'ın özgürlüğü için oturma protestosu.	Berlin	Şubat, 1968
15	Birçok ölümlü kazanın olduğu geçit üzerinde, tren raylarının 30 saat boyunca kuşatılması.	Essen	Eylül, 1973
16	NATO karargahı önünde Kuzey İrlanda'dan Britanya'nın geri çekilmesi kampanyası için bildiri dağıtılması ve Alman Pasifistlerinin hapse koyulması.	Mönchegladbach	Aralık, 1973
17	Mozambik'teki Cabora Bassa barajına yönelik, Siemens ortaklar genel kurulu toplantısında kürsünün işgal edilmesi.	Münih	Mart, 1972
18	Öz-yönetimli gençlik merkezi "putte"yi boşaltmaktan kaçınma eylemi.	Berlin-Wedding	Nisan, 1971
19	Askerlik hizmetinden kaçınması henüz tanınmamış olan Bernd Spahr'ın idare mahkemesindeki duruşmasından 19 gün önce askerlik çağrısına uymaması ve emre itaatsizliği.	Stuttgart/ Bietigheim-Würzburg	Ocak, 1975
20	Katolik Egon Spiegel'in hem askerlikten, hem de onun yerine sivil hizmetlerden kaçınması üzerine altı aylık hapis cezasına çarptırılması.		Eylül, 1976
21	Polis memurlarını istifaya çağırdıkları için komünistlerin mahkumiyeti.	Berlin	1976
22	Brokdorf atom enerjisi santralının yapı alanında kısa süreli işgal.	Brokdorf	Ekim, 1976

23	Anayasa Mahkemesinin askerlik hizmeti yasasını geri çevirmesi üzerine ordu kimliklerinin yakılması.	Stuttgart, Tübingen, Lörrach ve Göttingen	Nisan, 1978
24	Atomdan elde edilen elektrik faturasını kısmen ödemeye çağrı.	Itzehoe	Şubat, 1977
25	Grohn'de atom enerjisi santralının yapım alanının kısa süreyle işgal altına alınması.		Şubat, 1977
26	Gorleben'deki sondaj çalışmalarını protesto amacıyla yedi kilisenin işgali.	Gorleben	Mart, 1978
27	Nürnberg Reichswald'de cephane depolanmasına karşı askeri sahaya ağaç ve çalı dikilmesi.	Erlangen	Eylül- Ekim, 1978
28	Her türlü askeri ve ikame hizmetten kaçınan Volker Jetter'in firar ettiği için 6 ay hapis cezasına çarptırılması.	Rottenburg	Mayıs, 1979
29	Greenpeace örgütü tarafından Bayern&Leverkusen şirketinin basamaklarına hasta balıklarla dolu poşetleri boşaltması.		1980
30	Gorleben 1004 numaralı sondaj bölgesinde "Özgür Cumhuriyet Wendland" adlı bir kulübe-köy kurulması ve bu kulübelerin boşaltılmasından kaçınılması.	Gorleben	Haziran, 1980
31	Freiburg'da ev işgalleri.	Freiburg	Haziran, 1980
32	El Salvador dayanışma grubunca Köln Katedralinde sembolik sığınma talebi.		Eylül, 1980
33	Uluslararası elektronik savunma sanayi sergisine (İDEE) karşı çıkmak amacıyla tramvayların sivil ikame hizmet görenlerce üç dakikalığına ablukaya alınması.	Honnover	Mayıs, 1982
34	Federal Ordunun Bedburg'daki "bizim ordumuz" sergisi önünde bir kez insandan halı eylemi.	Köln	Mayıs, 1982
35	Altı saatlik aralarla Grossengstingen füze üssünün oturma eylemiyle ablukaya alınması.	Schwab.Alb	Ağustos, 1982
36	Norveç konsolosluğunun girişinin Greenpeace tarafından sit-in eylemiyle ablukaya alınması.	Frankfurt	Kasım, 1982
37	NATO-EUCOM komuta merkezine giden yolda on iki dakikalık aralarla oturma eylemi.	Stuttgart	Aralık, 1982
38	Nüfus sayımını boykot çağrısı.		Nisan, 1983
39	Gelir vergisi yükümlüsü 10 kişinin savaş vergisini ödemekten kaçınması.		1983
40	800 kadının Hasselbach füze üssü alanına yürüme hareketi	Hasselbach	1983
41	Öncü kişilerin Bitburg'daki Amerikan füze üssünün oturma eylemi ile ablukaya alması.	Bitburg	Eylül, 1983
42	Carl-Schurz kışlasının çevrelenmesi.	Bremerhaven	Ekim, 1983
43	Uçaksavar bataryasına giden yolda oturma eylemi.	Waldbröl	Ekim, 1983
44	Yeni atom silahlarının yerleştirilmesine karşı çıkmak amacıyla 4.900 öğretmenin yarım saatliğine işi bırakmaları.	Berlin	Ekim, 1983
45	Amerikan takviye deposunun ablukası.	Frankfurt/Hausen	Ekim, 1983
46	Parlamentonun silahlanma kararına karşı, trafiğin düğüm noktalarında 15 dakika gibi bir süre oturma eylemi.	Berlin	Kasım, 1983
47	Kellinghusen atom silahları deposunun çitlerini aşma hareketi.		Aralık, 1983

48	Orta menzilli füzelerin yerleştirilmesine karşı çıkmak amacıyla 90 profesörün bir günlüğüne işi bırakmaları.		Ocak, 1984
49	Askere alma dairesi önünde oturma eylemi.	Dortmund	1984
50	Füze nakil araçlarının çevrenmesi.	Mutlangen	1984
51	Protestan kiliseler gününde Güney Afrika başkonsolosluğunda üç saat boyunca oturma protestosu.	Duesseldorf	Haziran, 1985
52	Frankfurt'taki Main nehri köprülerinin havaya uçurma odacılarının kamuya açık bir eylemle örülerek kapatılması	Frankfurt/Main	1984
53	Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atılmasının yıldönümünde Mutlangen'deki nükleer füze üssü önünde oturma eylemi: 45 tutuklu.	Mutlangen	Ağustos, 1985
54	Mutlangen füze atış noktasının savaşa karşılık günü sebebiyle çevrenmesi:44 tutuklu	Mutlangen	Eylül, 1985
55	Wackersdorf W A A'nın, önde gelen kişilerin de katıldığı 100 kişi tarafından sembolik işgali.		Ekim, 1985
56	Brokdorf atom enerjisi santralının ana girişinde oturma eylemi.	Brokdorf	Haziran, 1986
57	Hamm-Uentrop'daki yüksek ısı reaktörünün soğutma kulesinin işgali	Hamm-Uentrop	Temmuz, 1986
58	Amerikan hava üssü girişinin ablukaya alınması.	Ramstein	Ağustos, 1986
59	Füzeler sonbaharına bir başlangıç olarak Mutlangen'daki Amerikan füze deposunun ablukaya alınması.	Mutlangen	Eylül, 1986
60	Frankfurt ceza hakimi Hermann Möller'in katılımıyla Mutlangen'daki Amerikan füze deposunun ablukaya alınması.	Mutlangen	Eylül, 1986
61	Atom bombası denemelerine karşı çıkmak için "Robin Wood"un, Bavyera federe devleti başkanlığına giden yolu kapatması.		Ekim, 1986
62	Cattenom nükleer reaktörüne karşı uluslararası eylem topluluğunun 10 Fransa-Almanya sınır kapısını ablukaya almaları.		Kasım, 1986
63	Cruise Missiles depo şantiyesinin ablukaya alınması.	Hasselbach (Hunsrück)	Kasım, 1986
64	Yeşillerin milletvekillerince nüfus sayımını protestoya çağrı.		1987
65	"Alışılmamış Tedbirler Bürosu"na nüfus sayımı formlarından bir Truva atının çizilmesi.	Berlin	1987
66	Bir füze konvoyunun Ren nehrini geçişinin oturarak kapatılması eylemiyle engellenmesi.	Dahn	Ekim, 1987
67	Rheinhausen'daki Krupp çelik işletmelerinin kapatılmasını protesto etmek amacıyla, ren köprülerinin çelik işçilerince kapatılması.	Duisburg	Aralık, 1987
68	Tarım ürünleri fiyat tarifelerini boykot amacıyla çiftçilerin, traktörleriyle Hollanda sınır kapılarını bir saatliğine kapatmaları.		Şubat, 1988
69	Franfurt'ta Bankaların artan gücü ve dünyada artan yoksulluk nedeniyle gösteri yapılması.	Franfurt	2011

3.1.3.Belçika’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

Belçika’da meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarının sebepleri arasında savaş karşıtlığı ilk sırada gelmektedir. Savaş karşıtlığını çevresel sebepler, askere karşı gitmeye direnme ve nükleer gücün ülke içinde yer almasına karşı gelme takip etmektedir. Tablo 3’te Belçika’da meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 3: Belçika’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları (Ökçesiz, 2011: 82).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	V. Uluslararası şiddetsiz Anti-Militarist Yürüyüşü sırasında, Pankartlarla Brüksel-Varşova silahsızlanma yolculuğuna dikkati çekmek için Brüksel Garında imdat freninin çekilmesi.	Brüksel	1979
2	ENSEC’e (ElectronicsforNational Security Exhibition Conference) karşı boykot hedefiyle silahlanma yarışının kurbanları için bir anma levhasının yasaya aykırı bir törenle açılması.	Brüksel	1983
3	ENSEC’in dikenli tellerine oyuncak bebekler asılması.	Brüksel	1983
4	ENSEC’in kapılarının önünde insandan oluşan halılar oluşturulması.	Brüksel	1983
5	ENSEC’in avlusunda oturma eylemi yapma.	Brüksel	1983
6	Askeri sahaya girme hareketi ve bu hareket sonucunda 18 kişinin 18 ay hapis cezasına çarptırılması.	Florenne	Ekim, 1985
7	Yasaya aykırı bir biçimde trafik işaretleri yerleştirmek ve tehlikeli noktalara yaya geçidi çizgileri koymak.	Graz	Ekim, 1983
8	Liman yapım çalışmalarını için ağaç kesimini boykot etmek ve ağaçlara sarılmak.	Viyana	Ekim, 1983
9	Sivil ikame hizmet yapmak için başvuruda bulunmuş olanların, dilekçelerinin ret edilmesi üzerine emre itaatsizlik eylemleri.	Graz, Salzburg	1984
10	Bir akarsu enerji santralinin kurulması için gerekli ağaç kesimini engelleme sebebiyle Hainburg merasına giden yolların işgali.	Hainburg	Aralık, 1984
11	Çekişmeli bir özel arsadaki çöp deposunun giderek yayılmasına karşı yapılan boykot eylemi.	Radkersburg	Mayıs, 1985
12	Askerliğe karşı ikame servis gören 160 kişinin, ülke savunmasına kapsamlı bir entegrasyonu amaçlayan bir temel eğitimi boykot etmeleri.		Temmuz, 1985
13	Wackersdorf Atom Reaktörü karşıtlarına geçit vermeyen Alman sınır polisini protesto etmek hedefiyle Alman sınır kapılarının kuşatılması.	Wackersdorf	Haziran, 1985

3.1.4. Avustralya’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

Avustralya’daki sivil itaatsizlik olayları Uranyum çıkarılmasına karşı gelişen çevre nedenli olaylardır. Tablo 4’te Avustralya’da meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 4: Avustralya’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları (Ökçesiz, 2011: 81).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	Uranyum çıkarılmasını protesto amacıyla bütün ülkede 24 saatlik demiryolu boykotu.		Mayıs, 1976
2	Uranyum madeninin gemilere yüklenmesini engellemek amacıyla grev ve oturma boykotu.	Melbourne	1977

3.1.5. Fransa’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

Fransa’da gerçekleşmiş sivil itaatsizlik örneklerine bakıldığında, genel olarak en çok atom bombası testlerine yönelik protestoların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Sonraki önemli protestolar ise; çevresel konular, nükleer güç karşıtlığı, savaş karşıtlığı ve askerlikten kaçınma olarak sıralanabilir. Tablo 5’te Fransa’da meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 5: Fransa’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları (Ökçesiz, 2011: 83).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	Halkın, Mururoa’da nükleer bomba testinin boykot sebebiyle 1966’dan beri vergi ödemekten geri durması.		1966
2	Sorbonne Üniversitesinin binasını işgal etme hareketi.		Mayıs, 1968
3	GARM’ın (militarizme karşı eylem ve direnme grubu) “force de frappe”nin bir komando merkezinde içeri girmehareketi.	Lyon	Ocak, 1971
4	Dominique Valton’un siyasi Saiklerle giriştiği, askerlik görevinden kaçınma eylemi üzerine 18 aylık hapis cezasına hükmedilmesi.	Rennes	Ocak, 1971
5	Bir nükleer reaktörünün şantiyesinde 40 günlük oturma boykotu.	SantVulbas	Eylül-Ekim, 1971
6	Mururoa-Atoll’da atom bombası denemesini boykot maksadıyla Notre Dame kilisesindeki sütunlara zincir ile bağlanma eylemi.	Paris	Haziran, 1971

7	Mururoa-Atoll'da atom bombası denemesini protesto etmek amacıyla "Greenpeace"nin bir yürüyüş grubunun yasaya aykırı şekilde sınırı aşmaları.	Herseau(Belçika)	Mayıs, 1971
8	Askerlik hizmetinden kaçınanların bir askeri tören geçidinde pasifist sözler söyleyerek birlikte yürüme eylemleri.	Paris	Temmuz, 1972
9	LIP saat fabrikasının işgal edilmesi.	Besançon	Nisan, 1973
10	Mururoa-Atoll'daki nükleer bomba deneme bölgesine "Greenpeace"nin FRI grubuna girmeye çalışması.		Ocak, 1979
11	Askeri bir alanda yapı yasağına rağmen büyük bir koyun ahırının kurulması.	Larzac	Haziran, 1973
12	Spekülatörlerin, askeri eğitim alan yapılacağını umdukları ve ekmedikleri boş tarlaların sürülmesi.	Larzac	Aralık, 1973
13	Kurşun sülfat fabrikasına ait şantiye alanının işgali.	Marckolsheim	Temmuz, 1974
14	Bir devlet karayolunun kesilerek bir su borusu hattının izinsiz olarak askeri eğitim alanına yönlendirilmesi.	Larzac	Ocak, 1975
15	Çiftçilerin bir atom reaktörü şantiyesinin çevresindeki çiti sökerek alanı işgal etmeleri.	Brandet/St. Louis	Nisan, 1975
16	Toprak satım bürosunda ve kışlada içeri girme eylemi.	Larzac	Haziran, 1976
17	Malville atom reaktörü önünde çadır kampı kurma ve oturma eylemi.		Temmuz, 1976
18	İkame sivil hizmetten kaçınanların "barış zamanında firar" nedeniyle 3 ve 6 ay hapis cezasına çarptırılmaları.	Strassburg	Haziran, 1978
19	Askeri eğitim alanının genişletilmesini protesto amacıyla askerlik cüzdanlarının geri gönderilmesi.	Larzac	Nisan, 1979
20	"Greenpeace"nin, La Haye'de "Pasific Swan" isimli bir nükleer artığa sahip geminin manevrasını lastik botlarla engellemesi.		1980
21	Paimboef Atlantik limanından Tetrametil ile yüklü bir geminin "Greenpeace" tarafından ablukaya alınması.		Şubat, 1985

3.1.6.Danimarka'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

Danimarka'da gerçekleşmiş iki sivil itaatsiz olayından ilki, işçi haklarının iyileştirilmesiyle ilgilidir. İkincisi ise, otopark inşaatı yerine halk parkı yapılması nedeniyle gerçekleşmiştir. Tablo 6'da Danimarka'da meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 6: Danimarka'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Örnekleri (Ökçesiz, 2011: 83).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	İşçi mahallesi Nørrebro'nun "Schwarzer Viereck" mevkiinde ev işgalleri.	Kopenhag	1970

2	Otopark yerine halk parkı yapılması talebiyle bir arsanın işgali.	Kopenhag	1970
---	---	----------	------

3.1.7. Birleşik Krallık'ta Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

Birleşik Krallıktaki sivil itaatsizlik olaylarının nedeninin büyük bir kısmını silahlanma ve savaş karşıtlığı oluşturmaktadır. Bu sebebi, nükleer güç karşıtlığı ve nükleer gücün yol açtığı çevresel etkilere karşıtlık izlemektedir. Tablo 7'de Birleşik Krallık'ta meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 7: Birleşik Krallık'ta Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Örnekleri (Ökçesiz, 2011: 83).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	Muhabirlerin, parlamento konuşmalarını yayımlama yasağını çiğnemeleri.	Londra	1768
2	David Hogget'in askerlik karşıtı protestoları.	Londra	1947
3	Toprak istimlakını boykot etmek amacıyla bir kışlaya giden bir yolun 70 pasifist tarafından oturarak kesilmesi.	Galler	1951
4	"Operation Gandhi" adlı nükleer silah karşıtlarının savunma bakanlığının ana girişinde oturma eylemi.	Londra	Ocak, 1952
5	"Operation Gandhi", pasifistlerinden iki kişinin Amerikan üssünün önünde uzanarak protesto eyleminde bulunmaları.	Mildenhall	Haziran, 1952
6	"Direct Action Committee" tarafından Swaffham füze üssünde inşaat makinelerinin işgali.	Norkfolk	Aralık, 1958
7	Füze üssüne giden yolda oturarak çevreleme eylemi.	NortPickenham	Aralık, 1958
8	"Committe of 100"ün savunma bakanlığı önünde oturma protestosu.		Şubat, 1961
9	"Committe of 100" atom silahları karşıtlarının parlamento önünde oturma eylemi yapmak için parlamentoya doğru yürümleri.	Londra	Nisan, 1961
10	"Committe of 100"ın Trafalgar meydanında oturma boykotu.	Londra	Eylül, 1961
11	"Committee of 100"ın Ruislip NATO havaalanını basma denemesi.		Aralık, 1961
12	Carbon Black kömür fabrikasına giden caddenin çevrelenmesi.	Swansea	Şubat, 1971
13	Kuşkulu bulunanların tutuklanmasını boykot için "North Ireland Civil Rights Association" tarafından koordine edilen ve otuz bin kişinin katıldığı kira ve vergi boykotu.		Ağustos, 1971
14	İngilizlerin Kuzey İrlanda'dan çekilmesi kampanyasında askere alma bürosunun basılması.	Londra	Temmuz, 1973

15	İngilizlerin Kuzey İrlanda'dan çekilmesi kampanyasında İngiliz askerlerine yapılan çağrı bildiri dağıtan kadınların gözaltına alınmasına yol açılması.	Colchester	Ağustos, 1973
16	"Gem" isimli geminin, nükleer artığı ile dolu İngiliz varillerini Atlantik'te suya bırakması sırasında "Greenpeace" in botlarının önünün kesilmesi.		1978
17	"Greenpeace" in eylem gemisi "Sirus" tarafından İngiliz nükleer artıklarının suya terk edilmesinin önünün kesilmesi.		1981
18	6 "Greenpeace" cinin, nükleer artığı taşıyan "Gem" isimli geminin dört platformuna tırmanması.		1982
19	Askeri alana giden yollarda oturma boykotları.	GrenhamCommo n	Aralık, 1983
20	"Snowball" protestosu çerçevesinde, Sculthorpe hava alanından başlayarak askeri yapılar çevresindeki dikenli tellerin, sorumluluğunu üstlenerek delinmesi.	Norfolk	Ekim, 1984
21	Amerikan hava üssünün çitinin geçilmesi denemesi.	GrenhamComm on	Mayıs, 1985
22	Füze üssünün çevrelenmesi: 70 kadın tutuklanmıştır.	GreenhamComm on	Aralık, 1985
23	Radyoaktif atıkların depolanması için planlanan bölgede yapılan sondaj çalışmalarının önüne geçilmesi.		Ağustos, 1988

3.1.8.Hollanda'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

Hollanda'da meydana gelen sivil itaatsizliklerin sebeplerine bakıldığında, nükleer silahların ve atıkların temel rol oynadığı söylenebilir. Bu sebepleri, çevresel nedenler ve silah karşıtlığı takip etmektedir. Tablo 8'de Hollanda'da meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 8: Hollanda'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları
(Ökçesiz, 2011: 85).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	Kabouter'lerin evleri basması.	Amsterdam	1970
2	Atom artığının atılmasını boykot etmek amacıyla yelkenlilerin Ijmuiden kanalını çevrelemeleri.		1980
3	"Greenpeace" in botları ile "Rainbow Warrior" tarafından seyreltik asit taşıyan gemilerin çevrelenmesi.	Rotterdam	1980
4	Askerler üniformalarıyla yeni nükleer silahlarının yetiştirilmesine karşı gösteri yapmaları.	Amsterdam	Kasım, 1981
5	Nükleer enerjiyi boykot: Elektrik faturasının bir kısmının (%2,7) bloke edilmiş bir banka hesabına yatırılması.	Friesland	1980-1982
6	"Greenpeace" in, botları ile nükleer atığı taşıyan "Scheldeborg" ve "Rijnborg" adlı Hollanda gemilerinin önüne geçmesi, "Rijnborg" un yükleme vincine çıkma eylemleri.		Eylül, 1982

7	Raylar üzerinde duran gruplarca askeri nakliyat trenlerinin önüne geçilmesi.	Groningen	Şubat, 1983
8	Cruise füzelerinin yerleştirilmesini boykot maksadıyla Amerikan hava üssünün telleri arasına 33 kg. marihuana tohumunun atılması.	Woenstrecht	Nisan, 1984

3.1.9.İtalya’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

İtalya’da meydana gelen sivil itaatsizlik olayları genel olarak İtalya’nın güneyinde yer alan Sicilya bölgesindeki işsizlik, ekonomik sıkıntılar ve ülkenin genelinin silahsızlandırılması nedeniyle gerçekleşmiştir. Tablo 9’da İtalya’da meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 9:İtalya’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları (Ökçesiz, 2011: 88).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	Sicilya’da toprakların işgal edilmesi.	Sicilya	Ağustos, 1919
2	İşsizliğe karşı boykot nedeniyle, Danilo Dolcili derliğinde kurallara aykırı bir şekilde yol yapımı.	Sicilya	1956
3	İşsizliğin boykot amacıyla bir duvar ustası 7 çocuğu ile el ele vererek Palermo’daki bir yolu kesme eylemi.		Nisan, 1963
4	Hükümeti Belice-Tal’a (Sicilya) yardıma sevk etmesi yönünde hareket ettirmek için gruplar halinde askeri hizmetten geri çekilme eylemi.	Sicilya	Mayıs, 1970
5	Öğrenim koşullarının iyileştirilmesi için ve aşırı sağ şiddet hareketlerini boykot etmek amacıyla Roma Üniversitesinin öğrenciler tarafından çevrenmesi.	Roma	Şubat, 1977
6	“Anti militarist şiddetsiz yürüyüş” nedeniyle Cruise füze yapımının engellenmesi.	Comiso	1977
7	Triest Katolik Piskoposunun silahlanma harcamalarını protesto etmek amacıyla vergi boykotu onaylaması.		Ocak, 1986

3.1.10.İsviçre’de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

İsviçre’de gelişen sivil itaatsizlik olayları çoğunlukla silahlanma karşıtlığı ve Atom enerjisine karşıtlık sebebiyle meydana gelmiştir. Tablo 10’da İsviçre’de meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 10:İsviçre’de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları
(Ökçesiz, 2011: 88).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	32 Katolik ve Protestan ilahiyatçılar savunma bakanına askerlik servisinden ve onun yerine geçen sivil servisten uzak durmayı destekleyen bir mektup kaleme alması.		Şubat, 1972
2	Kaiser August Nükleer Enerji Santralının şantiyesinin işgali; şantiyeye giden yollarda ve inşaat makinelerinde oturma eylemleri.	Basel	Nisan, 1975
3	Okul yönetiminde eksiklikler nedeniyle boykot, Engelsvilen-Dort- nacht (Thurgau)		Mayıs, 1977
4	Gösgen Atom Enerji Santralının şantiyesini işgal girişimleri.		Haziran- Temmuz, 1977
5	Silah sergisinin önünde insandan halı.	Winterthur	Haziran- Temmuz, 1981
6	38 adet hizmet cüzdanının bir beton blokta dondurularak ve Sihl’de sulara bırakılarak sivil korunmadan kaçınma eylemi.	Zürich	1984
7	Mühleberg Atom Enerjisi Santraline giden yolların “Gewalt –freiheitsgruppegegen Atomenergie” tarafından ablukaya alınması.	Bern	Ekim, 1980

3.1.11.İsrail’de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

İsrail’de meydana gelen sivil itaatsizlik olaylarının biricisi, Ofra’ya yasadışı olarak Siyonist bir hareketçe yerleşim kurulmasıdır. İkinci ise, Lübnan’a olan saldırıyı protesto etmek, sonuncusu ise atom silahlarını protestodur.Tablo 11’de İsrail’de meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 11: İsrail’de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları
(Ökçesiz, 2011: 93).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	İşgal altındaki Batı Ürdün’de GuschEumunin adlı bir Siyonist hareketçe ilk yasadışı yerleşim olan Ofra’nın kurulması.		1975
2	Lübnan’a saldırıyı protesto amacıyla “Yeshgvul” adlı yedekler grubunun İsrail dışında askerlik hizmetinden kaçınması.		Haziran, 1982
3	Yapımına katılan bir mühendis tarafından İsrail atom silahlarının gizli planlarının yayımlanması.		1987

3.1.12.Norveç'te Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

Norveç'te meydana gelen iki sivil itaatsizlik olayın birincisi çevresel sebeplerle meydana gelirken, ikincisi askerlik ve sivil hizmeti kabul etmeme sebebiyle oluşmuştur. Tablo 12'de Norveç'te meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 12: Norveç'te Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları
(Ökçesiz, 2011: 89).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	Bir hidroelektrik santrali şantiyesinin, ren geyiklerinin yaylaklarına zarar verdiği iddiasıyla işgal edilmesi.		1981
2	Jörgen Johansen'in tüm askeri ve onun yerine ikame sivil servisleri kabul etmemesi.		Ekim, 1985

3.1.13.Japonya'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

Japonya'da meydana gelen aşağıda listelenen iki sivil itaatsizliğin biricisi çevresel sebepler ile meydana gelirken, ikincisi silahlanma karşıtlığı ve bunun bedeline karşılık gelen vergiyi ödememek ile ilgili olmuştur. Tablo 13'te Japonya'da meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 13: Japonya'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları
(Ökçesiz, 2011: 89).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	Vergide askeri bütçe oranına karşılık gelen miktarı ödemekten geri durma.		1974
2	"Greenpeace"ın 15 metrelik bir lastik balinasıyla bir Japon balina avlanma gemisinin denize açılmasının engellenmesi: 3 tutuklu.	Yokohama	Aralık, 1987

3.1.14.Avusturya'da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

Avusturya'da meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarının birçoğu savaş karşıtlığı ve çevresel sebepler nedeniyle meydana gelmiştir. Tablo 14'te Avusturalya'da meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 14: Avusturya’da Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları
(Ökçesiz, 2011: 81).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	Yasaya aykırı bir şekilde trafik levhaları koymak, tehlikeli yerlere yaya geçidi çizmek.	Graz	Ekim, 1983
2	Liman yapımı çalışmaları için gerekli olan ağaç kesimini engellemek için ağaçlara sarılmak.	Viyana	Ekim, 1983
3	Peischling-Neunkirchen enerji santralının zararlı madde yayılımını engellemek için Greenpeace örgütünün bacayı işgali.	Graz	Nisan, 1984
4	Reichrammig'deki arka sıra dağlarında enerji santralının kurulması için deneme sondajlarının yapılacağı şantiye yerinin işgali.		Nisan, 1984
5	Sivil ikame hizmet yapmak için başvurmuş olanların dilekçelerinin reddi üzerine sivil itaatsizlik olayları.	Graz	Kasım, 1984
6	Gübre sınırlamasından çekinen çiftçilerin bir kuyu şantiyesini ablukaya almaları.	Eichfeld	Temmuz, 1984
7	Bir bahçe ve park bölgesindeki yol yapım çalışmalarında kullanılan motorlu araçların engellenmesi.	Viyana	Temmuz, 1984
8	Bir akarsu enerji santralının kurulması için gerekli ağaç kesimini engellemek amacıyla Hainburg merasına giden yolların işgali.		Aralık, 1984
9	ABD'ne ve SSCB'ne denemelerinin durdurulması için, SSCB büyükelçiliği önündeki bir vincin pankart asımı için Greenpeace tarafından işgal edilmesi.	Viyana	Mayıs, 1985
10	Çekişmeli bir özel arsadaki çöp deposunun giderek yayılmasına karşı yapılan protesto eylemi müdahalenin men'i talebine yol açar.	Halbenrein	Mayıs, 1985
11	Askerliğe ikame hizmet gören 160 kişi ülke savunmasına kapsamlı bir entegrasyonu amaçlayan bir temel eğitimi boykot etmişlerdir.		Temmuz, 1985
12	Askeri bir merasim geçişinin oturma eylemi ile engellenmesi.		Temmuz, 1985
13	Wackersdorf Atom Reaktörü karşıtlarına geçiş vermeyen Alman sınır polisini protesto amaçlı Almanya sınır kapılarının ablukaya alınması.		Haziran, 1985

3.1.15.Türkiye’de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları

Türkiye’de gerçekleşmiş örnek sivil itaatsizlik olaylarına bakıldığında çok çeşitli sebepler yer almaktadır. En önde gelen sebepler: Temel hak ve özgürlükler ile ilgili konular, çevresel sebepler, yolsuzluk ve kayıp yakınlardır. Tablo 15’te Türkiye’de meydana gelmiş sivil itaatsizlik olaylarından bir kesit olan liste yer almaktadır.

Tablo 15: Türkiye’de Meydana Gelmiş Örnek Sivil İtaatsizlik Olayları
(Orak, 2010 ve Akşam Gazetesi, 2013).

Madde	Yaşanan Sivil İtaatsizlik Olayı	Yer	Tarih
1	Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS)'ün 1969'da yaptığı grev: Protestonun sebebi, öğretmen maaşlarının az olması ve öğrencilere ABD'den getirilen süt tozunun verilmesi.		1969
2	'Düşünceye Özgürlük' isimli kitap'ın yasak olduğu gerekçesiyle toplatılması üzerine, 1080 kişinin kitabın yayımcısı olmak sıfatıyla aynı suça imza atarak kitabı bastırması.		1995
3	Bergama Köylülerinin siyanürle altın aramaya karşı yaptıkları protestolar. Eylemlerin birinde 15 Temmuz Şehitler köprüsünün trafik akışını engellemişlerdir.		1990
4	Başörtüsü Eylemleri: Birçok üniversitede içeri giremeyen öğrenciler eylemler gerçekleştirmişlerdir.		1990-2000
5	Susurluk Olayları: 'Sürekli Aydınlik İçin Bir dakikalık Karanlık' eylemi düzenlenmiş, bu eylemi izinsiz yürüyüşler takip etmiştir.		1996-1997
6	Cumartesi Anneleri: Kayıp yakınları için her Cumartesi Beyoğlu'daki Galatasaray Lisesi önünde izinsiz oturma eylemi gerçekleştirmişlerdir.		1995-1999
7	Adalet yürüyüşü: CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun Ankara'dan İstanbul'a 25 gün süren yürüyüşü		2017

3.2. Dünyadan ve Türkiye’den Seçme Sivil İtaatsizlik Olayları

Sivil itaatsizlik kavramının temelleri çok eski dönemlere dayanmasına rağmen modern dünyada daha fazla yer almaya başlamıştır. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yönetenler ile yönetilenlerin uzlaşmaya varamadıkları noktaların artması sonucu seslerini duyurmak ve sorunlarına çözüm bulmak isteyen halk sivil itaatsizlik eylemlerine daha fazla başvurmaya başlamıştır.

Bu sebep ile dünyadan bir adet, Türkiye’den ise beş farklı olay incelenerek sivil itaatsizlik kavramının detaylı açıklaması yapılmaya çalışılacaktır. Seçilen bütün olayların birbirleri ile benzer noktaların olmasına ve olumlu olumsuz taraflarının bulunmasına özen gösterilmiştir. Bazı olaylar toplum tarafından sivil itaatsizlik olarak görülmez iken aslında sivil itaatsizlik olarak neden sayılabileceği ya da toplum tarafından sivil itaatsizlik olarak adlandırılırken aslında neden olmadığı detaylı olarak açıklanacaktır.

Seçilen olaylarda bulunan önemli bir diğer nokta, günümüzde hala etkilerinin devam ediyor olmasıdır. Bahsi geçen olaylar toplumsal olarak etkisini devam ettirmektedir. Eylemlerin toplumun her kesimi tarafından farklı yorumlanması ve tartışmaya açık olması da sivil itaatsizlik bağlamında incelenmesi için özellikle seçilmiştir. Çünkü her eylemin kendi içinde sivil itaatsizlik unsurlarından birini barındırması gerekmektedir. Kriterleri barındırmayan eylemler toplumun bakış açısına bakılmaksızın sivil itaatsizlik eylemleri adlandırmasının dışında kalacaktır.

Bunlara ek olarak; Türkiye’de seçilen eylemler ülkemizin farklı sorunlarına karşı vatandaşların geçmişten günümüze verdikleri tepkileri objektif olarak gösterebilmek adına birbirinden farklı olaylar seçilmeye çalışılmıştır. Geçmişten günümüze yaşanan sorunları ve halkın vermiş olduğu tepkileri doğru şekilde görüp yorumlamak için seçilen olaylar detaylı olarak incelenmiştir.

3.2.1. Wall Street’i İşgal Et (Occupy Wall Street- Amerika Birleşik Devletleri)

2011 yılı Mısır’daki Tahrir Meydanı’nın işgali ve Tunus, Libya ve Bahreyn’deki protesto gösterileri gibi Arap ayaklanmalarının yaşandığı yıldır. Aynı yıl, "15-M Hareketi" (15 Mayıs hareketin ilk günü olarakta isimlendirilir) veya Los Indignados (The Indignants) olarak adlandırılan İspanya’daki kolektif gösteriler yaşanmıştır (Akbıyık ve Öztürk, t.y., 2021).

Bu dönemde dünyanın aslında küçük bir köy olduğunu görülmektedir. Çünkü bir ucunda başlayan olaylar bir domino taşı etkisiyle farklı ülkelerde kendisini göstermektedir.

Arap bölgelerindeki ayaklanmalar esasen Hüsnü Mübarek ve Muammer Kaddafi gibi yöneticilere karşı olduğu gibi siyasi yolsuzluklara, vatandaş haklarının eksikliğine demokrasi yokluğuna ve hükümetlerin şiddet eylemlerine karşı oluşmuştur. İspanya’daki hareket ise esas olarak ülkenin yaşadığı ekonomik krizden kaynaklanmıştır (Akbıyık ve Öztürk, t.y., 2021).

Her ülkenin kendisine has özellikleri düşünüldüğünde yaşanan ayaklanmaların bunlarla ilişkili olduğu görülmektedir. Konu başlıkları benzer olsada her ülke kendisi içerisinde yaşanan problemlere göre ayaklanmalar yaşamıştır.

Önemli bir nokta ise, Arap ayaklanmalarının ekonomik sebeplerinin de olması (yüksek yoksulluk seviyeleri gibi) ve İspanyol hareketinin ise siyasi nedenlerle (siyasi temsil göremedikleri gibi) devam ettirilmesidir. Mısır ve İspanya'daki hareketler sadece mevcut siyasi ve ekonomik yapıları protesto etmekle kalmamış, aynı zamanda istedikleri alternatif katılımcı alanların dinamik deneyimlerini yaratmayı ve sürdürmeyi başarmışlardır. Başka bir deyişle, bu eylemler; Tahrir Meydanı'nda ki kamplar ve İspanya'da ki "Indignants", bir yandan mevcut sosyal, politik ve ekonomik rejimleri ortadan kaldırırken başka bir şey önermiştir. Bir yandan, müzakere ve katılımın açık alanları olarak nitelendirilen özerk meclisler şeklinde gerçekleşen İspanya'da ki hareketler, fikir birliğine dayalı bir toplu karar verme sürecinin bir örneği olmuştur. Nihayetinde, İspanyol hareketi ve Arap ayaklanmaları, imajı ve siyasetin anlamını belirgin bir biçimde şekillendiren benzersiz deneyimlerdir (Güler, 2015: 350-351).

Bu etkinlikleri hayati bir ilham kaynağı olarak; 1989'da Vancouver'da kurulan Kanonsalı bir anti-consumerist dergide Adbusters, 17 Eylül 2011'de New York'taki aşağı Manhattan'da bir işgal için davet ilan etti. Bununla birlikte ana çağrı, 13 Temmuz'da Adbusters tarafından yapılan bir blog yazısı ile geldi. Bu metin tam şu şekildeydi: "Bir Tahrir anına hazır mısınız? 17 Eylül'de alt Manhattan'a sızın, çadır kurun, mutfaklar, barışçıl barikatlar kurun ve Wall Street'i işgal edin" (akt. Mitchell, 2013: 52-54). İşin asıl konusu, şiddet içermeyen bir şekilde toplanma hakkını kullanmak için barış içinde kamusal bir alan kullanmaktı (Mitchell, 2013: 54).

Görüldüğü gibi tarihsel olarak aynı dönemlerde farklı ülkelerde benzer eylemlerle karşılaşmak mümkün. Çıkış konusu farklı olsa da ülkelerin birbirinden etkilendiği çok açık görülmekte. Ancak bunun daha sonrasında ise ülkelerin siyasi rollerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Bu tür "tabandan" eylem biçimi, Adbusters'ın görevinin kalbinde yer almıştır ve birden çok sesle "tek ve basit talebin" eklenmesi çağrısında bulundu. Bu talep ekonomik etkinin ortadan kaldırılması olmuştur (Harcourt, 2013: 123).

İşgal Hareketi için esas olarak eylem ve ilham kaynakları "fikri" oluşturan bu olayların dışında bazı gruplar Temmuz ve Ağustos aylarında New York'ta miting düzenledi. 2 Ağustos tarihli toplantıda bazı katılımcılar, önceden belirlenmiş talep ve hedeflere sahip olarak tanımlanan geleneksel bir miting düzenlemesine katılmadılar.

Başka bir deyişle, "daha iyi bir vergi sistemi" ya da "daha iyi sağlık hizmeti" gibi eklemli taleplerle hareketin çerçevesini sınırlamak yerine, meclisler, çok sayıda sesi temin etmeye ve korumaya çalışacak alternatif bir siyasi form oluşturmayı hedefledi. Katılımcılar arasındaki karşılıklı paylaşım süreci olabildiğince açık uçlu olmuştur. Bu gibi meclis deneyimleri, Wall Street Hareketi İşgalinin politik temel taşıını oluşturan New York Şehir Genel Kurulu'nun kurulmasına neden olmuştur (Harcourt, 2013: 123).

Sonuç olarak, Arap ayaklanmalarının ve İspanyol tecrübesinin İşgal Hareketi için ilham kaynağı olmuştur. Bu olaylar, Adbusters'ı 17 Eylül'de bir kamusal alanda barışçıl bir biçimde bir araya getirme hakkını kullanmak için Wall Street'i işgal etme fikrini geliştirmeye yöneltmiştir. Dahası, Temmuz ve Ağustos aylarında New York Genel Kurulu anayasası ile sonuçlanan tecrübeler işgalin pratik arka planı olmuştur (Harcourt, 2013: 123).

3.2.1.1. Toplumun %99'unu Oluşturan Hareketin Öncüleri Kimlerdir?

Adbusters'ın alt Manhattan'da harekete geçmesi çağrısında bulunulduktan sonra, İşgal Hareketi'ne katılmaya istekli olanları belirlemek için yeni bir isim bulunmuştur: Bu isim “% 99” olmuştur. "wearethe99percent" web sitesinde temeline sahip olan bu terim; % 99, dünyanın muazzam ekonomik kaynaklarının büyük bir yüzdesini elinde bulundurarak dünyanın en zengini % 1'lik kısmına zıtlık olarak ortaya çıkmıştır. Bu web sitesinde, dünyanın % 1'inin sahibi olduğu ve geriye kalan % 99'unun kendileri için yapılmış olmayan böyle bir dünyada yaşadığı belirtilmiştir (Wearethe99percent Tumblr Sitesi, 2011). Başka bir deyişle, % 1, büyük şirketler, bankalar, sigorta endüstrileri ve hisse senetleri sahibi olanlar olarak belirlenmiştir. Sonra % 99'luk bir kesim, iş bulamayan, eğitim imkânı bulunmayan ve sığınma evine ihtiyacı olanları ifade etmiştir. Farklı bir ifadeyle, % 99'u yaşamsal ihtiyaçlara kolay erişime sahip olmadığı gibi, çalışma ortamlarında rahatça yer alma fırsatı da olmayan bir kesimdir (Taussing, 2013: 21-22).

Slogan olarak seçilen %99'luk kesim bu çağrıyı duyan herkesin kendisinde bu kesimin içerisinde olduğunu ve bütün yaşadığı haksızlıklara karşı bir ses çıkarması gerektiği mesajını vermektedir. İnsanlar toplumsal hayata çok büyük haksızlıklara maruz kalmasalar bile kendilerinin büyük bir çoğunluk olduğunu ve ses çıkartarak değişime sebep olabilecekleri algısına kapılırlar.

Dolayısıyla, sloganların kökenleri, bireyler arasındaki gelir düzeyindeki büyük farkların kaynağı olan ekonomik sistemdeki mevcut eşitsizliklere karşı direnç olarak kolaylıkla tanımlanabilir. Toplumda mevcut ortak sorunlar olan; doğru eğitim, gelişen vergilendirme sistemleri ve konutsuzluk gibi diğer yaygın faktörler de % 99'luk kesimi motive eden sorunlar arasında olmuştur (Taussing, 2013: 21-22).

Zenginlik ve fakirlik gibi ekonomik eşitsizlik üzerine kurulan bu çağrı toplumun büyük kesimi tarafından olumlu karşılanmış ve buna bir ses çıkartılması gerektiği düşünülmüştür. Görüldüğü gibi toplumlarda yaşanan eylemler aslında içerisinde bulunulan toplum kanayan yarasını net bir şekilde gösterebilmektedir.

Dahası, Amerika Birleşik Devletleri'nin mevcut politik işleyişinin, % 99'un değil %1'in çıkarlarına hizmet ettiği öne sürülmüştür. Zengin insanların siyasette belirgin olarak daha fazla etkiye sahip oldukları düşünülmüştür. Mevcut sistem zenginliğin yönettiği bir sistem olarak isimlendirilmiştir (Taussing, 2013: 21-22). Bu nedenle, dünyevi olayları etkileme ve sesli olma özelliği zenginlerin elindeydi. Bu, % 99'un sessiz olduğunu göstermektedir. Bu anlamda,% 99 sloganın amaçlarından biri, ekonominin politikaya yüklediği güçlü etkiyi azaltmak ve hatta yok etmektir. Başka bir deyişle, ekonominin ve siyasetin ayrılması gerekir; böylece, siyaset, zenginlerin menfaatleri ve kararlarıyla kontrol edilir ve yönetilir olmaktan çıkacaktır (Taussing, 2013: 21-22).

3.2.1.2. Zuccotti Parkı'nın İstilas

17 Eylül'de Zuccotti Parkı'nı fiziksel olarak binlerce kişi işgal etti ve ismini Özgürlük Meydanı olarak değiştirdi. Başlangıçta Zuccotti Parkı işgal yeri olarak ilk tercih değildi. New York City Genel Kurulu, One Chase Manhattan Plaza üzerinde görüşerek karar aldı ve Zuccotti Park'ı alternatif olarak tanımladı. Fakat New York Polis Departmanı One Chase Plaza'yı kapatmayı başardı ve bu nedenle Zuccotti Parkı gerçek işgal yeri haline geldi. Zuccotti Parkı'nın böyle bir seçimi şans değildir. New York şehrine ait birçok parkın aksine, özel mülkiyet sahibi olan Zuccotti Parkı, diğer birçok özel mülk ortak alanlarda olduğu gibi günde 24 saat açık kalacaktır (Şen, t.y.: 140-141).

İşgal edilen mekanlar genellikle üzerinde düşünülen ve önemli olan alanlar olmuştur. Çünkü bu hareket ile toplumsal olarak bir mesaj verilmesi

amaçlanmaktadır. Şiddet unsuru barındırmaması önemli bir kriterdir. Aksi takdirde sivil itaatsizlik olarak adlandırılması mümkün değildir.

"Dayanışma İlkeleri" ve "Özerklik Beyannamesi" gibi işgalcilerin bildirdiklerinde, hareketin genelde şiddet içermeyen ve barışçıl doğrudan eylemi benimsediği kolayca görülebilir. Başka bir deyişle, parktaki insanlar toplumsal konularda kasıtlı olarak yeni ilişkiler kurmak için barış içinde çeşitli kamusal alanlarda bir araya gelme haklarını kullanmıştır. Şiddet içermeyen yönü hareketin güçlü yanını da göstererek - işgalciler, başlangıçtaki toplulukların söz ve eylemlerle bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan güçle görünüşte yeni alanlar yarattı. Halk, New York Genel Meclis'indeki süreçlerde alanları doldurmaya ya da aktif olarak yer almaya zorlanmadı. Aksine, birlikte hareket etmeye, başkalarıyla görüş alışverişi yapmaya ve fikirlerini paylaşmaya razıydılar. Bu zorlayıcı bir güç yokluğu, en azından Genel Meclis'in deklarasyonunda şiddetin olmamasına eşlik etti. Şiddet içermeyen prensiplere ısrarla vurgu yapıldı ve şahıslara veya mülklere yönelik sözlü veya fiziksel taciz de dahil olmak üzere herhangi şiddet eylemine karşı sıfır hoşgörü gösterildi. Bu duruş prensip olarak New York Genel Kurul'u tarafından resmen kabul edildi, ancak bu kararlara rağmen bazı şiddet olayları da oluşmuştur. Şiddete karşı olumsuz tutumun çeşitli belirtilerde görülebilmemesinden dolayı, bu olaylar Özgürlük Meydanı işgalcilerinin asıl ilkelerini yansıtmamaktadır. Bu bağlamda, New York City Genel Kurulu "Karşılıklı uyumlu, şiddet içermeyen mücadele, şiddetli mücadeleden çok daha üstündür" ve bu da gerçekten ikna edici bir tutum sergileyebileceğine inanıyordu. Dolayısıyla, şiddet içermeyen ve güçlü ilkelerin benimsenmesinin "Wall Street İşgal" in kalbinde olduğu sonucuna varılabilir (Şen, t.y.: 141-143).

Bu harekette bir siyasi parti ya da kişi liderlik yapmamıştır. Bu da halkın kendi isteğiyle örgütlendiğini göstermektedir. Özellikle parkta kurulan alanda bir hiyerarşi bulunmamaktadır. Yönetici ya da yönetilenler olmadan bir eylem organize edilmiştir.

Hareket egemenlik konusunu ilgisiz hale getirmiştir; harekette yer alan mesele, mevcut ABD'nin egemenliğine karşı koymak ya da parkta kendisine alternatif egemen bir organ kurmak değildir; aksine mesele politikaya farklı şekilde girmektir (Taussing, 2013: 21-22).

Çoğulculuk ile ilgili olarak, işgalci % 99'un parkta bulunan profiline bakıldığında, (hareketin çoğunluğunu oluşturan) öğrencilere, siyahi insanlardan LGBTT üyelerine, anarşistlerden özgürlükçülere, hatta liberallere kadar çeşitli deneyimli aktivistlere kadar inkar edilemez bir çeşitlilik olduğunu göstermiştir. Bunun nedeni, hareketin belirli bir siyasi ideoloji tarafından belirlenen bir hedefin gerçekleştirilmesi ile ilgili olmadığı gerçeğiydi. Bunun yerine hareket, ortak kamusal alanlarla ilgilenmek, çeşitli değerler, inançlar ve dünya görüşleri içinde birbirleriyle dayanışmaktı (Taussing, 2013: 21-22). Özellikle katılan kesimin çeşitliliği bu görüşü destekler niteliktedir. Belirli bir kesim yerine halkı içerisinde olan farklı kesimlerin katıldığı bir eylem olmuştur.

Geleneksel protestolar ve mitingler, bir talebin verilmesi ile karakterizedir. Zenginler için vergilerin artırılması, askeri harcamaların azaltılması, daha iyi bir vergi sağlanması sağlık ve benzeri konulartalep edilir. İşgal Hareketi açık talep setinin eklenmesi ile ilgili olmamıştır. Çünkü hareket bir şey talep etmiş olsaydı, işgalin mevcut siyasi kurumları otomatik olarak kabul ettiği anlamına gelecekti. Ancak bu hareket, mevcut siyasi mekanizmaların halkın çıkarlarını temsil etmeyi başaramadıklarını, böylece meşruiyetlerini kaybettikleri düşüncesinde olmuştur. Buradaki önemli nokta, hareketin tamamen ihmal edilmiş sosyal, ekonomik ve politik talepleridir. Bu hareket daha önce de belirtildiği üzere % 99'luk bir gelişme, ekonomik ve sosyal eşitsizliklere ve bazı kesimlerin siyasi ve toplumsal eşitsizliklere aktif olarak katılma fırsatı bulamamasına dayanmıştır. Burada bahsi geçen konu İşgal Hareketi taleplerinin tükenemediğidir. Arz-talebin anlayabileceği ve kapsayabileceğinden daha fazla şey söz konusu olmuştur. Bu şey, tek bir şey talep etmek ve yetkililerin bu sorunları çözmesini beklemek yerine işgalciler kendi başlarına yeni bir topluluk yaratmaya çalışmışlardır. Wall Street işgalinde hiçbir şey talep edilmemiştir aksine bir şey inşa edilmiştir. Bir parkı işgal edilip alternatif bir yaşam alanına dönüştürülmüştür (Harcourt, 2013: 125-126).

3.2.2.3. İşgale Tepkiler

İşgal hareketi hem Amerikan halkı hem de yabancı ülkelerdeki halklardan büyük ilgi görmüştür. Çevrimiçi medyanın kullanımı Facebook ve Twitter gibi hizmetler, hareketin mümkün olduğunca çabuk dünya çapında dikkat çekmesine yardımcı olmuştur. Sadece işgal haberleri değil, fiziki işgal süreçleri de ülke içinde

olduğu kadar dünyada da yayılmıştır. Hatta Oakland, Philadelphia, Portland, Vancouver'da işgaller gerçekleştirilmiştir. Wall Street hareketlerine destek vermek ve çeşitli yerlerde alternatif yaşam alanları yaratmak için Amsterdam'da İşgal hareketleri düzenledi. Amerikan Başkanı Barack Obama, mevcut sistemden memnun olmayan Birleşik Devletler vatandaşlarının endişelerini anladığını ilan ederek, işgalcilere sempati ve destek verdiğini kamuoyuna açıklamıştır. İşgalcilerin taşıdıkları demokratik ruhu Belediye Başkanı Bloomberg, işgalleri, insanların "protesto etme hakkı"na tam olarak saygı gösterildiğini söylemiştir. Ancak aynı zamanda medya mensupları ve siyasi yorum programlarında ciddi şüphe ve genel olarak harekete karşı olumsuz bir tutum içerisinde de olmuşlardır. Mesela işgalciler, "zombi" olarak tanımlanmıştır. Parti içi bir atmosferde gitarlarla kendilerini eğlendirmek için işgal alanında buldukları söylenmiştir. İşgalcilerin net bir gündemi ve isteği olmayışı nedeniyle amaçsız oldukları ve aralarında bir uyum olmadığından bahsedilmiştir. Sıklıkla İşgalcilerin temizlik sorunu yaşadıkları dillendirilmiştir.

Sonunda, 15 Kasım'da New York Polis Departmanı sabah saat 1 civarında parka girdi ve işgalcileri Zuccotti Park'tan uzaklaştırdı. Polis müdahalesinde biber gazı kullanıldı ve yaralanmalar meydana geldi. Sonuçta yaklaşık 200 tutuklama gerçekleşti. İşgalcilerin bu tahliye sonrasında parka, çadırlar ve uyku tulumlarıyla içeri girmesine ve parkın tekrar işgaline izin verilmedi. Bu arada, polis teşkilatının eylemleri biber gazının kullanılması, fiziksel zorlama ve acımasızlıktan dolayı kuvvetleri şiddetle eleştirilmiştir (Harcourt, 2013: 125-127).

Wall Street'i işgal et hareketinin sivil itaatsizliğin kriterlerine uygun oluşuna bakıldığında; ilk unsur bu eylemlerinin yasaya aykırılığıdır. Eylem sonunda toplamda 400 kişi tutuklanmıştır. Yasa dışı olmasına rağmen eylemler halka açık ve kamuoyunun algılayabileceği şekilde yapılmıştır. Eylemler istisnalar hariç şiddetsizdir ve şiddetsizlik hedeflenmiştir. Amaç finansal eşitsizliklere dikkat çekmek için kamuoyu oluşturmaktır ve bu hedefle sınırlı kalmıştır. Eylemciler de eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Sonuç olarak, Wall Street'i işgal et hareketi bir sivil itaatsizlik hareketi olarak kabul edilebilir.

3.2.2. Cumartesi Anneleri

Türkiye'de gerçekleşmiş sivil itaatsizlik olaylarından biri Cumartesi annelerinin protestolarıdır. Bu eylemler şuana kadar var olmuş eylem sebeplerinden

çok farklı bir sebeple gerçekleşmiştir. Bu eylemler ne demokratik haklar, çevresel sebepler ne de silahsızlanma veya ekonomik gerçekler sebebiyle gerçekleşmiştir. Bu eylemlerin gerekçesi çok daha hassas bir konudur. Çünkü Cumartesi annelerinin amacı gözaltındayken kaybolan veya işkence yüzünden ölen çocuklarının mezarını bulmak, çocuklarına dair herhangi bir iz bulmak ve aynı zamanda suçluların cezalandırılmasını sağlamaktır (Yılmaz, 2014: 56).

Cumartesi annelerinin eylemleri ilk günlerinden bu yana sivil itaatsizlik olarak başlamış ve devam etmiştir. Özellikle içerisinde şiddet unsuru barındırmaması, yasaya aykırı ve kamuya açık bir şekilde gerçekleştirilmesi özelliklerini barındırmaktadır.

Cumartesi annelerinin sivil itaatsizlik eylemleri faili meçhulle kurban giden veya gözaltında kaybolan akrabaları için, kadınların her Cumartesi günü saat 12’de İstanbul- Galatasaray Lisesi önünde oturma eylemidir. Cumartesi anneleri eylemleri ilk kez 1995’te küçük bir grupla başlamış ve 13 Mart 1999’a kadar sürmüştür. Genelde kaybolan kişiler siyasal suçlar nedeniyle veya çok basit suçlamalar yüzünden gözaltına alınan veya takip edilen ve sonra yok olan kişilerden oluştuğu iddia edilmektedir (Yılmaz, 2014: 54).

Bu sivil itaatsizlik olayı da dünyada ilk değildir. Daha önceki olaylarda da olduğu gibi başka ülkelerden etkilenilen bir sivil itaatsizlik olayı olarak belirtebiliriz.

Cumartesi anneleri yine askeri cunta döneminde hayatını kaybetmiş veya kaybolmuş Arjantin’deki “Madres de Plaza de Mayo” ismiyle bilinen Mayıs annelerinden esinlenmişlerdir. Mayıs anneleriyle Cumartesi anneleri eylem yöntemi itibariyle birbirlerine çok benzerdir. İki eylemde de katılımcılar başlarına beyaz eşarplar takmışlar ve kucaklarında kayıp çocuklarının resimlerini taşımışlardır. Aynı zamanda iki eylemde, haftalık olarak belirli bir gün, saat ve mekanda gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2014: 56).

Görüldüğü gibi; dünyada bir başka örneği daha olan bu sivil itaatsizlik olayı ülkemizde kendi kültürümüz ve bir grubun problemlerine benzemesi sebebiyle gerçekleşmektedir. Eylemler yaklaşık 4 sene boyunca devam etmiş ancak istenilen sonuçlara ulaşamamıştır.

Bu eylem ile kayıplar için kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Saptanan ve açıklanan hedefe doğru ilerleyen bu eylemin özelliklerinden biri de örgütlü bir hareket olmadığıdır. Cumartesi annelerinin eylemleri hiçbir grubun ismini taşımamış ve her sivil vatandaşın destekleyeceği nitelikte olmuşlardır. Bu sebeple, annelik basın tarafından öne çıkarılmış ve aynı zamanda yazarlar, kadın erkek katılımcılar, politikacılar ve oradan geçen vatandaşlar bu eylemlere destek vermişlerdir (Yılmaz, 2014: 52).

Cumartesi annelerinin sivil itaatsizliğin kriterlerine uygun oluşuna bakıldığında; ilk unsur Cumartesi annelerinin eylemlerinin yasaya aykırılığıdır. Eylemciler Toplantı ve Gösteri Yürüyüşler Kanunu'na muhalefet etmişlerdir. Yasa dışı olmasına rağmen eylemler halka açık ve kamuoyunun algılayabileceği şekilde yapılmıştır. Eylemler şiddetsizdir, amaç kayıplara karşı olmak ve kayıplar için kamuoyu oluşturmaktır ve bu hedefle sınırlı kalmıştır. Eylemciler de eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Dolayısıyla, Cumartesi anneleri eylemi sivil itaatsizliğin tüm unsurlarını barındırmaktadır.

3.2.3. Bergama'da Siyanürlü Altın Arama Karşıtı Eylemler

İzmir'in Bergama İlçesinde yer alan ve toplam 17 köyü direk ilgilendiren ve etkili bir şekilde dönüştüren altın arama çalışmaları 1990'lı yıllarda başlamıştır. 1989 yılında Eczacıbaşı A.Ş tarafından alınan altın arama ruhsatı çok uluslu bir firma olan Eurogold Madencilik A.Ş'ne devredilmiştir. Eurogold'un maden projesi 2,5 milyon ton altın için 8 yıllık süreyi kapsamaktaydı. Fakat halen aradan geçen 20 yıla rağmen altın arama ve işleme faaliyetleri yeni rezerv alanlarının tespitiyle beraber artarak ilerlemektedir (Erol, 2008: 253-254).

Üniversitelerden gelen akademisyenler köylülere siyanürle altın aramanın zararlarını paneller aracılığı ile anlatmışlardır. Bu zararları öğrenen halkta, madene karşı örgütlenmeye başlanmıştır. Örgütlenme sürecinde Bergama Belediye başkanı Sefa Taşkın ve diğer kanaat önderlerinin desteği söz konusudur. Dönemin belediye başkanı Taşkın Bergama hareketini şu şekilde özetlemiştir: "Bergama halkının siyanürlü altına karşı sürdürdüğü mücadele bir çevre hareketi ya da bir çevre savaşında çok, bir yaşam kavgasıdır" (akt: Çımrın, 2015: 313).

1994 yılına gelindiğinde Çevre Bakanlığı madenin çalışması için olur izni vermiştir. Bunun üzerine Bergama köylü hareketi başlamıştır. Sivil itaatsizlik çerçevesinde gerçekleştirilen eylemler şu şekilde sunulabilir:

- 16 Kasım 1996'da Çanakkale-İzmir Yolunun Trafiğe Kapanması
- 24 Aralık 1995'te başlayan yarı çıplak protesto eylemleri. Yarı çıplak şekilde sokaklarda ve caddelerde yürüyüş yapılması. Bu eylem şekli Bergama halkının en çok başvurduğu eylem şekli olarak öne çıkmaktadır. Son yargı kararına rağmen kapatılan altın madeninin İzmir Valiliğinin izniyle Mayıs 2005'te üretime geçmesinin ardından, Konak Meydanı'nda 10 Bergamalı, çıplak protesto gerçekleştirilmiştir.
- 22 Nisan 1997'de altın madeni işgal edilmiştir. Süleymaniye, Aşağı Kavaklı, Tepeköy, Yenikent, Çamköy, Narlıca, Ovacık ve diğer 10 köyden yaklaşık 2.000 kişi 1000'den fazla traktör aracılığıyla Eurogold'un maden çıkarmayı planladıkları alanı işgal etmiştir. İşgal 12 saat sürmüş ve sonunda İzmir Valisi Kutlu Aklaş bölgedeki çalışmaların 1 ay durdurulduğunu bildirmiştir.
- 30 Kasım 1997'de nüfus sayımına katılmama (Anbarlı, 2006: 224-225).

3.2.4. Düşünce Suçuna Karşı Sivil İtaatsizlik Eylemleri

Yaşar Kemal Der Spiegel Dergisi'nde yayınlanan bir yazısı sebebiyle Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne ifade vermek için 23 Ocak 1995'te çağırılmıştır. O sıra mahkeme avlusunda bekleyen 83 kişi şu sözlerin altına imzalarını atarak bir sivil itaatsizlik eylemi başlatmışlardır (Anbarlı, 2006: 247).

“..içeriğini onaylasam da onaylamasam da, sırf düşünceleri açıklama özgürlüğüne duyduğum saygı gereği olarak yasal baskı altına alınmak istenen düşüncelerin tümünün altına imzama atıyorum. Bu imza yüzünden bana verilebilecek her türlü cezayı onurla taşıyacağımı duyururum”(Akt. Anbarlı, 2006: 248-249)

Yukarıdaki ifadeler düşünceye karşı sivil itaatsizlik kapsamındadır. Bu açıklama sonrasında Terörle Mücadele Yasası'na göre suç sayılan 10 yazı bulduran bir kitapçığı yayınlamış ve kendilerini Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne ihbar etmişlerdir. Düşüncenin suç olmayacağı düşüncesinden hareketle düşünce suç

barındıran yayımları tekrar tekrar yayımlatarak suç işlemiş bulunmaktadır. Bu eylemlerin bir diğeri adı da “Eşber Yağmurdereli Eylemleri” olarak da geçmektedir. Eşber Yağmurdereli normalde Ceza Muhakemesi Kanunu gereğinde salıverileceken, düşünce suçlarına karşı özgürlüğün sağlanabilmesi amacıyla böyle bir yola başvurmuştur. Bu eylem; sivil itaatsizliğin şiddetsizlik, yasaya aykırılık, ahlakilik, açıklık ve cezaya katlanma gibi bütün özelliklerini barındırmasıyla, Türkiye’deki az sayıdaki sivil itaatsizlik olaylarını oluşturmaktadır (Anbarlı, 2006: 247).

Türkiye’de yaşanan ve sivil itaatsizliğin bütün unsurlarını içinde barındıran bu olay düşünce suçuna karşı cevap olarak verilmiş bir sivil itaatsizlik örneği olarak günümüzde de anılmaya devam etmektedir.

3.2.5. Başörtüsü Eylemleri

Başörtüsü eylemleri ilk olarak 1997 yılında İstanbul Üniversitesi’ndeki eylemler ile başlamış gibi görünse de aslında süreç daha eski tarihlere dayanmaktadır. Başörtüsü eylemlerinin başlamasına sebep olan 3 önemli nokta mevcuttur. Bunlardan birincisi, 1960’lı yıllarda üniversitelerdeki başörtülü öğrencilerin sayısının artması ile git gide artan tepkiler; ikincisi, 1980 darbesi sonrası kamuda kıyafet yönetmeliği nedeniyle kadınların başörtülü çalışmasının yasaklanması ve son olarak 28 Şubat süreci olarak da bilinen 1997 yılındaki askerin siyasete müdahalesidir.

Son müdahale ile birlikte üniversiteli gençler seslerini duyurmak için sivil itaatsizlik eylemlerine başlama kararı aldılar. Eylemlerin başlangıç noktası İstanbul Üniversitesi olmuştur. Dönemin İstanbul Üniversitesi rektörünün başörtüsü ve sakal ile derslere öğrencilerin alınmaması ve çıkartılması kararı üzerine gençler seslerini duyurma kararı alırlar. İlk sivil itaatsizlik eylemlerini, üniversitenin bahçesinde her gün bir saat süre ile dört ay boyunca devam ettirmişlerdir.

Oturma eylemleri ile çok fazla ilerleme kaydedemeyen öğrenciler yeni eylemler planladılar. 11 Ekim 1988 yılında İstanbul’dan Ankara’ya kadar el ele tutuşarak zincir oluşturmak için eyleme başladılar. Ancak eylemleri bununla sınırlı kalmadı tüm yurttaki yapılan bu eylem ‘Özgürlük İçin El Ele’ sloganı ile büyük kitlelerce desteklendi.

Başörtüsü eylemleri kendi içinde değerlendirildiğinde sivil itaatsizlik öğelerinin hepsini barındırdığı görülmektedir. Eylemciler tüm hukuki yolları denemiş ancak sonuç alamayarak yasaya aykırı oturma eylemleri yapmışlardır. Bütün eylemleri ahlaki ve kamu vicdanına uygun olarak gerçekleşmiş ve kamuoyuna açık şekilde yapılmıştır. En önemlisi de eylemlerinde şiddet barındıran öğeler bulunmamaktadır. Eylemciler yapmış oldukları bu hareketin sonuçlarına da katlandıklarını kanıtlamışlardır. Çünkü eylemler öncesi, sırasında ve sonrasında çok sayıda öğrenci gözaltına alınmış bazı öğrenciler okullarını bırakmak zorunda kalmış ya da uzaklaştırılmıştır. Bu sebepler ile başörtüsü eylemlerini sivil itaatsizlik eylemleri olarak adlandırmak doğru olacaktır.

3.2.6. Taksim Gezi Parkı Olayları

Sivil itaatsizlik olaylarında en önemli nokta bir eylemin sivil itaatsizlik olarak adlandırılabilmesi için gereken beş ana unsur içinde barındırıyor olmasıdır. Bu beş unsur; yasaya aykırılık, açıklık ve kamuoyuna çağrı, şiddet dışılık, ahlakilik, eylem sonrası sorumluluğu üstlenmekten kaçınmama şeklinde sıralanabilir.

Özellikle Taksim Gezi Parkı olayları toplumun bir kesimi tarafından sivil itaatsizlik olarak adlandırılırken bir kesimi tarafından reddedilmektedir. Bu amaç ile Taksim Gezi Parkı olaylarını daha detaylı inceleyerek sivil itaatsizlik olarak adlandırılıp adlandırılmayacağına doğru bir bakış açısı getirmek gerekmektedir.

3.2.6.1. Gezi Parkı Olaylarının Öncesine Bir Bakış

Taksim'in dönüşümü projesi, 2011 yılında genel seçimler kampanyasında Başbakan Erdoğan tarafından ilan edildi. Bu proje, Erdoğan'ın "çılgın projeleri" arasında açıklandı. Bu çılgın projeler Karadeniz ve Marmara Denizi'ni birbirine bağlayan dev bir kanal ve Boğaziçi üzerindeki üçüncü köprüydü. Taksim Projesi, Taksim Meydanı'ndaki yaya trafiğini, yeraltı geçiş kanallarına ve tünellere yönlendirmek ve aynı zamanda 1940'larda yıkılan Topçu Kışlası'nın bir kopyasını inşa etmektir. Topçu Kışlası'nın kullanımı ile ilgili nihai bir karar bulunmamaktadır. Bu Topçu Kışlası'nın medyada bir alışveriş merkezi, buz pateni pisti, opera binası ve oteli içeren kullanım şekillerinin olacağı hakkında farklı haberler ortaya atılmıştır (Karan, 2013: 40).

Karan (2013: 41-42)'a göre projeye muhalefet eden fikirler mevcuttur. Bu endişeler üç gruba ayrılabilir.

1) Taksim Meydanı'nın yaya kaldırımı ile ilgilidir. Her ne kadar projenin adı yayalar için açık olacağını önerse de, projenin eleştirilenleri mevcut planın insanları meydandan çıkarmaya yönelik daha fazla eğilimin mevcut olmasından çekinmektedir. Plan, Taksim'de, merkez bulvarların yakınında bulunan yedi noktanın rampalarını içermektedir. Beton duvarlar, yayaların meydanlara ulaşmasını zorlaştıran bu rampaların yanında inşa edilecek şekilde tasarlanmıştır. Kaldırımların tahrip edilmesi insanları meydana girişini de engelleyecektir.

2) Projenin kapitalist projelerle olan ilişkisiyle ilgilidir. Gezi Parkı'nda alışveriş merkezleri inşa etme ihtimali, örneğin, neoliberal duruşun muhalifleri arasında tartışmalara neden olmuştur. Ayrıca proje nedeniyle alanın özel yatırımlara açık olma durumu da eleştirilmektedir.

3) Meydanın kimliği ve geçmişi ile ilgilidir. Bunun nedeni, projenin meydan ve çevresindeki alanı çarpıcı biçimde değiştirmesidir. Meydandaki siyasi kimlik, geçmişin İşçi Bayramı olaylarıyla ve diğer kitle siyasi toplantılarıyla ilişkilidir. Proje bölgenin tarihsel, kültürel ve siyasi kimliğine müdahale olarak görülmüştür.

Projeye çeşitli topluluklardan oluşan (mimarlar, şehir plancıları, dernekler vb.) kendilerini Taksim Dayanışma Platformu olarak isimlendiren gruptan tepkiler gelmiştir.

3.2.6.2. Taksim Dayanışma Platformu'na Bir Bakış

Gezi Parkı olayının incelemesini kronolojik olarak verdikten sonra bir sivil itaatsizlik olayı olup olmadığının tartışılması daha doğru olacaktır. Bu sebeple olayların ilk ortaya çıkışı ve bu olaylarda etkili unsurların tartışılmasına öncelikli olarak Taksim Dayanışma Platformu üzerinden bakılmalıdır.

Taksim Dayanışma Platformu, 2012 başında Taksim dönüşüm projesine karşı durmak için örgütlenmeye başlamıştır. Ancak bu, Gezi Parkı ve Taksim Meydanı'nı kurtarmak için kurulan ilk girişim değildi. İlk örgütlenme, Taksim Dayanışma Platformu'ndan tamamen farklı bir yapı olan "Taksim Platformu" tarafından başlatılmıştır. Grup kendisini şehirlerini seven ve farklı birlikler, odalar ve

derneklerden oluşan insanlar olarak tanımladı. Platform, esasen entelektüeller tarafından yönetildi. Taksim Dayanışma Platformu'nun kuruluşundan sonra, daha önceki Taksim Platformu bunun bir unsuru haline geldi. Taksim Dayanışma Platformu'nun sekretaryalığı, Şehir Plancıları Odası ve Mimarlar Odası tarafından üstlenildi (Fırat ve Erdal, 2017: 38).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kent Konseyi'nin tartışmalı Taksim projesiyle ilgili değişiklikleri 14 Şubat 2012'de Koruma Kurulu'nda kabul ettirmesinden sonra, Taksim Dayanışma Platformunun faaliyetleri başlatılmıştır. Kültür Bakanlığı Koruma Kurulu İstanbul'da 1999'da Taksim Cumhuriyet Bölgesi'ni oluşturan dört unsurun Taksim Meydanı, Taksim Su Maksemi, Atatürk Kültür Merkezi, Cumhuriyet Anıtı ve Taksim Gezi Parkı olup, bu unsurların bir bütün olarak korunması gerektiği belirtilmektedir. Bununla birlikte, kabul edilen bu proje bu kararı ihlal etmiştir. Bu onaydan hemen sonra, Taksim Dayanışması'nın seksen üyesi 2 Mart 2012'de halkla ortak bir bildiri paylaşmıştır. Projeye itiraz eden bildirge, çeşitli kademelerde toplumun çeşitli kesimlerini ilgilendiren bir karara demokratik katılımın gerekliliğini vurgulamıştır. Taksim'in tüm bölge halkı için bütün bir ilçe olarak önemi vurgulanmakta ve bildiride siyasi, tarihi ve kültürel kimliği hatırlatılmaktadır. Proje ile ilgili sorunlar "betonlaştırma", "yaya-sızlaştırma" ve "kimliksizleştirme" olarak belirtilmiştir. Bildiride, Taksim projesinin daha demokratik, bütünsel ve bilimsel bir süreç içinde yenilenmesi çağrısında bulunulmuştur (Fırat ve Erdal, 2017: 38-39).

Beyanname ve basın brifingine ek olarak, Taksim projesine itiraz eden bireysel başvurular toplanarak Şehir Plancıları Odası, Mimarlar Odası ve Birlikler Odası'nın işbirliğiyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne teslim edildi. İlk yürüyüş protestosu 17 Mart 2012'de düzenlendi. Taksim Dayanışma Platformu, Taksim Projesi'ni 6 Haziran 2012'de yargıya taşıdı. 27 Haziran 2012'de Taksim Dayanışma Platformu, Taksim Meydanı'nda Taksim Meydanı sembolik eylemlerinin yapıldığı ve halkın toplandığı bir etkinlik düzenlemiştir. Dayanışma Platformunun kurucu üyeleri de bütün gece meydana nöbet tutmuştur (Fırat ve Erdal, 2017: 40).

Taksim'in projesi 23 Ağustos 2012'de ihale edildiğinde, Taksim Dayanışma Platformu katılımcı firmalara çekilme çağrısında bulunmuştur. Bazı şirketler tekliflerini geri çekmeyi tercih ederken, diğerleri ihaleye katılmaya karar

vermişlerdir. Platform, Taksim Cumhuriyet Caddesi'nde 14 Ekim 2012'de bir insan zinciri eylemi başlatmıştır. Kasım geldiğinde, üyeler otuz gün ve gece meydanda nöbet tutmuştur. Meydandaki insanlara broşürler vermişlerdir ve projeye karşı imzalar toplamaya başlamışlardır. Üyeler süreç boyunca basın brifingleri ile dikkatleri çekmeye devam etmişlerdir (Fırat ve Erdal, 2017: 40-41).

8 Aralık'ta Gezi Park'taki ilk gece nöbetleri yapıldı ve o tarihten itibaren Park her Cumartesi günü bu muhafızları ağırlamıştır. Süreç boyunca, toplanan imza sayısı 50.000 ulaşmıştır. Bu imza, 18 Aralık 2012'de yetkililere teslim edilmiştir. 2013 yılının ilk ayında, Topçu Kışlası'nın yeniden inşası projesi Koruma Kurulu tarafından reddedilmiştir. Fakat Başbakan Erdoğan, bu reddi reddedeceklerini belirterek bu karara tepki göstermiştir (Fırat ve Erdal, 2017: 40-41).

Taksim Dayanışma Platformu mücadelesini birçok biçimde sürdürürken, süreç içinde yeni bir dernek oluşmaya başlamıştır. Gezi Parkı Koruma ve Güzelleştirme Derneği, 2012 yılında, özellikle Gezi Parkı için faaliyetler düzenlemek üzere kurulmuştur. Derneğin üyeleri, Gezi Parkı'nın mevcut ekolojik yapısını korumayı ve eski, genç ve özürlü çocukların kültürel, sosyal ve sportif faaliyetlerinin geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Bu dernek, amacı doğrultusunda 13 Nisan 2013'te Taksim Dayanışması ile birlikte ilk Gezi Parkı Festivali'ni organize etmiştir (Fırat ve Erdal, 2017: 40-41).

Projeye karşı verilen mücadele her zaman bir festival atmosferinde devam etmemiştir. Birçok unsurun yer aldığı Taksim Dayanışma da, kendi içinde anlaşmazlıklar yaşamıştır. Bu uyuşmazlıklar genellikle iki konuda ortaya çıkmıştır. Problemlerin ilki mücadele yürütülme ile ilgilidir: Bazı kurucu unsurlar projeye itiraz etmek için daha bürokratik bir çaba göstermeyi tercih ederken diğerleri daha eylemci bir direnişi desteklemişlerdir. Platformu bölen ikinci tartışma ise 2013 yılında 1 Mayıs İşçi Bayramı ile ilgili olmuştur. Bu tarihte bazı üyelerin Taksim Dayanışması'nın Taksim Meydanı'nda bir araya gelmesini talep etmişlerdir. Bu, 1 Mayıs'tan ziyade, projenin acil olarak iptaline odaklanmak isteyen katılımcılar arasında tartışmalara neden olmuştur (Fırat ve Erdal, 2017: 41-42).

Tüm bu uyuşmazlıklara rağmen Taksim Dayanışma Platformu, halkın bilinirliğini artırmak ve yasal mücadeleleri yönlendirmek için çalışmalarını sürdürmüştür. Platform, amacına uygun olarak "Taksim Hepimizin" adlı

kampanyasını başlattı ve devam ettirdi. Bu kampanya ile birçok unsuru aynı çatı altında birleştirmeyi başardı. Mayıs ayı sonuna kadar Taksim Dayanışma Platformu, protestolarını, etkinliklerini ve projeye karşı yasal mücadelelerini sürdürdü. Bu süreçte, ilk etapta platformda olmayan bazı dernekler katıldı ve Dayanışmanın kurucu sayısına eklendi. Protestolarının ayaklanmaya dönüştüğü Mayıs 2013 sonundan sonra katılımcı sayısı daha belirgin bir şekilde artmıştır. Ayaklanmadan önceki son gün, o zamana kadar Taksim Dayanışma Platformunun en tanınmış protestosu gerçekleşmiştir. 28 Mayıs'ta Gezi Park'taki bir duvar dozerler tarafından yıkılmıştır. Taksim Dayanışması'ndan elli kişilik bir grup yıkıma direnmek için parkta uyumaya karar vermiştir. İlk polis müdahalesi protestoculara 30 Mayıs'ta gerçekleşmiştir (Fırat ve Erdal, 2017: 42-43).

3.2.6.3. Gezi Parkı Olaylarında Neler Oldu?

Gezi Parkı Hareketi, 2013 Mayıs ayının sonlarında İstanbul'da Taksim'de başladı ve daha sonra tüm Türkiye'ye yayılmıştır. Gezi Parkı'nın bazı duvarları Taksim yaya kaldırımı projesini uygulaması nedeniyle yıkılmıştır ve bazı ağaçlar yerlerinden sökülüştür. Gezi Parkı'ndaki ağaçların sökülmesini önlemek için bekleyen bir grup Gezi Parkı'na çadır kurmuştur. 28 Mayıs 2013'te yıkım çalışmaları durdurulmuştur, ancak ertesi gün polis ekiplerinin eylemcilere müdahalesi olmuştur. (Karan, 2013: 132).

31 Mayıs 2013'te İstanbul 6. İdare Mahkemesi Topçu Projesi'nin durdurulmasına karar vermesine karşın, eylemler ülke genelinde devam etmiştir. 31 Mayıs'ta polis eylemcilerine müdahalesinin ardından bir çevre hareketi olarak başlayan olaylar, sosyal medya platformlarında yankı uyandırmış ve sadece Taksim Gezi Parkı ile sınırlı kalmamıştır, dünyanın dört bir yanından Türkiye ve İstanbul Taksim'in farklı bölgelerine yayılmıştır (Karan, 2013: 132).

Bu olayları bir fırsat olarak gören "marjinal" grupların bir kısmı, protestocuların arasına girmesiyle karşılıklı şiddetin arttığı bir ortama girilmiştir. Böylece Gezi Parkı'ndan başlayan gösteriler ülke geneline yayılmıştır ve kontrolünden çıkmıştır. Olaylar sırasında, bazı eylemcilerin kamuya ve özel kişilere ait mülkleri yakıp imha etmişlerdir. Aynı zamanda olaylarla alakası olmayan kişilere karşı şiddet ve içeren davranışlar uygulandığı görülmüştür. Bazı yazarlara göre, yaşanan toplumsal olayların bir tür darbe girişimi ya da siyaseti yeniden tasarlama

çabasına dönüştüğünü ifade edilmiştir; bunun olmayacağı anlaşılınca, şiddet, amaçsız sokak şiddetine dönüşmüştür (Taştan ve Ete, 2013).

Taksim Gezi Parkı olaylarının sivil itaatsizliğin kriterlerine uygun oluşuna bakıldığında; ilk unsur bu eylemlerinin yasaya aykırılığıdır. Bu olaylar toplantı ve yürüyüş kanununa karşı yapılmıştır. Dolayısıyla yasaya aykırılık ilkesini yerine getirmektedir. Yasa dışı olmasına rağmen eylemler halka açık ve kamuoyunun algılayabileceği şekilde yapılmıştır. Eylemler en başta şiddetsiz başlamışsa da sonradan özellikle marjinal grupların da katılımıyla şiddetli eylemler halini almıştır ve birçok yer ve kişi bu eylemlerden zarar görmüştür. Amaç başta Taksim Gezi Parkı'na Topçu Kışlası'nın ve Taksim Yayalaştırma projesine engel olmak olsa da, sonradan amacından şaşmış ve hükümete yönelik bir muhalefet veya darbe hareketine dönüşmüştür. Eylemciler de eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Sonuç olarak, Gezi Parkı olayları amacından şaşması ve şiddet içermesi sebebiyle sivil itaatsizlik olarak değerlendirilememektedir.

SONUÇ

İnsanlar, tarih boyunca yönetildikleri siyasal irade tarafından maruz kaldıkları adaletsizliklere ve ağır haksızlıklara karşı direnme yolunu seçerken içinde buldukları politik, ekonomik, toplumsal ve dini yapıları dikkate alarak farklı protesto veya direnme eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Bu eylemler içerisinde ihtilal, başkaldırma, isyan, inkılap gibi siyasal iktidarı değiştirmeye yönelik aktif direnme metotları bulunmaktadır. Aynı zamanda modern zamanın direnme şekli olarak da kabul edilen sivil itaatsizlik gibi, şiddete ve zora dayanmayan, haksızlık ve adaletsizlikleri dile getiren pasif direnme metodu da bulunmaktadır.

Haksızlıklara karşı yönetilenlerin direnme metodları yaşadıkları topluma, dine ve diğer benzer unsurlara göre farklılık gösterebilir. Bazı toplumlarda direk şiddete başvuran bir direnme şekli mevcutken bazı toplumlar ise şiddeti en baştan reddedebilmektedir. Bu sebeple toplumdaki yöneten ve yönetilen arasındaki yaşanan problemlere karşı verilen tepkiler içinde bulunan toplumun ve dinin etkileri göz önüne alınarak incelenmelidir.

Direnme hakkını iki ana başlık altında ele alırsak; aktif ve pasif direnme olarak adlandırabiliriz. Bu açıdan bakıldığında aktif direnme içerisinde şiddet unsurları bulunurken, pasif direnme içerisinde bulunmamaktadır. Bu sebep ile sivil itaatsizlik olaylarını pasif direnme içerisinde ele alabilmekteyiz.

Sivil itaatsizlik metodu politik sistemi en baştan değiştirilmesi hedefine odaklanmamakla beraber itaatsizlik olgusu sadece kurallara uymama ile sınırlandırılmıştır. Pasif direnme metodunun aktif direnme metodundan ayrıldığı nokta şiddetten uzak olması durumudur. Pasif direnme metodu daha çok eylem ve düşünce özgünlüğünün en az düzeyde de olsa tanıyan ve halkın tepkilerine duyarlı siyasi sistemlerde başarı düzeyinin yüksek olduğu değerlendirilebilir. Bu değerlendirmenin sebebi, demokratik rejimlerin sivil itaatsizlik eylemlerine daha fazla tolerans göstermesi değildir, asıl sebep itiraz edilen konunun sivil itaatsizlik uygulamalarıyla gerçekleşmesinin daha büyük bir ihtimali barındırmasıdır.

Siyasal kültür ve dinlerin, direnmenin siyasal sistemi değiştirme kaygısı olabileceğinden ötürü, halkı itaat davranışına yönlendiren yapıları mevcuttur. Fakat

yine de, siyasal kültür ve din, yeri geldiğinde siyasi iktidarın halkına uyguladığı zulüm karşısında çözüm aranacak merciler olagelmiştir.

İlk çağdan bu yana, siyasi iktidarın keyfi olarak davranamayacağına ilişkin düşünce sistemleri mevcuttur. Roma, Eski Yunan, Çin ve Hint uygarlıkları direnme hakkını – aralarında farklılıklar olsa da - hem siyasi iktidarın gücünü sınırlandırmak için bir araç belirlemişler hemde direnişi son çare olarak kabul etmişlerdir. Ancak gerekli görünen durumlarda son çare olarak başvurulması söylenmiştir.

Örneğin, Eski Yunan'daki Atina Senatosu'nda alınan kararlara göre, direnme hakkı sadece aristokratlara tanınmıştır, yurttaşlık hakkı olmayan halka bu hak tanınmamıştır.

Ortaçağ siyasal düşüncesinde, devlet Tanrı yasalarına uyduğu sürece halkın devlete itaat etmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu sebeple dini düşünceler ile şekillenen Ortaçağ düşüncesi de direnme hakkına fırsat vermektedir. Batı'daki Reform hareketi süresince de, Luther ve Calvin siyasi iradenin reddedilebileceğini ve bunun sonucuna katlanılması gerekliliğinin savunmuştur. Hatta Protestan düşünürlerin direniş doktrinlerine göre baskı yapan yöneticilere karşı gelinmelidir ve gerekiyorsa bu yöneticiler öldürülmelidirler.

Çağlar boyunca direnme hakkı birbirinden farklı şekillerde karşılanmıştır. Görüldüğü gibi bazı durumlarda belirli bir şarta bağlı iken bazı durumlarda baskıcı yöneticilerin öldürülmesine kadar şiddeteye dayalı bir direnişe dönüşebilmektedir.

Direnme hakkı, modern anlamda kapsamını, toplumsal sözleşme fikrinden almaktadır. Lock'un politik düşüncesinde toplum sözleşmesinin önemli yanı, halkın bu kontrat ile hürriyetlerinin ve mülklerinin olası saldırılara karşı korunmasıdır. Lock'a göre yöneticiler yasalara aykırı ve keyfi hareket ettiğinde, halkın yönetenlere karşı direnme hakkı mevcuttur.

Bu haktan yola çıkarak modern toplumlarda direnme hakkı sıkça kullanılmıştır. Zaman zaman pasif zaman zaman da aktif olarak kullanılan bu hak yönetenler ile yönetilenler arasında varlığını korumaktadır. Yönetilenler kendi haklarını ve seslerini duyurmak ve varlıklarını kabul ettirmek istediklerinde bu yönteme başvururlar. Tam da bu noktada karşımıza çıkan sivil itaatsizlik

kavramı yönetilenlerin şiddete başvurmadan seslerini güçlü bir şekilde duyurma yöntemi olmuştur.

Sivil itaatsizlik olayları siyasal sistemi tümüyle değiştirmeyi hedeflemez. Bu yönüyle sivil itaatsizlik adaletsizliklere karşı direnmenin içinde farklı bir felsefi, hukuki ve siyasi kategoriye oluşturmaktadır.

Sivil itaatsizliğin öncülerinden olan Sokrates, Henry David Thoreau, Mohandas Karamchand Gandhi, Martin Luther King, ve Lev Nikolayeviç Tolstoy sadece eylemler yapan kişiler değil aynı zamanda öncüsü oldukları sivil itaatsizlik eylemlerinin felsefi ve ideolojik temellerini oluşturan kişilerdir. Düşünceleri sebebiyle arkalarında büyük kitleleri toplamayı başarmış bu kişiler günümüzde de fikirleri ile saygı görmeye devam etmektedir.

Sivil itaatsizliği diğer direnme metotları içinde farklı kılan bazı özellikler mevcuttur. Bu özelliklerden bir tanesinin yokluğu bir eylemi sivil itaatsizlik olarak değerlendirilmesini önlemektedir. Öncelikle bir olayın sivil itaatsizlik olabilmesi için, yasal süreçlerden netice alınamayan vaziyetlerde bu yönüye başvurulması beklenmektedir. Sonrasında davranışın yasaya aykırılığı olması, siyasi iradenin bir kural ihlaline dikkat çekme amacıyla olması, bu konuyu kamuoyunun dikkatine sunma hedefinin olması, eylem sonunda yaptırımın göze alınması ve dayandığı unsurlar nedeniyle ahlaki olması gerekmektedir.

Yukarıda belirtilen unsurlardan birinin eksik olması ortaya çıkan olayı tamamen sivil itaatsizlik kavramından uzaklaştırmaktadır. Bu sebep ile sivil itaatsizlik kavramı birden farklı unsurun birleşiminden oluşmaktadır demek doğru olacaktır.

Sivil itaatsizlik olaylarında en çok karıştırılan nokta ise, şiddet unsurudur. Eğer bir olay şiddet unsurlarını barındırmaya başlıyorsa tamamen sivil itaatsizlikten çıkmıştır denilebilir. Buna en net gösterilebilecek olan örnek Türkiye’de yaşanan Gezi Parkı olaylarıdır. Çünkü eylemler başlangıçta sivil itaatsizlik unsurlarını içerisinde barındırıyor iken, sonrasında şiddetin başlaması ile tamamen sivil itaatsizlik olgusundan uzaklaşmıştır.

Sivil itaatsizlik kavramının öncülerinden denilebilecek olan Gandhi ve King’in eylemleri, sivil itaatsizliğin başarıya ulaşmasında verilebilecek en önemli ve

en iyi örneklerdir. Şiddeti reddeden “Ahimsa” normu ve şiddetsiz direnişin temellerini oluşturan “Satyagraha” Gandhi’nin düşünce sisteminin temellerini oluşturmaktadır. Gandhi’nin ülkesini siyasal anlamda özgürlüğe erdirmeye bu felsefesinin önemi büyüktür. King de kuşkusuz insanları renk tabanlı ayrıma maruz bırakan düşünceye karşı Sivil Haklar Hareketi ile farkındalık oluştururken, Gandhi’den çoğunlukla esinlenmiştir. King’in oluşturduğu eylem biçimi şüphesiz provokatif fakat kamuya açık ve vicdani sivil itaatsizlik eylemleri olmuştur.

Açık ve hukuk düzeninin hüküm sürdüğü bir yerdeki sivil itaatsizlik olayları sebeplerine bakıldığında, o yerdeki haksızlıklar vb. sorunların nereden kaynaklandığı ve kamuoyunun hangi problemler konusunda hassas davrandığı konusunda fikir sahibi olunabildiği görülebilmektedir. Bu nedenle sivil itaatsizlik kavramı sosyolojik temelleri olan ve bir toplumun yapısı ile ilgili sosyolojik incelemelerde bizlere en önemli veriyi sunmaktadır.

Bu çalışmada, ABD ve Türkiye’de yaşanmış birkaç sivil itaatsizlik olayı da anlatılmaya çalışılmıştır. Seçilen olayların içerisinde unsurlara bakılarak sivil itaatsizlik olup olmadığı tartışılmaya çalışılmıştır.

Örneğin; ‘Wall Street’i İşgal Et’ eylemleri, Cumartesi annelerinin eylemleri, Bergama’da siyanürlü altın arama karşıtı eylemler, düşünce suçuna karşı eylemler, başörtüsü eylemleri ve Taksim Gezi Parkı olayları detaylı olarak incelenmiştir. Görülmüştür ki, Taksim Gezi Parkı eylemleri dışındaki tüm eylemler sivil itaatsizliğin şartlarını yerine getirmektedir ve dolayısıyla sivil itaatsizlik olarak değerlendirilebilmektedir. Çünkü sivil itaatsizlik unsurlarından; yasaya aykırılık, açıklık ve kamuya çağrı, şiddet dışılık, ahlakilik ve eylem sonrası sorumluluğu üstlenme unsurlarını içerisinde barındırmaktadır.

Fakat Taksim Gezi Parkı olayları, bir sivil itaatsizlik gibi başlamış olsa da, yani şiddetsiz nöbetler ile Gezi Parkı’nın inşasını engelleme hedefiyle, kamuya açık çağrı niteliğinde ve ahlaki değerlere aykırı olmayan talepler ile başlamış olsa da, sonrasında sivil itaatsizliğin kabul etmediği durumlara dönüşmesi yüzünden, bunlar; siyasi iradeyi değiştirme hedefine kayması ve şiddet içermesi sebebiyle sivil itaatsizlik olarak değerlendirilememektedir.

Yaşanılan bütün sivil itaatsizlik olayları içinde buldukları toplum hakkında detaylı ve önemli mesajlar barındırmaktadır. Her toplumun yaşadığı problemler farklı olduğu için yönetilenlerin vermiş oldukları tepkilerde farklılık göstermektedir. Bu bağlamda; bütün sivil itaatsizlik olaylarını içinde buldukları toplumsal yapı göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Yaşanılan sivil itaatsizlik olayları halkın yönetimle ile uzlaşma isteğini dile getirme şekli olarak nitelendirilebilir. Şiddete başvurmadan yapılan bu eylemler halkın problem olarak gördüğü ve yönetim ile uzlaşma, problemi birlikte çözme için seslerini duyurma çabalarıdır.

Sonuç olarak, şu da unutulmamalıdır ki, sivil itaatsizlik olayları müzakere ve uzlaşma sürecinde bir araç olarak tanımlana gelmiştir. Dolayısıyla, hükümetler de sivil itaatsizlik olaylarına kayıtsız kalmamalıdır. Türkiye’de hükümetler halkın sivil itaatsizlik uygulamalarıyla dile getirdiği sosyal ve ekonomik olayları daha iyi dinlemeli ve bu olayları müzakere ve uzlaşma süreci olarak görmelilerdir. Aksi takdirde, Türkiye, yasa dışı olmayan ama meşru kabul edilen direniş yöntemi olan sivil itaatsizlik olgusunun anayasal düzeni devamı açısından önemli özelliklerinin faydasını görememektedir.

KAYNAKÇA

Acar Savran, Gülnur, **Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marks**, Belge Yayınevi, İstanbul, 2003.

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Köker, Levent, **Tanrı Devletinden Kral Devlete**, İmge Yayınevi, Ankara, 1991.

Aliefendioğlu, Yılmaz, “T.C. Anayasalarında Devlet Anlayışı”, *Argumentum*, Sempozyum Özel Sayısı, Temmuz-Aralık 1993, yıl.3-4, 1993.

Anbarlı, Şeniz, “Baskıya Karşı Direnme Biçimi Olarak Sivil İtaatsizlik ve Meşruluğu Sorunu”, *Yönetim Bilimleri Dergisi* (5: 2) Journal of Administrative Sciences, 2007.

Anbarlı, Şeniz, **Baskıya Karşı Direnme Hakkı ve Sivil İtaatsizlik (Türkiye Örneği)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006.

Arendt, Hannah ve Dworkin, Ronald. vd., **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Çev. Yakup Coşar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 2001.

Atay, Ali Tayfun, **Sivil İtaatsizlik: Antropolojik Çağrışımlar**, Der. Hayrettin Ökçesiz, **Disiplinlerarası Kolokyum**, Uludağ Üniversitesi, Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 1999.

Aygün, Tarık, **Efendiliğin Reddi, M.Gandhi, M.Luther King, ve Doğrudan Eylem**, Versus Yayınları, İstanbul, 2006.

Bedau, Adam Hugo, **Civil Disobedience and Personality Responsibility for Injustice**, 1991, Akt. Şükrü Nişancı, **Sivil İtaatsizlik**, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Çağlar, Bakır, “Demokratik Hukuk Devleti”, *Argumentum Hukuk Dergisi*, Yıl- 4, Sayı: 35-41, s. 651, Ankara, 1993.

Çaha, Ömer, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Çeçen, Anıl, **Adalet Kavramı**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1980.

Doehring, Karl, **Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)**, Çev. Ahmet Mumcu, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2002.

Doğan, Özlem, **Sivil İtaatsizlik Üzerine Bir Felsefi İnceleme Denemesi, Sivil İtaatsizlik**, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 1998.

Dreier, R., **Widerstandstrecht und Ziviler Ungerhorsam im Rechtsstaat**, by Peter Glotz, **Zivil Ungerhorsam im Rechtsstaat**, Akt. Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, Afa Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Dworkin, Ronald, “Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pragmatikliği”, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, Çev. Yakup Coşar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

Eroğlu, Hamza, **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş yayınları, 1990.

Erol, Devrim Deniz, **Bir Sivil İtaatsizlik Örneği : “Bergama Olayları” ve Türkiye Basınındaki Sunumu**, Der. Erdal Dağtaş, içinde, **Türkiye’de Sivil İtaatsizlik, Toplumsal Hareketler ve Basın**, Ütopya Yayınevi, İstanbul 2008.

Fırat, Derya ve Erdal, Cihan, **Devrimci Bir Pusula-Gezi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017.

Fromm, Erich, **İtaatsizlik Üzerine (Denemeler)**, Çev. Ayşe Sayın, Gümüş Basımevi, İstanbul, 1987.

Galtung, Johan, **Gandhi ve Alternatif Hareket Teoride Satyagraha, Normlar**, Çev. Yakup Coşar, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

Güler, Mehmet Atilla, “Kriz ve Yeni Toplumsal hareketler: İşgal Et Örneği”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 17, Sayı 3, Yıl 2015.

Güriz, Adnan, **Hukuk Felsefesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.

Habermas, Jürgen, **Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Denektaşı, Almanya’da Otoriter Legalizm Karşıtlığı**, Çev. Yakup Coşar, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

Harcourt, Bernard E., **Siyasi İtaatsizlik**, Çev. Elif Ersavcı, Mitcheel vd. **İşgal Et, İtaatsizlik Üzerine Üç Tez**, Kolektif Kitap, 2013.

Kabaoğlu, İbrahim, **Özgürlükler Hukuku**, İmge Yayınları, Ankara, 2003.

Kant, Immanuel, **Pratik Aklın Eleştirisi**, Çev. İoanna Kuçuradi, Üller Gökberk, Füsün Akatlı, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1980.

Kapani, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınevi, Ankara, 1993.

Kapani, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, BB101 Yayınevi, Ankara, 2015.

Karan, Ulaş vd. **Gezi Parkı Olayları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Laker, Thomas, **Ziviler Ungerhorsam, Geschichte-Begriff Recht Fertigung**, Akt. Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik Hakkı**, Disiplinlerarası Kolokyum Uludağ Üniversitesi, Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 1999.

Lichtman, Richard, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Vadi Yayınları, İstanbul, 1999.

Marshall, Peter, **Anarşizmin Tarihi/İmkansız İstemek**, Çev. Yavuz Alogan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

Merton, Thomas, **Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş**, Çev. Seda Çiftçi, Kaknüs Yayınevi, İstanbul, 2003.

Mitchell, William John Thomas, **İmge, Mekan, Devrim, İşgal Sanatları**, Çev. Elif Ersavcı, Mitchell vd. **İşgal Et, İtaatsizlik Üzerine Üç Tez**, Kolektif Kitap, 2013.

Nişancı, Şükrü, **Sivil İtaatsizlik; İyi Vatandaş olmak mı? İyi insan olmak mı?**, Nesil Basım Evi, İstanbul, 2013.

Ok, Akın, **Gezi Parkı Direniş Yazıları- Yeryüzünün Asi Çocukları**, Enki Yayınları, İstanbul, 2013.

Okandan, Recai G., **Umumi Amme Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1966.

Ökçesiz, Hayrettin, **Sivil İtaatsizlik**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2011

Platon, **Sokrates'in Savunması**, Çev. Ali Çokona, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

Rawls, John, “**Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı**”, Çev. Yakup Çoşar, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

Strauss, Leo, **Politika Felsefesi Nedir?** Giriş-Çeviri-Notlar, Çev. Solmaz Zelyüt Hünler, Paradigma, İstanbul, 2000.

Tanör, Bülent, “Anayasa Hukuku Açısından Sivil İtaatsizlik”, *Argumentum Aylık Hukuk Dergisi*, Yıl 3-4, Sayı 36-41, 1999.

Taştan, Çoşkun ve Ete, Hatem, **Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri**, SETA yayınları, Ankara, 2013.

Taussing, Michael, **O Kadar Kızgınım ki Pankart Yazdım**, Mitchell vd. **İşgal Et, İtaatsizlik Üzerine Üç Tez**, Kolektif Kitap, 2013.

Thoreau, H. David ve Gandhi, Mohandas K., **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Çev. Hakan Arslan ve Fatma Ünsal, Vadi Yayınları, Ankara, 2012.

Woodcock, George, **Anarşizm Bir Düşünce Hareketinin Tarihi**, Çev. Alev Türker, 4.b., İstanbul, 2001.

Yetkin, Çetin, **Siyasal İktidara Karşı Direnme ve Devrim**, Toplum Yayınları, Ankara, 1970.

Yılmaz Genç, Ayfer, “Toplumsal Hareketin Kalbinde Bir Yeni Özne: Anneler”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss51-74, İstanbul, 2014.

Zabunoğlu, Yahya Kemal, **Bir Hukuk Ve Siyasal Bilim Problemi Olarak Devlet Kudretinin Sınırlandırılması**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 185, Ankara, 1963.

E-Kaynaklar:

Akbiyyık, Nihat ve Öztürk, Musa, Sivil Toplum ve Sosyal Medya Perspektifinde “Arap Baharı” ve “Wall Street”i İşgal Et” Eylemleri, (Erişim 5-6-2017), <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/1424373479.PDF>

Akşam Gazetesi, 2013, (Erişim: 5-5-2017),
<https://www.aksam.com.tr/guncel/gezi-parki-olaylari-nedir-nasil-basladi-neler-yasandi-iste-gun-gun-gezi-eylemleri/haber-212253>

Candan, Kadir ve Bilgin, Murat, (Erişim: 5-5-2017),
http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2011/sayi19/57-94.pdf

Kökalan Çımrın, Füsün, *Bergama Köylü Hareketinin Dünü ve Bugünü*, (Erişim: 5-5-2017), <http://dergipark.gov.tr/esosder/issue/6167/82966>

Danıştay, İnsan Hakları Beyyannamesi, (Erişim: 5-5-2017),
<http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyyannamesi.pdf>

Ekici, Aybuke, t.y., *Direnme Hakkının Tarihçesi*, (Erişim: 5-5-2017),
<http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerIV/148.pdf>

Gizli İlimler, Magna Carta Libertatum, (Erişim: 13-6-2017),
<https://gizliilimler.tr.gg/Magna-Carta-Libertatum--k1-B.ue.y.ue.k--Oe-zg.ue.rl.ue.kler-S.oe.zle%26%23351%3Bmesi-k2-.htm>

Gizli İlimler Kütüphanesi, (Erişim: 5-5-2017),
<https://gizliilimler.tr.gg/Magna-Carta-Libertatum--k1-B.ue.y.ue.k--Oe-zg.ue.rl.ue.kler-S.oe.zle%26%23351%3Bmesi-k2-.htm>

Haberler.com, 2011, (Erişim: 5-5-2017), <https://www.haberler.com/almanlar-avrupa-merkez-bankasi-onunde-protesto-3061194-haberi/>

Hurriyet, 2013, (Erişim: 5-5-2017), <http://www.hurriyet.com.tr/abdden-basbakan-erdogana-occupy-wall-street-yaniti-23456627>

Orak, Mustafa, (Erişim: 5-5-2017),
<http://hizmetgazetesimustafaorak.blogcu.com/sivil-itaatsizlik-turkiye-ornekleri/6756686>

Örmeci, Ozan, **Mahatma Gandhi**, 2012, (Erişim: 5-5-2017),
<http://politikaakademisi.org/2012/08/02/mahatma-gandhi/>

Satıcı, Murat, “Hukukun Meşruiyet Sınavı: Ronald Dworkin’in Sivil İtaatsizlik Yorumu”, *Ethos, Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Temmuz/July 2012, 5(2), 1-15, (Erişim: 5-5-2017),
<http://www.ethosfelsefe.com/ethosdiyaloglar/mydocs/Ethos%2011-%20Mrt-Dworkin.pdf>

şen, Fulya, Toplumsal Hareketler ve Medya: “Wall Street İşgali’nin Medyada Temsili, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, (Erişim: 5-6-2017),
<http://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/Fulya%20S%CC%A7EN.pdf>

TRT haber 2014, (Erişim: 5-5-2017),
<http://www.trthaber.com/haber/dunya/ferguson-olaylari-ile-ilgili-carpici-arastirma-153832.html>

Wearethe99percent Tumblr Sitesi, 2011, (Erişim: 5-6-2017),
<http://wearethe99percent.tumblr.com/>